MOST

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU

A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE

ROČNÍK 7 VOLUME • 1960 • ČÍSLO 3-4 NUMBER

ORGÁN SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV A UMELCOV

SLOVAK WRITERS' AND ARTISTS' ASSOCIATION

R E D I G U J E

Mikuláš Šprinc

VYCHODÍ ŠTYRI RAZY DO ROKA.
PREDPLATNÉ:
USA A CANADA $5.00
INÉ KRAJINY $4.00

REDAKCIA:
MIKULÁŠ ŠPRINC
28700 EUCLID AVE.
WICKLIFFE, OHIO, USA

A d m i n i s t r á c i a :

R E V U E M O S T

Slovak Institute
2900 East Boulevard
Cleveland 4, Ohio, USA

VYDAL † REV. JÁN J. LACH

OBSAH

Ján Okáľ. Spomienka na Jozefa C. Hronského — 97
Rudolf Dilong. Pútnik — 104
Michal Lacko, SJ. Gréckokatolíci na východnom Slovensku bezprávni — 105
Rudolf Dilong. Raz — 130
Draga Divínska. Zaľúbení — 131
Marian Žiar. Naša viera — 134
Joseph G. Cincik. Early Slovak Oratories — 135
T. J. Zúbek, O.F.M., S.T.D. Atomická vojna a kresťanská morálka — 147
Jozef Varínsky. Ó, Pane nebeský! — 153
Jozef Varínsky. Verš podjesenný — 154
Rudolf Dilong. Keď unaví ťa . . . — 155
J. M. Kirschbaum. Dr. Watson Kirkconnel — kanadský prekladateľ slovenskej poézie — 156
Rudolf Dilong. Nostalgia — 160
Rudolf Dilong. Pomaly zapadnú — 160

K N I H Y

Jozef C. Hronský. Svet na trasovisku (Michal Gerdelán) — Joseph M. Kirschbaum. Slovakia — Nation at the Crossroads of Central Europe (Konštantín Čulen) — Rev. B. S. Buc. Slovak Nationalism (Jozef Paučo) — Dr. Jozef Paučo. Literárny Almanach Slováka v Amerike, 1961 (Mikuláš Šprinc) — F. A. Rixius.
(Pokračovanie na 3. strane obálky)

ČÍSLO 3–4
NO. 3–4

MOST

ROČNÍK VII.
VOL. VII.

SPOMIENKA NA JOZEFA C. HRONSKÉHO

Ján Okáľ

"Milý a veľactený pán správca . . ."

Toto bolo všetko. Ďalej som sa v písaní listu nedostal. Nebolo už toho, komu mal byť adresovaný. Z telefonickej zprávy priateľa som sa dozvedel o smrti posledného správcu Matice slovenskej spisovateľa J. C. Hronského.

Len deň predtým dostal som od Hronského list, dátovaný 3. júla tohto roku v Luján. Písal mi o svojich plánoch so Zahraničnou Maticou a žiadal ma o spoluprácu. "Vám je Matica blízka, známa, nuž mnoho môžete povedať, čo iní nemôžu". ., písal mi Hronský.

Čím dlhšie o týchto slovách rozmýšľam, tým naliehavejšou zdá sa mi Hronského žiadosť povedať niečo nielen o Matici, ale aj o jej veľkom správcovi Hronskom. Bohužiaľ, nie je to ľahká úloha, keď sa takmer vo všetkom musím opierať iba na pamäť, ktorá je často nepresná, keď ide o dátumy.

* * *

Kultúrne ustanovizne hrali a hrajú v živote národov veľkú úlohu, ale ťažko by sme našli kdekoľvek na svete ustanovizeň, ktorá pre svoj národ znamenala to, čo pre Slovákov Matica. Keď sa v sedemdesiatich rokoch uplynulého storočia zakladala, bol to skoro zázrak, že tak malý, chudobný a tak málo prebudený národ, ako boli v tom čase Slováci, mohol si vybudovať ustanovizeň na takých širokých organizačných základoch a s takým rozsiahlym kultúrnym a ľudovýchovným programom. Ťažko povedať, ako by sa bola Matica a jej práca rozrastala do šírky a hĺbky, keby sa nebola stala obeťou krátkozrakého maďarského šovinizmu. Isté je len to, že ako čas plynul,

tak Matica v spomienkach rástla a rozplameňovala všetky mladé srdcia nastupujúcich generácií oduševnením za národ, ktorý v osudoch Matice videl vlastný osud.

Keď bola Matica slovenská po prvej svetovej vojne obnovená, pražská vláda vynaložila veľké úsilie, aby sa zmocnila jej veľkého morálneho kapitálu a postupne premenila Maticu na svoju kultúrnu expozitúru. Len dvaja ľudia stáli v ceste týmto plánom. Bol to správca Matice Jozef Škultéty a tajomník Štefan Krčméry. Im možno ďakovať, že vatra starého matičného ducha nevyhasla a keď začiatkom tridsiatich rokov pod záštitou Matice slovenskej mali výjsť čechizujúce *Pravidlá slovenského pravopisu* ako nová norma slovenského písaného slova, boj o Maticu nebolo možné naďalej ututlať v múroch ústavu, ale zasiahlo do neho celé Slovensko.

Vtedy sa po prvý raz na matičnej scéne objavil Jozef Cíger Hronský.

V Krupine, vo Zvolene a v Kremnici poznali Hronského všetci. Bratislavskí literáti tiež o ňom vedeli, ale pokladali ho za príliš provinciálneho. Jeho knižky pre mládež boli napospol veľmi úspešné a kritici chválili jeho novely z horehronského života. Čím ďalej, tým viac písali, že v Hronskom vyrastá spisovateľ Kukučínovej veľkosti. Okrem toho v pedagogických kruhoch poznali Hronského ako vynikajúceho učiteľa. Nikto teda nepochyboval, že odborný učiteľ a spisovateľ Jozef Cíger Hronský je človek nadaný, pracovitý a ambiciózny. Otázka však bola, či to vystačí, aby nahradil takú hviezdu, akou bol až do búrlivých čias v rokoch 1931-32 tajomník Matice slovenskej Štefan Krčméry, ktorý padol nalomený v boji o túto veľkú slovenskú kultúrnu ustanovizeň. Keď sa dnes, po časovom odstupe, na matičné udalosti z roku 1932 pozeráme, zdá sa nám, že mnohí v tom čase známejší kultúrni pracovníci pokladali úrad tajomníka Matice slovenskej za stratenú vartu a Hronského za naivného, že bol ochotný prijať takú ťarchu, ktorá duševne zdrvila Krčméryho.

Je možné, že Hronský v tom čase naozaj nepoznal celé zákulisie hry okolo Matice a to zamotané klbko intríg, kde sa zbiehalo množstvo záujmov, siahajúcich od Bystričky až po Hradčany. Jedno však vedel. Vedel, že Masarykovi a jeho klike nešlo o Maticu a jej veľké tradície, ani o slovenskú kultúru. Pre nich bola Matica dobrá iba na to, aby si z nej spravili výpadnú bázu na duchovné podmanenie Slovenska. Bola im potrebná iba do tých čias, kým ju oni ovládali. Keď ju však na chýrečnom valnom zhromaždení v roku 1932 stratili, robili všetko možné, aby ju odťali od všetkých podpôr z verejných prostriedkov, na ktoré bola Matica v tom čase veľmi odkázaná.

Nový tajomník Hronský našiel v Matici iba veľké a slávne meno, množstvo dlžôb a nie menej bezradnosti. Málokto bol vtedy schopný vidieť aj veľké výhody tejto situácie. Ale Hronský vedel, že Matica nedostane od Prahy podporu, nebude mať voči nej ani záväzkov a takúto len národu patriacu Maticu národ neopustí.

A národ Maticu neopustil. Pravda, aj Matica sa zmenila za krátky čas na nepoznanie. Túto vežu zo slonových kostí, ktorou bola Matica od obnovenia po prvej svetovej vojne až do roku 1932, premenil nový tajomník na mocnú baštu, vyzbrojenú tak na obranu, ako aj na útok. Hronský pochopil okamžite, že národ nepotrebuje ani relikviu z predchádzajúceho storočia, ani exkluzívny klub arbitrov kultúrnej módy, ale novým časom prispôsobenú kultúrnu a národnú ustanovizeň, opretú o masy členstva.

Hronský bol realista, ktorý poznal slovenský život tak dokonale, že nebral do úvahy iba to, čo bolo realitou dneška, ale aj to, čo by mohlo byť, keby sa utvorili predpoklady. Až jasnovidne predvídal nové situácie, ba možno povedať, že ich tvoril kombináciou daností na nové možnosti. Tak napríklad hneď na začiatku svojho úradovania v Matici vynaložil všetko úsilie, aby sa čím viac študentov prihlásilo za členov a aby sa v študentských krúžkoch pestovala matičná myšlienka. Tým dosiahol, že o niekoľko rokov tisíce mladých učiteľov, farárov, notárov a iných vzdelaných ľudí stalo sa organizátormi miestnych matičných odborov, ktorí získavali do Matice nielen nové členstvo, ale aj preniesli bohatú kultúrnu a vzdelávaciu činnosť do každej slovenskej dediny a mesta. Nasycovaním kultúrnych potrieb vzbudzoval sa hlad po nových kultúrnych hodnotách, zušľachťoval sa vkus, prehlbovala a zvyšovala sa úroveň, aby sa dopyt ukojil, aj kultúrna produkcia musela sa zvyšovať tak na kvantite, ako aj na kvalite. Takto sa podarilo stvoriť predpoklady, aby vedecké a umelecké odbory Matice slovenskej stali sa strediskami plodnej vedeckej i umeleckej práce, zachytenej v publikáciách. Tradičné *Slovenské pohľady* pre vedu, literatúru a umenie už ani zďaleka nestačili zachytiť produkciu a stávajúc sa čím ďalej, tým výlučnejšie literárnym časopisom, v ostatných odvetviach pripravovali a potom uvoľňovali miesto pre sborníky rozličných odborov.

Hronský svojou organizačnou a administratívnou prácou vedel vybudovať predpoklady, aby Matica mohla prijať do svojich služieb čím ďalej, tým viac mladých a nadaných vedeckých pracovníkov a aby každý z nich mohol rozvinúť svoj talent do takej miery, do akej to jeho schopnosti dovoľovali.

Aj dnes sa len s údivom možno pozerať na to obdobie vzrastu

a vplyvu Matice na osudy slovenského národa. Možno povedať, že Slovensko sa identifikovalo s Maticou a ona mu nahrádzala takmer všetky ustanovizne, ktorými sa kultúrny národ prejavuje. Národ videl po prvý raz sladké ovocie úspechov, získaných vlastnými silami, vlastným nadaním a vlastnou obetavosťou a jeho sebavedomie rástlo už nielen na poli kultúrnom, ale aj politickom.

Ako Matica rástla, tak sa postupne menila aj úloha, ktorú mal Hronský ako jej tajomník zastávať. Ak bola zprvu organizačná stránka jeho povinností prvoradou, čoskoro naliehavejšou stala sa stránka administračná a hospodárska. Pretože okrem členského hlavným prameňom príjmov Matice bola činnosť nakladateľská, Hronský sa rozhodol znížiť výrobnú cenu kníh tak, že Matica bude mať vlastnú tlačiareň. Nebolo ľahké presadiť túto myšlienku, lebo pre Maticu tradične pracovala tlačiareň KÚS, v ktorej bolo finančne zainteresovaných hodne ľudí, tvoriacich vtedajšiu správu Matice. Len horko-ťažko podarilo sa Hronskému položiť základy matičnej tlačiarne Neografie tak, že Matica zakúpila upadajúcu Novú tlačiareň a okolo nej ako okolo jadra vybudovať najväčší a najmodernejší grafický podnik na Slovensku.

* * *

S Maticou slovenskou menil sa aj Turčiansky Sv. Martin. Tradíciami bol síce Martin veľký, slávny a významný, ale začiatkom tridsiatich rokov bolo to malé ospalé mestečko, hrdé na svoju slávnu minulosť, ktorá ho skôr izolovala, než spájala s celoslovenským životom. Z veľkej generácie Vajanského ostal v Martine iba starnúci Škultéty. Potomkovia starých martinských famílií buď nedorástli na veľkosť otcov, buď z Martina odišli, alebo ich pritiahol hospodársky a politický život. Sám Krčméry, ktorý vniesol do martinského života najviac ruchu a mladých ambícií, bol len adoptovaným synom Martina a po 12. máji 1932 na martinských tradíciách začala budovať nová generácia Nemartinčanov. Mesto ich prijalo srdečne, ale tak ako dve rieky aj po sútoku nesplynú hneď a dolu prúdom hoci v jednom koryte udržia si odlišnú farbu na mnohé kilometre, martinský život si za roky udržal dve rozdielne tváre. Starí mešťania žili si svojím životom rodinných tradícií a dávnej slávy, kým nová vrstva prisťahovaných kultúrnych pracovníkov vnášala sem dynamizmus a nepokoj mladého pokolenia, púšťajúceho sa na smelé rozlety. Bola to situácia, ktorá často vyžadovala moderátora, aby nenastali trenice a dynamizmus mladých prišelcov nevzbudil nevôľu a antagonizmus konzervatívneho starousadlého elementu. Skoro nevedome týmto moderátorom stal sa tajomník Matice Hronský. Až obdivovať treba pochopenie a bezvýhradnú podporu, ktorú dostal Hronský a všetci jeho spolupra-

covníci od správcu Matice Jozefa Škultétyho. Škultéty bol nielen svojou celoživotnou prácou, ale aj vekom osobnosťou, ktorá požívala úctu a vážnosť patriarchu a koho on bezvýhradne obdaril svojou dôverou, toho bez výhrad prijalo aj mesto. Okrem toho Hronský a ostatní mladí matiční pracovníci prejevili vždy patričnú úctu ku všetkým martinským tradíciám, ktoré pokladali za najlepší odrazovaný mostík na nové rozlety. Isté je, že starí Martinčani skryto žiarlili na tento nový dynamický svet, ale pretože práca a úspechy mladého matičného pokolenia prinášali mestu novú slávu a rozmach, navonok sa rozšafne stotožňovali s ním.

Navzdor tomu, že organizačná a administračná práca vyžadovala mnoho času a energie, Hronský nezanedbal ani svoje spisovateľské pero. Sám redigoval a z väčšej časti aj zapíňal detský mesačník *Slniečko* a každý rok vydal niekoľko kníh rozprávok, noviel alebo románov. Vediac, aká vyčerpávajúca je administračná práca, usiloval sa, aby referenti vedeckých a umeleckých odborov neboli ňou zaťažení a mohli sa venovať výlučne svojmu odboru. Pracovné podmienky v Matici boli vďaka Hronskému na tie časy ideálne a mladí vedci i umelci pokladali to za dôležitý krok dopredu vo svojej kariére, ak boli prijatí do matičnej rodiny, alebo aspoň mohli byť spolupracovníkmi matičných publikácií. Niektorí z referentov tak prirástli k Matici, že neskôr, za Slovenskej republiky, ani možnosti univerzitnej kariéry ich neodvábili. Odhliadnuc od sentimentálnej stránky tohto zjavu, malo to aj ďalekosiahle praktické dôsledky, lebo to zabezpečovalo stále stúpajúcu úroveň práce, konanej pod menom Matice.

Po vzniku Slovenskej republiky, ktorú Hronský i celá Matica privítali s radosťou, nastali dohady, akú úlohu bude mať Matica v novom štáte. Poslovenčená univerzita a novozaložená Akadémia vied a umení začínali rozvíjať prácu, ktorá bola do toho času takmer bezvýhradnou doménou Matice. Otázka bola, či nie je to zbytočné plýtvanie ľudského i materiálneho potenciálu malého národa, ak Matica bude sa usilovať aj naďalej udržať všetky pozície v kultúrnom živote. Hronský vedel, že riešenie tejto otázky zasiahne do štruktúry Matice, ale vedel aj to, že sa ona nedá vyriešiť za krátky čas, a preto sa usiloval viesť Maticu tak, aby v žiadnom ohľade neutrpela. V ďalekej budúcnosti jednoducho nevidel možnosť konfliktu záujmov, ale skôr dopíňanie sa v práci tak s univerzitou ako aj s Akadémiou. Oficiálnosť univerzity a Akadémie priamo predurčovala tak jednu ako aj druhú inštitúciu na pomalý, konzervatívny spôsob práce, kým Matica ako súkromný spolok bez zbytočnej byrokracie bola schopná aj v budúcnosti ostať avantgardnou ustanovizňou, raziacou nové cesty, prinároša-

júcou nové problémy a nové riešenia a pri tom ostať v úzkom spojení s národom a časovými prúdmi bez ohľadu na prítomnú politickú atmosféru.

Dnes, po rokoch, bolo by zbytočné čo aj debatovať o tom, či Hronského plánovanie bolo správne. Isté je len to, že až do násilnej okupácie Slovenska červenou armádou Matica mala prvoradý zástoj v kultúrnom budovaní Slovenska a napriek tomu, že tak univerzita ako aj Akadémia rozvíjali už svoju činnosť v plnom rozsahu, matičná činnosť na poli vedy a umenia sa neznižovala, ale zvyšovala.

V rozsahu a členitosti rastúca Matica vyžiadala si počas Hronského účinkovania niekoľko organizačno-administratívnych zmien. Prvá, menšia nastala, keď bolo utvorené tajomnícke miesto pre vedecké odbory Matice, na ktoré bol povolaný historik František Hrušovský. Neskôr, keď bol Hronský zvolený popri Škultétym za druhého správcu Matice, referenti jednotlivých odborov stali sa tajomníkmi. V podstate sa Hronského postavenie nezmenilo. Vedenie Matice ostalo aj naďalej jeho starosťou, ale Škultétym za dlhé roky nosený titul správcu mal v sebe toľkú vážnosť, že Matica nemohla dať Hronskému za jeho zásluhy väčšiu poctu ako mať titul správcu spoločne s týmto úctyhodným patriarchom slovenského života.

* * *

Hronský hovoril veľmi nerád a veľmi málo o tom, ako sa cítil, keď v jednu noc začiatkom takzvaného "národného povstania" našiel sa v pivnici veliteľstva partizánov ako väzeň. Bol síce ďaleko od toho, aby si nárokoval zvláštne privilégiá za to, čo pre národ slovenský vykonal ako učiteľ, spisovateľ a matičný pracovník, ale na druhej strane mal povedomie človeka, ktorý sa nebál brať na svoje plecia povinnosti a potom ich plniť svedomite, zapriahajúc sa do práce celými schopnosťami a celou silou. Akékoľvek však boli jeho subjektívne pocity, uvedomil si jasne, že kto sa tak ako on celým svojím životom identifikoval s národom, v ťažkých chvíľach musí prijať osud národa. A Hronský ho prijal až do ťažkých dôsledkov emigrácie.

Kto sa naučil vysoko držať hlavu, toho možno zlomiť, ale nie zohnúť. Hronského nezohlo poníženie a nevďak. Nezohla ho ani emigrácia. Nikto možno nepochopí, aký tvrdý musel byť k sebe samému, keď sa mnohým zdalo, že sa izoloval, zamĺkol alebo zatrpkol. V skutočnosti bol to však iba boj o holú existenciu a o udržanie ľudskej dôstojnosti. Hronský až do emigrácie niesol so sebou ťarchu povinností, ktoré prijal na seba s poctou, keď ho valné zhromaždenie zvolilo za správcu Matice slovenskej. Znie to skoro paradoxne, že ničomu sa tak nevyhýbal od svojho odchodu zo Slovenska až do svojej smrti

ako dovolávaniu sa na svoje niekdajšie postavenie, ale na druhej strane na nič tak nedbal, ako zachovať túto legáciu neporušenú ani len takou nevyhnutnosťou, ako je boj o holé živobytie. A toto bola možno najťažšia úloha, ktorej posvätil posledných pätnásť rokov svojho života.

* * *

Od študentských rokov, ktoré som strávil v turčianskom mestečku Štubnianskych Tepliciach, takže do Martina som mohol často chodiť, mal som k Hronskému blízky vzťah. Sám som bol jedným z tých študentov, ktorí sa stali matičiarmi hneď po roku 1932 a dodnes sa matičiarmi cítia. Nikdy nezabudnem na tie láskavé prijatia a slová posmelenia, ktorých sa mi v Matici dostalo tak od Hronského ako aj ostatných jeho spolupracovníkov. Oni ma uviedli do slovenského literárneho života a aj dnes nemám užších a srdečnejších priateľstiev ako sú tie, ktoré som uzavrel pod matičnou strechou. Za najkrajšie obdobie svojho života pokladám čas, ktorý som strávil v Matici, pre ktorú som bol uvoľnený Ministerstvom školstva na žiadosť Hronského. Mal som teda možnosť pozorovať Hronského v jeho najvlastnejšom matičnom prostredí, ale mal som ho možnosť vidieť aj v emigrácii, lebo spoločne sme na tejto ťažkej púti prešli Rakúskom, Bavorskom i Talianskom. Len v Ríme sa naše cesty rozišli, keď on, prenasledovaný kopovmi pražskej vlády musel utekať ďalej do Argentíny a ja som ostal v Taliansku, aby som tu vyčkal vízum do Spojených Štátov. Takto bol som nielen svedkom životných osudov človeka Hronského, ale aj dôležitého úseku slovenskej kultúrnej histórie, ktorá je nerozlučne s jeho menom spojená. Mnohé udalosti a príhody sa pomaly tratia z pamäti, ale sú aj také, ktoré ani roky nezastrú tmou zabudnutia. Veď akože by som mohol zabudnúť na to slnečné talianske ráno, keď sa celá naša rímska kolónia zhŕkla okolo jedného oltára baziliky sv. Antona na Via Marulana. Po omši v menšej prijímacej izbe na vrátnici, kde nás pustil brat Jukundián, zhromaždili sme sa okolo Hronského, aby sme mu zaželali dobrého zdravia a mnoho rokov života z príležitosti jeho päťdesiatky. Stál tam uprostred izby ustarostený, biely ako holub a okolo neho akoby v priereze celé Slovensko, zastúpené členmi rímskej kolónie. Vtedy som vari prvý raz cítil, že mám dôležité poslanie, lebo vedel som, že stá a tisíce Slovákov zastupujem v tej chvíli, keď potriasajúc Hronského ruku, bol som v pomykove, ako mu mám vysloviť aj ja svoje blahoželanie. A vtedy mi prišli na um aj slová, ktorými Hronský zakončil svoj veľký román Jozef Mak: "Nie je pravda, že najtvrdší je kameň a najmocnejšie je železo, ale pravda je, že najviacej na svete vydrží obyčajný Jozef Mak — človek milión."

Pozdávalo sa mi, že tu vidím pred sebou Jozefa Maka, nesúceho ťarchu, ktorá sa na neho navalila. Pozdávalo sa mi, že ju nesie za seba, za Maticu, za celý národ . . .

Až po rokoch som prišiel na to, že to nebol Jozef Mak, že Jozef Mak patril nenávratnej minulosti pasívnej slovenskej pokory a ochoty ťahať v jarme bez reptania a otázky prečo a pre koho? Prišiel som na to, že to bol ten mocný Martin Hrančok, ktorého postavil Jozef Hronský do *Sveta na Trasovisku* ako jedinú pevnú bytosť, ako chlapa, ktorý stojí nad vrtkavosťou čias a je večný, lebo je nositeľom neznièiteľného ducha slovenskej zeme.

Taký bol aj Hronský. Vo svojom poslednom liste mi píše: "Neprichodilo mi nič začínať. Už som veľmi vyčerpaný. Ale keď som videl, čo sa robí . . ."

Od Jozefa Maka po Martina Hrončoka. To je vzdialenosť, ktorú prekonal slovenský národ za jednu generáciu. A Jozef C. Hronský bol nielen kronikárom tejto výpravy, ale aj jedným z vodcov. Bude nám veľmi chýbať a slovenská zem nebude úplná, kým prach jeho v nej nespočinie.

PÚTNIK

Priniesol nošu ťažkú,
mal popukané dlane,
dal ju na Božiu vážku
a vzdychol k Tebe, Pane:

Nechže sa veky vzdialia,
ktoré bôľ nerozpolí!
Pane, nás oči pália
a srdce večne bolí.

A Boh len sen svoj snoval,
mal v ruke mlát a dláto
a farmu veku koval
a držal v ohni zlato.

Rudolf Dilong

GRÉCKOKATOLICI NA VÝCHODNOM SLOVENSKU BEZPRÁVNI

(Na 10. výročie zničenia prešovského biskupstva 1950-1960)

Michal Lacko, SJ

Zničenie Užhorodskej Únie, čiže gréckokatolíckej Cirkvi v Prešovskom biskupstve, ktoré sa po druhej svetovej vojne rozprestieralo na územie celého Česko-Slovenska, nie je osamotenou udalosťou, ale zakončením všeobecného zámyslu, odorvať gréckokatolíkov celého prikarpatského kraja od jednoty s Rímom, a tým oslabiť katolícku Cirkev. Zámysel vyšiel z Moskvy, od predstaviteľov ruského pravoslávneho patriarchátu, ktorí roku 1943 uskutočnili dohodu so Sovietskym štátom o určitej spolupráci. Ruská pravoslávna Cirkev odvtedy bola považovaná za vlasteneckú, a preto pri zničení Únie v krajoch buď priamo obsadených Sovietmi, alebo nimi ovládaných, štátna moc jej išla poruke. Tak roku 1946 bola zničená Únia v Haliči, r. 1948 v Rumunsku, r. 1949 v Karpatskej Ukrajine (Podkarpatskej Rusi) a r. 1950 prišlo na rad Prešovské biskupstvo na Slovensku.

STAV PREŠOVSKÉHO BISKUPSTVA PRED ZNIČENÍM

Po prvej svetovej vojne okrem prešovského biskupstva bolo na Slovensku ešte 76 farností biskupstva mukačevského (so sídlom v Užhorode) a 4 farnosti biskupstva hajdudorožského (so sídlom v Nyiregyháze, Maďarsko). Roku 1937 rozhodnutím Sv. Stolice tie štyri hajdudorožské farnosti boli včlenené do biskupstva mukačevského, no po zaujatí juhoslovenského územia Maďarskom roku 1938 znovu sa vrátili k biskupstvu Hajdudorog. Keď Maďarsko zaujalo v marci 1939 celú Podkarpatskú Rus, prešovský biskup J. E. Pavol Gojdič bol dekrétom Sv. Stolice zo dňa 13. apríla 1939 ustanovený za administrátora tých 47 farností mukačevského biskupstva, čo ostali na území Slovenskej republiky. Po skončení druhej svetovej vojny novým dekrétom Sv. Stolice zo dňa 15. januára 1946 boli podriadené prešovskému biskupstvu všetky gréckokatolícke farnosti na území celého Česko-Slovenska, ale tak, že farnosti predtým pripadajúce Mukačevu a Hajdudorogu úradne tvoria osobitnú Administratúru, čo však v praxi nemalo veľkého významu.

Ako následok vojnových udalostí treba však vyzdvihnúť dve vážne

zmeny: V karpatskej oblasti, hlavne okolo dukelského priesmyku, kde sa vojnový front zadržal hodne dlho, mnoho gréckokatolíckych obcí bolo spálených, zničených a obyvateľstvo evakuované. Po skončení vojny sa rozpŕchnuté obyvateľstvo vrátilo do pôvodných domovov iba čiastočne. Asi 50.000 ľudí odsťahovalo sa na stále do českého pohraničia, kde im boli dané majetky po odsunutých Sudetských Nemcoch. Nakoľko obyvateľstvo hornokarpatských dolín je národnosti rusínskej, po príchode sovietskej armády a komunistických činiteľov viacerí sa dali nahovoriť, aby zanechali Slovensko a optovali do SSSR. Tá akcia mala určitý výsledok, a podľa *Schematismu prešovského biskupstva*(1) odsťahovalo sa do SSSR 6.475 ľudí. Čo sa s nimi stalo, nevieme.

O tých, čo sa vysťahovali do Čiech a na Moravu, prešovské biskupstvo i naďalej malo starosť. Mimo kompaktného územia na Východnom Slovensku, boli roku 1948 gréckokatolícke farnosti iba tri: Bratislava, Brno a Praha. Počet veriacich roztrúsených na západ od Gemera sa odhadoval na 72.000 duší. Z Prešova poslali niekoľkých kňazov na dušpastiersku prácu, ale je jasné, že ich počet bol nedostatočný. Preto prešovský biskup spolu s inými biskupmi žiadal od Sv. Stolice dovolenie, aby aj rímskokatolícki kňazi v českom pohraničí, ak majú vo svojich farnostiach gréckokatolíkov, mohli slúžiť staroslovanské bohoslužby pre nich. Svätá Stolica to povolila.

Keďže vysťahovalci aj do SSSR, aj do českého pohraničia pochádzali skoro výlučne z horného Zemplína a Šariša, z karpatskej vrchoviny, boli skoro všetci národnosti rusínskej. To malo za následok preskupenie národnostných pomerov medzi gréckokatolíkmi na Východnom Slovensku. Podľa úradnej štatistiky(2) roku 1930 bolo na Slovensku 213.701 gréckokatolíkov. V tom istom čase Rusínov bolo 91.079. Ak z toho čísla odrátame 9.067 pravoslávnych (ktorí boli skoro výlučne Rusíni), ostáva Slovákov gréckokatolíkov 131.689. Podľa poslednej štatistiky(3) r. 1948 bolo v Česko-Slovenskej republike 305.645 gréckokatolíkov. Podľa poslednej národnostnej štatistiky(4) k 1. januáru 1957 bolo na tom istom území 74.898 občanov národnosti ukrajinskej, alebo ruskej (rusínskej). Zmenšenie počtu sa vysvetlí jednak vyššie spomenutým vysťahovaním do SSSR, jednak pripojením istého územia na východe Slovenska k SSSR. Ak z počtu Rusínov znovu odrátame asi 10.000 tých, čo boli už pred r. 1950 pravoslávnymi, ostáva pre Slovákov gréckokatolíkov okrúhle 240.000 duší. Na samom Slovensku bolo podľa tej istej štatistiky roku 1957 Ukrajincov a Rusov (Rusínov) spolu 52.809. Gréckokatolíci Slováci, ktorých ako to zo štatistiky vidno, bolo v prešovskom biskupstve nepomerne viac ako Rusínov, začali sa hlavne po r. 1940 organizovať a hlásiť k životu. Roku 1941 založili gréckokatolícky slovenský kultúrny spolok *Jednota Sv. Cyrila a Metoda,* ktorý vydával časopis *Cyril a Metod,* ročný kalendár a iné členské knihy, organizoval

verejné slovenské gréckokatolícke manifestácie, ako napríklad cyrilometodské dni v Michalovciach (1947), v Trebišove (1948), púť na Velehrad a iné podniky. Uvidíme nižšie, aké následky malo v kritickom roku 1950 toto vzbudenie národného povedomia gréckokatolíkov Slovákov.

Všeobecne možno povedať, že aj za ťažkých povojnových okolností náboženský život gréckokatolíkov sa pekne rozvíja. Roku 1948 Otcovia Baziliáni mali štyri monastery: Prešov, Trebišov, Medzilaborce a Praha a spolu 27 mníchov. Otcovia Redemptoristi mali tri monastery: Michalovce, Stropkov, Sabinov a spolu 29 rehoľníkov. Sestry Baziliánky mali tieto kláštory a školy: Prešov, Medzilaborce, Stropkov, Sečovce, Svidník, Teplá a spolu 28 mníšiek. Sestry Služobnice mali tieto kláštory a ústavy: Prešov, Michalovce, Ľutina, Trebišov, Libejovice, Uhorské Hradište a spolu 72 sestier. Biskupstvo prešovské malo 301 svetských kňazov a v biskupskom seminári v Prešove bolo 30 bohoslovcov. Aby veriaci roztratení po celej Republike mohli čím častejšie vidieť svojho arcipastiera, Svätá Stolica ustanovila roku 1947 J. E. Vasiľa Hopku za pomocného biskupa pre prešovskú diecézu.

PRAVOSLÁVNA PROPAGANDA

Do konca prvej svetovej vojny roku 1918 nebolo prakticky pravoslávnych na Slovensku. Po vojne rozvinutá pravoslávna propaganda na Podkarpatskej Rusi zasiahla aj Slovensko, ale bez valného úspechu. Odpadlo iba pár farností (Berechov, Ladomírová, Čertižné), ktoré, ako sme vyššie spomenuli, r. 1930 počítali 9.067 duší. V tom počte sú zarátaní však aj početní ruskí emigranti, ktorí sa v tom čase usadili na Slovensku. Medzi nimi treba vyzdvihnúť grupu ruských mníchov, ktorí sa usadili v Ladomírovej, tu osnovali monastier, kníhtlačiareň a vydavateľstvo. Snažili sa tiež propagovať pravoslávie medzi okolným gréckokatolíckym ľudom, ale tiež bez veľkého úspechu. Počas druhej svetovej vojny zanechali svoj monastier vo Vladimírovej pred postupujúcou sovietskou armádou, utiahli sa najprv do Nemecka a odtiaľ sa vysťahovali do Ameriky, kde osnovali nový monastier (Jordanville, N. Y.). Cirkevne pravoslávni na Slovensku patrili do jedného spoločného biskupstva mukačevsko-prešovského, ktoré bolo podriadené jurisdikcii srbského patriarchu v Belehrade. Srbská Cirkev posielala sem biskupa, ktorý však po zaujatí Podkarpatskej Rusi Maďarmi r. 1939 odišiel do Juhoslávie. Po skončení druhej svetovej vojny pravoslávni na území obnovenej ČSR (bez Podkarpatskej Rusi) rozhodli sa počiatkom r. 1946 vystúpiť spod jurisdikcie srbskej Cirkvi, a podriadili sa ruskej Cirkvi. Moskovský patriarcha Alexej hneď nato zriadil pre Česko-Slovensko exarchát ruskej Cirkvi a vyslal do Prahy arcibiskupa Jelevferija (Eleutheria), ktorý si

vzal titul: Arcibiskup pražský a celého Československa, exarch moskovskej patriarchie. V tom čase v celej ČSR bolo asi 20.000 pravoslávnych, ku ktorým pristúpilo v prvých povojnových rokoch ešte asi 10.000 pravoslávnych Čechov repatriovaných z Volyne (Sovietska Ukrajina), ktorí tam koncom minulého storočia prešli na pravoslávie. Teda spolu asi 30.000. Pod rukovodstvom Jelevferija pravoslávni začali organizovanú propagandu aj na Východnom Slovensku. Jelevferija ako sovietskeho občana verejné úrady všade stretávali blahosklonne a išli mu poruke. Pravoslávie bolo považované ako náboženstvo "veľkého ruského národa, ktorý nás oslobodil", kým gréckokatolíci boli biľagovaní, že ich najvyššia hlava — rímsky pápež — sídli na Západe, že je "spojencom západných mocností a nepriateľom nášho národa". Zvlášť medzi rusínskymi gréckokatolíkmi severného Zemplína a Šariša bol čím ďalej, tým viacej citeľný nápor pravoslávia, akoby pravoslávie bolo výrazom ruskej kultúry, ruského ducha, kým katolíctvo sa predstavovalo ako výraz západnej kultúry, za ktorou šli aj gréckokatolíci. Prešovský biskup bol viac ráz znepokojovaný a vyšetrovaný, lebo vraj dostal pomoc z Ríma — akoby od nepriateľskej moci —, že počas vojny poslal niektorých kňazov na Ukrajinu a že po vojne dával prístrešie ukrajinským kňazom a laikom, čo utekali na západ pred sovietskou armádou. Kým pravoslávna Cirkev bola vychvaľovaná ako "ľudová, ktorá našla kladný pomer k ľudovodemokratickej vláde", gréckokatolícka Cirkev bola predstavovaná "nepriateľská ľudu". Zvlášť po komunistickom zaujatí moci vo februári 1948 sa zosilnili útoky proti gréckokatolíckej Cirkvi. Po tom, čo sa stalo v Haliči, v Rumunsku a na Podkarpatskej Rusi (Ukrajine) s gréckokatolíkmi, bolo jasné, že komunisti spolčení s pravoslávnymi sledujú ten istý cieľ aj na Slovensku. Roku 1949 boli ustanovení dvaja noví pravoslávni biskupi: Čestmír Kračmar (Čech) do Olomouca a Alexej Dechterev do Prešova. Tento posledný bol ruskej národnosti a len nedávno sa vrátil do Ruska z Egypta. Toho teda poslal moskovský patriarcha, aby v Prešove pripravil a previedol likvidáciu gréckokatolíkov na Slovensku. Na vysviacku tých dvoch biskupov bola poslaná z Ruska zvláštna delegácia na čele s Nikolajom, metropolitom krutickým. Čestmír Kračmar bol vysvätený 5. februára 1950 v Olomouci a Alexej Dechterev 12. februára v Prešove. V tom čase sa práve staval v Prešove za podpory verejných úradov pravoslávny chrám Alexandra Nevského. Na vysviacku Alexeja Dechtereva pravoslávni žiadali od prešovského gréckokatolíckeho biskupa Pavla Gojdiča, aby im prepustil gréckokatolícku katedrálu, čomu však biskup vyhovieť nemohol, a vysviacka bola v polodostavenom chráme Alexandra Nevského. Metropolita Nikolaj pri tej príležitosti navštívil aj Košice a iné mestá a všade horlil za "sovietsky mier". Po vysviacke biskup Alexej Dechterev hneď vzal do ruky prípravy na

skorú likvidáciu gréckokatolíckej Cirkvi. V tej veci hlavným spolupracovníkom mu bola "Ukrajinská Národná Rada" ako predstaviteľka ukrajinsko-rusínskeho obyvateľstva na severnom Slovensku. Boli to vlastne jej miestne výbory, ktoré začali počiatkom roku prevádzať dohodnutú likvidáciu.

V marci 1950 zišli sa na tajnej schôdzke v Ružbachoch pri Podolinci zástupcovia pravoslávnej Cirkvi, Ukrajinskej Národnej Rady a vládnych orgánov, a tam bolo dohodnuté ako a kedy previesť likvidáciu. Tam bol zriadený aj ústredný výbor "pre návrat do pravoslávia", do ktorého boli zvolení členovia Slovenskej Národnej Rady P. Babej a V. Kapišovský, podpredseda Ukrajinskej Národnej Rady A. M. Rudlovčák a iní. "Úlohou výboru bolo pomáhať v tejto akcii miestnym a okresným výborom a tým dať možnosť celému obyvateľstvu Prešovska vrátiť sa z vlastnej vôle do pravoslávnej viery".(5) Po tejto konferencii bol zosilnený nápor proti gréckokatolíkom. Išlo im hlavne o získanie niektorých gréckokatolíckych kňazov, ktorí už predtým dali nejaké znaky nerozhodnosti a slabosti, aby sa nimi mohli predstaviť verejnosti. Vskutku získali niekoľkých. Podľa biskupa Alexeja Dechtereva to boli: Ilija Kačur (prvý), Mikuláš Burík, Pavel Bobalík, Alexej Čabiňák, Michal Knapp, Jozef Molčan, Michal Millý, Mikuláš Kelly, Vasiľ Chlipavka.(6) Oni stiahli za sebou aj väčšie-menšie množstvo veriacich vo svojich farnostiach. Po obciach robil sa nátlak aj na jednoduchých veriacich gréckokatolíkov, aby sa pridali k pravosláviu, pričom im sľubovali aj peňažnú odmenu. Verejné úrady rozhodli — proti platným zákonom —, že tam, kde prejde nejaká čiastka veriacich na pravoslávie, odovzdajú im aj chrám. To využili aj tí, čo už dávnejšie prešli na pravoslávie. Tak boli odňaté gréckokatolíkom chrámy v Oľšinkove, Stakčíne, Stakčianskej Ráztoke, Nižnej Jedľovej, Dubovej, Jalovej, Inovciach, Čelovciach, Nižnom a Vyšnom Mirošove, Nižnom Orlíku, Osadnom, Varadke, Nižnej a Vyšnej Poľane, Lomnom, Bžanoch, Ňagove, Palote.(7) Ako z tohto zoznamu vidno, pravoslávne hnutie sa uplatnilo v tom čase skoro výlučne v rusínskej oblasti. Okolo Veľkej noci vyšlo prvé, propagačné číslo časopisu *Svetlo pravoslávia,* v ktorom sa napáda Únia s Rímom a volá sa po zjednotení s ruskou pravoslávnou Cirkvou: "Otázka návratu do pravoslávia sa stala ešte aktuálnejšou, pretože Vatikán a jemu podriadená vysoká cirkevná hierachia zaujala nepriateľský a zlomyseľný postoj k pokroku na celom svete a k ľudovodemokratickému zriadeniu. Ľud, ktorý pocítil vojnu na vlastnom tele a ktorý prežil ťažké časy partizánskych bojov, ktorý sa na vlastné oči presvedčil o tom, čo je vojna, nenávidí nových podpaľačov vojny, medzi ktorými je i rímsky pápež." "No úplné odstránenie celej tejto nespravodlivej veci (t. j. Únie s Rímom) mohlo byť uskutočnené iba teraz, keď moc v ľudovodemokra-

tickej republike si vzali do svojich rúk sami pracujúci a keď sa ich vôľa stala zákonom."(8)

No ľud vo všeobecnosti, hlavne Slováci gréckokatolíci, nič nevedeli, čo sa im v Prešove chystá. Medzitým tam bolo rozhodnuté celkom zlikvidovať gréckokatolícku Cirkev a to na takzvanom Sobore v Prešove 28. apríla 1950.

NÁSILNÉ ZRUŠENIE ÚNIE 28. APRÍLA 1950

Istý účastník prešovského Soboru podáva nám ešte niektoré informácie o predchádzajúcich udalostiach: "Asi dva týždne pred Soborom v Prešove konali sa v každom okresnom sídle zasadnutia návratových výborov. Tak tiež bolo aj v Starej Ľubovni, kde z gréckokatolíckych duchovných staroľubovianskeho okresu dostavili sa farár z Kamionky, farár z Kremnej a ja. Farár legnavský omluvil svoju neprítomnosť, avšak napísal, že čestné predsedníctvo v návratovom výbore prijíma... O niekoľko dní obdržal som pozvánku na sjazd gréckokatolíkov do Prešova na deň 28. apríla 1950. Okrem mňa pozvánky obdržali naši obidvaja kántori a traja veriaci. Išli sme..."(9)

No nebolo všade tak. Tam, kde kňaz ostal verným gréckokatolíckej Cirkvi, bolo treba iným spôsobom dostať ľudí do Prešova. Očití svedkovia mi vyprávali, ako boli v ten deň 28. apríla skoro ráno rozposlané autobusy do celého prešovského kraja, aby podovážali ľudí do Prešova. V mnohých gréckokatolíckych obciach nikto nevedel o tom, čo sa chystá v Prešove. Inde dostali ľudí tým, že sa ide do Prešova manifestovať "za mier", a niekde koho stretli na ulici, násilne vtrepali do autobusu s tým, že ak nejde "slobodne", dáva najavo, že je "proti mieru". V Prešove bola prenajatá veľká sieň hotelu Čierny orol. Na čelnej strane bol trojramenný kríž a okolo neho obrazy moskovského patriarchu Alexeja a arcibiskupa Jelevferija. Na zadnej stene obrazy Stalina a Gottwalda. Okolo horného balkónu boli nadpisy oslavujúce Sovietsky sväz, štvúce proti Rímu a vyzývajúce k odpadu na pravoslávie. Na stole predsedníctva boli z jednej strany nápisy: "Radujte sa a mier vám". Slová sv. Jána 20, 29 a 26 a z druhej strany nápis: "Slovania, bojte sa Ríma". Slová sv. Metoda.

Na prvý pohľad hneď vidíme rozdiel. Kým pri slovách sv. Jána je udaná citácia, odkiaľ sú slová vzaté, pri "slovách sv. Metoda" takej citácie niet. Ja sám sa už dlhšie zaoberám štúdiom dejín cyrilometodských, študoval som staroslovanské pramene, ale takých "slov sv. Metoda" som nikde nenašiel. Príležitostne bola možnosť spýtať sa samých organizátorov Soboru, kde našli tie "slová sv. Metoda". Jeden z nich odpovedal, že sú vytlačené v *Pravoslávnom Ruskom Kalendári na rok 1925,* vydanom vo Svidníku na Slovensku.(10) No tam sa tak

isto iba tvrdí bez udania prameňa. A preto on sám priznal, že je to čistý výmysel, no dodal: "Gréckokatolícki duchovní, ktorí išli zanechať katolícku Cirkev, radi sa chopili tých 'slov sv. Metoda', aby mali nejaké ospravedlnenie pred svojím svedomím a ľudom".(11) Viacerí z prítomných, ktorí nevedeli, prečo vlastne boli zvolaní, keď videli tie nápisy a počuli prvé reči, chceli sa nebadane vzdialiť. No stráž postavená pri vchode nedovoľovala nikomu odísť pred zakončením Soboru. Pozrime sa teraz, čo sa dialo na tom Sobore. Ponajprv podáme úradný pravoslávny opis Soboru a potom k nemu niekoľko našich vysvetliviek a poznámok.

HISTORICKÝ SOBOR DUCHOVENSTVA A LAIKOV V PREŠOVE

"28. apríla konal sa vo veľkom sále hotelu Čierny orol v Prešove historický sobor gréckokatolíckeho duchovenstva a laikov — delegátov všetkých slovenských a ukrajinsko-ruských gréckokatolíkov, žijúcich v ČSR. Vcelku prišlo 820 delegátov, z toho 100 kňazov a asi 4.000 veriacich gréckokatolíkov...

Sobor sa začal trikrát opakovanou piesňou "Kristus vstal zmŕtvych". Táto pieseň z úst účastníkov soboru vyznela ako mohutná hymna víťazstva pravdy, ako radostná hymna duchovného vzkriesenia.

Sobor otvoril predseda prípravného ústredného výboru pre návrat do pravoslávia v Prešove, vedúci školského oddelenia pri Krajskom Národnom Výbore Benický, privítaním zhromaždených duchovných, delegátov a hostí, medzi nimi predsedu Krajského Národného Výboru z Košíc Chudíka a predsedu Krajského Národného Výboru z Prešova Medveďa. Potom zvolili pracovné predsedníctvo soboru v tomto zložení: duchovný o. Bobalík, dekan o. Kelly, dekan o. Knapp, duchovný o. Dudinský, duchovný o. Havrila, duchovný o. Kačur, duchovný o. Anďal, dekan o. Šudich, duchovný o. Milčanij, konzistoriálny radca o. Tóth, predseda Krajského N. Výboru Medveď, jeho zástupca Pivovarník, podpredseda Ukrajinskej N. Rady Rudlovčák, vedúci školského oddelenia Krajského N. Výboru Benický. Ako hostia boli do pracovného predsedníctva zvolení: predseda Krajského N. Výboru košického kraja Chudík, podpredseda Slovenskej N. Rady dr. Rohál-Il'kiv a predseda Krajskej rady družstiev V. Karaman.

Predseda prípravného návratového výboru Benický vo svojej uvítacej reči poukázal na historický prelom v živote gréckokatolíckych veriacich, ktorého sme svedkami. Celé desiatky obcí, duchovní i laici sa vracajú do pravoslávia. Túto situáciu vyvolal nepriateľský postoj Vatikánu k nášmu ľudovodemokratickému štátnemu zriadeniu. Vatikán sa stal pomocníkom podpaľačov novej vojny. My vieme, čo je vojna, a nechceme ju...

Náš ľud vždy choval v sebe lásku k pravosláviu. Ako dôkaz toho môžu byť uvedené marmarošské procesy proti pravoslávnym veriacim z obce Iza. V ďalšom podal rečník historický výklad o tom, ako bola zavedená Únia a ako sa ľud vzoprel proti tomuto násiliu. Sme svedkami — hovoril rečník — zániku poslednej gréckokatolíckej eparchie v Prešove. Únia bola od samého svojho počiatku odsúdená k zániku. Náš ľud a zdrcujúca väčšina duchovenstva sa teraz pevne rozhodli skoncovať s Úniou. Únia sa u nás ruší, ako sa ona zrušila v našom susedstve v Západnej a Zakarpatskej Ukrajine, v Rumunsku, Maďarsku a Poľsku. Reč predsedu prípravného výboru bola prerušovaná búrlivým potleskom a prejavmi súhlasu.

Potom sa ujali reči predstavitelia gréckokatolíckeho duchovenstva. Duchovný o. Knapp odsúdil vo svojej dojemnej reči nepriateľský postoj Vatikánu k socializmu a k mierovému táboru na čele so Sovietskym Svätom. Dnes — hovoril rečník — končí sa Únia a gréckokatolicizmus. Preč od Ríma, preč od Vatikánu, preč od podpaľačov vojny! Rím splodil mnoho odpadlíkov, pretože nechcel uznať svoje chyby. Ruka rímskeho pápeža sa nezdvihla na ochranu nevinných ľudí v koncentrákoch. Dekrét rímskeho otca zo dňa 19. júna 1949 hlása: "Kto je komunista, kto číta komunistickú tlač, je vylúčený z Cirkvi." Ja som čítal túto tlač — povedal rečník — a preto ľahko mi je prejsť do pravoslávia. Teraz je svet rozdelený na dva tábory — tábor mieru a tábor prívržencov vojny. Západná Cirkev, ktorá stojí na strane podpaľačov vojny, je cirkvou pyšných a bohatých. Východná Cirkev je cirkvou Kristovej skromnosti. Vatikán vymyslel umelý prostriedok — gréckokatolicizmus, ktorý mal byť môstikom do Ríma, po ktorom mali ísť pravoslávni bozkávať "najsvätejšie papučky". Dnes tento môstik búrame.

Duchovný Ilija Kačur vo svojej reči povedal: "Dnešného dňa sú zotreté tristoročné slzy. Vojna chcela zničiť ruský a celý sovietsky národ. Nemecký fašizmus chcel nad ním zvíťaziť. Pravoslávna Cirkev na čele s najsvätejším patriarchom Sergejom sa nepodvolila útlaku, darovala štátu celé voje tankov proti spoločnému nepriateľovi. V Ríme, v seminári v takzvanom 'Russiku' sa vychovávali tí, ktorí žehnali zbrane, určené na zničenie a zborenie pravoslávnych chrámov v Sovietskom sväze. Ruský pravoslávny ľud, spolu s ostatným národom zdvihol ruku na spoločného nepriateľa a dosiahol víťazstva. Náš ľud miluje túto heroickú pravoslávnu Cirkev a my sme svedkami masového prechádzania do pravoslávia. No niektorí naši duchovní nevidia, alebo nechcú vidieť toto ľudové hnutie a nepočítajú s vôľou ľudu. Ich pomer k laikom, ktorí sa chcú navrátiť k pravosláviu, je horší než vzťah k zvieratám. Nás kňazov, čo ideme s ľudom, sa opovážili nazvať Judášmi a zradcami. No my, ktorí ideme s ľudom, z ktorého

sme vyšli a s ktorým žijeme a mrieme, sme Krista nezradili, ale zradili ho práve oni, ktorí opustili svoje stádo, oni sú Judášmi a zradcami Krista.

Pravoslávna Cirkev si v Sovietskom sväze ubránila svoje čestné miesto. Patriarchu Alexija uctieva sovietsky pravoslávny ľud, pretože ide s ním. My sme boli spolu so svojím ľudom v ťažkých dňoch vojny, my sme s ním odchádzali do hôr, znášali bombardovanie a teraz ho tiež neopustíme. Našou úlohou je spása jeho nesmrteľných duší. Duchovní, ktorí špekulujú, aby sa nemuseli vrátiť do pravoslávia s tým, že chcú byť ateistami, podobajú sa bláznom. Náš ľud je veriaci a oni musia byť jeho vodcami, musia ho viesť do pravdivej pravoslávnej viery, a nie do neverectva. My sme si zvolili tábor mieru, strediskom ktorého je Moskva, a nie tábor vojny a krvi, v ktorom je Rím."

Duchovný o. Bihun z Driečnej na začiatku svojej reči odsúdil všelijaké reakčné živly v bývalej buržoázno-demokratickej republike, ktoré priviedli štát ku katastrófe. "Sovietsky sväz — povedal rečník — podal nám pomocnú ruku, zachránil nás pred úplnou skazou a upevnil nám slobodu tvrdú ako oceľ. Preto náš pomer k Sovietskemu sväzu musí byť úprimný, naše rady musia byť zbavené akejkoľvek reakcie, i reakcie v kňazskom rúchu. Sovietsky sväz na čele s veľkým a múdrym Stalinom je zárukou zabezpečenia mieru pre proletariát. Viera zabezpečuje spasenie a politika mier a blahobyt. Socializmus je kráľovstvom celého sveta, idea Kristova nie je s ním v protiklade. Niektorí duchovní sa odvracajú od prestúpenia dopravoslávnej Cirkvi, odvolávajúc sa na 'svedomie'. No či mala katolícka Cirkev svedomie v čase neľudských inkvizícií a v čase všelijakých nemravných zjavov v živote vysokého katolíckeho kléru?"

Ďalším rečníkom bol profesor Dribňák z Humenného. "Dnes — povedal — je veľký deň slávneho víťazstva pravoslávia nad prívržencami latinského obradu. Význam tohto dňa chápe každý vzdelaný človek, ktorý pozná históriu svojho národa, a táto história bola reťazou neustálych urážok a krívd." Rečník hovoril ďalej o ťažkom osude národa, ktorý bol v nerovnom boji s nepriateľom, vytlačený zo svojich rovín pod Karpatmi do úzkych horských údolí. "Násiliu, ktoré páchali cudzí vládcovia na našom národe, sme sa rozhodli urobiť koniec."

Duchovný o. Havrila, ktorý rečnil hneď potom, vyhlásil: "My sme sa neodlúčili od našich biskupov, ale oni sa odlúčili od nášho ľudu. Náš osud dávajú dejiny do našich rúk a my ho musíme viesť. Dnes je rozhodujúcim faktorom ľud a spolu s ním i my."

Najrozhodnejšiu, priamu a energickú reč mal konzistoriálny radca O. Tóth. Odsúdil pomer vysokého katolíckeho cirkevného kléru v Československu k ľudovodemokratickej vláde, pre ktorý nemohla byť uza-

vretá dohoda medzi ním a vládou. Vysoký katolícky klérus zaujíma nepriateľský postoj k nášmu štátnemu zriadeniu napriek tomu, že vláda i predstavitelia štátu vychádzali Cirkvi neustále v ústrety. Prvý krok urobil prezident Klement Gottwald, keď bol zvolený za prezidenta — pripomína rečník — do chrámu sv. Víta. Ja, starý poslanec, som nevidel nič podobného za bývalej republiky, ani čo sa týka prezidenta Masaryka, ani čo sa týka prezidenta Beneša. Taký dobrý pomer vládnych kruhov ku katolíckej Cirkvi skazila politika vysokej katolíckej hierarchie.

Ani Cirkev, ani náboženstvo nie je prekážkou vývoja k socializmu. Pravoslávna Cirkev u nás je na strane pokoja a mieru pracujúcich. Cirkev si teraz volí národ sám a nie Rím. Toto je najväčší výdobytok pracujúcich. Pravoslávna Cirkev v Československu bude cirkvou pozitívnou. S každou cirkevnou reakciou náš režim definitívne skončí. Naša pravoslávna Cirkev — to je víťazstvo pracujúcich. My slávnostne vyhlasujeme, že pravoslávna Cirkev je odteraz u nás obnovená." Potom sa rečník obrátil na niektorých pochybujúcich duchovných zo Zemplína. Poukázal na to, že ich povinnosťou je zachrániť ľud, viesť ho po ces' pozitívnej voči štátu, pretože inej cesty nemá. "Dnes musíme kráčať so vztýčenou hlavou, pretože slúžime ľudu", povedal rečník.

Po rečiach, ktoré boli prerušované potleskom a výkrikmi súhlasu, zvolil Sobor trojčlennú komisiu, ktorá mala vypracovať uznesenie Soboru. Menom tejto komisie vystúpil potom poslanec Slovenskej Národnej Rady Dr. I. Roháľ-Iľkiv, ktorý prečítal návrhy uznesenia a manifestu, ktoré prijali jednohlasne všetci prítomní všeobecným hlasovaním.

UZNESENIE SOBORU GRÉCKOKATOLÍCKEHO DUCHOVENSTVA A VERIACICH

Sobor gréckokatolíckeho duchovenstva a veriacich, ktorý sa zišiel 28. apríla 1950 v Prešove, a ktorý svojimi 280 delegátmi predstavuje celú gréckokatolícku Cirkev v ČSR, konštatuje, že Rím z umelých príčin odtrhol sa v XI. storočí od prvopočiatočnej bratskej pravoslávnej-sobornej Cirkvi, snažiac sa nanútiť svoju vôľu celej Cirkvi. Cirkevná únia bola násilne nanútená našim národom v XVII. storočí rímskokatolíckym feudálnym Rakúsko-Uhorskom ako most, ktorý viedol k odnárodňovaniu a polatinčeniu nášho slovenského a ukrajinského národa. V terajších podmienkach, keď naše národy, vďaka historickému víťazstvu Sovietskeho sväzu v poslednej vojne a vďaka historickému víťazstvu nášho pracujúceho ľudu v slávnych februárových dňoch(14) získali slobodu a zbavili sa vykorisťovania, bolo by nerozumným a škodlivým podporovať naďalej myšlienku únie s Vatikánom, s jedným z hlavných pilierov podpaľačov novej vojny. Za danej situácie bolo by priamo neodpustiteľnou chybou udržiavať v našich národoch vzájomnú nenávisť,

odcudzovanie a bratovražednú borbu, ktorú vyvolala násilne a umele nanútená únia.

Vychodiac z týchto skutočností Sobor veriacich a duchovných gréckokatolíckej prešovskej a pridružených(15) diecézií sa rozhodol:

1. Zrušiť ustanovenia Užhorodskej Únie z roku 1646, poťažne 1649.

2. Likvidovať Úniu, odísť od Ríma a prinavrátiť sa do lona otcovskej našej svätej pravoslávnej viery.

3. Opierajúc sa o slová Krista "Nech budú všetci v jednote", t. j. že kresťania majú byť jednotní v láske a úcte k Bohu, rozhodujúc o zjednotení s ruskou svätou pravoslávnou Cirkvou, Sobor považuje za potrebné požiadať Jeho Svätosť patriarchu moskovského a celého Ruska Alexija o prijatie pod jeho cirkevnú jurisdikciu. Sobor považuje ďalej za potrebné požiadať Jeho Vysokoosvietenosť exarchu a metropolitu pražského a celého Československa Jelevferija, aby ráčil informovať o týchto rozhodnutiach Jeho Svätosť patriarchu moskovského a celého Ruska Alexija, vládu republiky Československej, Sbor povereníkov, ministra a povereníka pre veci cirkevné.

4. V súvislosti s návratom do svätej pravoslávnej Cirkvi rozhodol sa Sobor poslať telegramy Jeho Svätosti patriarchovi moskovskému a celého Ruska Alexijovi, Jeho Vysokoosvietenosti exarchovi a metropolitovi pražskému a celej ČSR Jelevferijovi, prezidentovi republiky Klementovi Gottwaldovi, predsedovi Slovenskej Národnej Rady Karolovi Šmidkemu, ministrovi pre veci cirkevné a podpredsedovi vlády Zdenkovi Fierlingerovi a povereníkovi pre veci cirkevné Ladislavovi Hohošovi. Sobor aklamačne a jednohlasne prijal tieto uznesenia a schválil spontánnym súhlasom manifest, vypracovaný návrhovou komisiou."

Manifest ku gr. kat. duchovenstvu a veriacim v ČSR(16) obsahuje štvavé útoky na katolícku Cirkev, Užhorodskú úniu predstavuje skreslene a vyzýva k prestupu do pravoslávia. Z neho chceme citovať iba niekoľko úryvkov:

"Ako oprávnení zástupcovia všetkých veriacich, ktorí patrili do gréckokatolíckej Cirkvi v ČSR, prehlasujeme, že Únia s Vatikánom je zrušená a v dôsledku toho prestala existovať v ČSR aj gréckokatolícka Cirkev, ktorej údovia aj duchovenstvo s farami a kostolami patria odo dnešného dňa do lona svätej pravoslávnej Cirkvi."

Sobor bol ukončený zaspievaním československej štátnej hymny. Potom sa účastníci — pravda tí, ktorí s "uznesením" súhlasili — odobrali smerom ku gréckokatolíckej katedrále, ktorá však bola zavretá. Niekoľkí z nich vošli do biskupskej rezidencie k pánu biskupovi Pavlovi Gojdičovi, od ktorého žiadali kľúče od katedrály. Keď on to odoprel, novopravoslávni násilne zaujali katedrálu. Z nej potom vyslali delegáciu k pravoslávnemu biskupovi Alexejovi Dechterevovi, aby sa do-

stavil do katedrály, ktorá "bola navrátená pravosláviu". Keď tento prišiel, oznámil veriacim, že v Prešove sa "náhodou" nachádza aj sám exarcha Jelevferij. Delegácia sa odobrala pozvať ho do chrámu, a on sa tu čoskoro objavil pozdravovaný hromovými výkrikmi "Is pola eti despota".(17) Biskup Alexej Dechterev "vykonal ďakovnú modlitbu" a exarch Jelevferij povedal pozdravný prejav.(18)

NIEKOĽKO POZNÁMOK K SOBORU

1. Vo vyššie citovanom úryvku z *Manifestu* organizátori prehlasujú seba za "oprávnených zástupcov všetkých veriacich gréckokatolíckej Cirkvi v ČSR". Kto ich oprávnil? Prinajlepšom mohli hovoriť iba za seba a za tých, čo ich vyslali, ale nie za všetkých. V tomže *Manifeste* sa tiež hovorí: "Vážime si každé hlboké a úprimné náboženské presvedčenie". Z celého postupu však je jasné, že si nevážili presvedčenie gréckokatolíkov, ktorí s nimi nešli.

2. Na počiatku opisu Soboru sa hovorí, že bolo prítomných asi 4.000 veriacich, 820 delegátov, z čoho 100 bývalých gréckokatolíckych kňazov. Na fotografii uverejnenej pri tom istom opise(19) sa dá zistiť, že v sále Čierneho orla je na sedenie asi 300 miest. S tými, čo stoja po stranách alebo sú na úzkych bočných balkónoch, možno počítať, že v sále bolo asi 500 prítomných. Čo sa týka 100 gréckokatolíckych kňazov, videli sme, že menovite je spomenutých iba 11, a na sobore hovorili piati. Jeden z prítomných kňazov (Jozef Sirko) vo svojich "zážitkoch z Veľkého soboru" spomína, že tam videl asi 80 gréckokatolíckych kňazov. Z úradných a iných prameňov(20) ja sám som mohol zistiť mená asi 76 kňazov, čo prestúpili na pravoslávie, a preto počet 80 bude pravdepodobnejší. Je ponižujúce, že na sobore, ktorý prejednával čisto cirkevné veci, predsedali a viedli laici. A akí laici! Nehovoríme, že všetci, ale iste tí zástupcovia verejných úradov v tom čase už boli komunisti, niektorí z nich ateisti, ktorým nezáležalo na zmene cirkevnej príslušnosti, ale využili túto okolnosť pre politické ciele a na oslabenie katolíckej Cirkvi.

3. Z opisu soboru sme mohli zistiť, že rečníci vôbec nespomínali nejaké duchovné alebo dogmatické príčiny, pre ktoré opúšťajú katolícku Cirkev, ale skoro výlučne spomínali príčiny politické. Najotrepanejšou frázou je, že Vatikán je "podpaľačom novej vojny v západnom tábore".

Tvrdenie, že pápež Pius XII. sa neozval počas vojny na obranu utláčaných a prenasledovaných, je zjavná nepravda. Z celého smeru soboru vyznieva, že prestup na pravoslávie bol viacej záujmom štátu, než vecou cirkevnou.

Iba v časopise *Svetlo pravoslávia* nájdeme sem-tam spomenuté prí-

činy odpadu viacej cirkevného rázu. Najviac sa vyzdvihuje, že Užhorodská Únia bola v svojom čase nanútená, že ju podpísali iba 63 kňazi a že ľud bol proti. To sú tiež iba tendenčné frázy. Dejiny Užhorodskej Únie(21) nám dokazujú, že r. 1646 nebola nanútená. Už sám fakt, že ju podpísalo počiatočne iba 63 kňazov, dokazuje, že ostatní mali slobodu ju nepodpísať. Únia sa potom šírila pomaly a organicky, veď až do r. 1733 boli v podkarpatskom kraji pravoslávni biskupi. Nižšie uvidíme, akými prostriedkami boli prevedené "uznesenia" prešovského ľudovodemokratického soboru.

Na inom mieste vyčítajú gréckokatolíckej Cirkvi, že nezachovala "voľbu biskupov", ako to bolo žiadané pri uzavretí Užhorodskej Únie. Je pravda, že po istom čase bola gréckokatolíckej Cirkvi v Uhorsku odňatá možnosť voliť si biskupa a potom dať ho potvrdiť do Ríma, ale to právo jej odňal štát a nie Cirkev, nakoľko uhorský kráľ prezentoval kandidátov na biskupstvo Svätej Stolici. Niekedy ustanovenie biskupa z Ríma bolo nutné, keď napríklad skoro po uzavretí Únie boli súčasne zvolení traja kandidáti jeden proti druhému. A ostatne ako vyzerajú voľby biskupov u pravoslávnych? Či si ľud zvolil za biskupa Alexeja Dechtereva, o ktorom predtým nikto na Slovensku ani nepočul?

Uvedieme tu ešte výčitku, že gréckokatolícka Cirkev nezachovala v celej čistote tradičný východný obrad, ale zaviedla niektoré latinské pobožnosti a iné prvky: "Nehovoriac už o odeve uniatského duchovenstva vyššieho či nižšieho, ktorý je rímskokatolícky, prekrútenie východného obradu dosahuje v uniatskej Cirkvi svojho vrcholu. Je zmenený strih cirkevných rúch s otvorom a gombíkami na prsiach, zavedené je nosenie čipkových bielych álb namiesto podrízníkov, mení sa vzhľad chrámov, ich vnútorné zariadenie. Ikonostasy začínajú zavadzať uniatským kňazom; bočné dvere už dávno neexistujú, cárske vráta sa nezatvárajú pri bohoslužbách v ustanovenom čase, v niektorých chrámoch sú vylámané ikony Spasiteľa a Matky Božej na ikonostase, "aby bolo vidnejšie". Sú kostoly, v ktorých je vyrezaný celý stred ikonostasa a nechaný je len okraj, alebo je ikonostas polámaný a odstránený z kostola. Štvorcový východný prestol je v Únii už dávno zamenený za podlhovastý ťažký západný prestol, ozdobený všelijakými sviečkami a inými vecmi, sochami a kvetami, ako v rímskokatolíckom kostole. Zavedené sú zvonky počas bohoslužieb, ktoré sú v západnom obrade potrebné na to, aby veriaci, keď nerozumejú latinskej bohoslužbe, obrátili pozornosť na hlavné momenty bohoslužby, zatiaľ čo slovanská bohoslužba je veriacim zrozumiteľná a preto nevyžaduje mechanických znakov, ktoré majú oživovať pozornosť. Úplný úpadok Únie sa dotýka aj bohoslužby samej: sú zavedené šepkané bohoslužby, vynechané veľkopôstne služby a namiesto toho je zavedený celý rad rímskokatolíckych prvkov, zavedený kult (Božského) Srdca, Božie Telo, ruženec a iné, východnému

obradu neznáme, cudzorodé veci, ktoré sa protivia duchu východného kresťanstva."(22)

Tieto výčitky zaiste podal nejaký pravoslávny duchovný, ktorý prišiel z Ruska. Zaiste tie veci, čo spomína, nie sú podľa strohého ruského obradu, a priznávame, že u nás časom boli zavedené niektoré nepotrebné latinské prvky. No na vysvetlenie možno povedať toto: Gréckokatolíci na Slovensku boli najzápadnejším výbežkom byzantsko-slovanského obradu a žili pomiešaní s rímskokatolíkmi, ktorých je väčšina, takže verejný život sa riadil podľa kalendára rímskokatolíckeho. Za takých okolností je celkom zrozumiteľné, že gréckokatolíci boli ovplyvnení aj inými ideami a spôsobmi, než sú čisté ruské, kde niet iných vierovyznaní, iba pravoslávne. Aj sami pravoslávni, keď žijú pomiešaní s iným prostredím, prejímajú z neho: napríklad v Amerike v gréckej pravoslávnej katedrále v Los Angeles je organ na doprevádzanie spevu a vo všeobecnosti pravoslávni duchovní v Amerike nosia vo verejnosti celkom taký odev ako katolíci. Najzaujímavejšie na celej veci je to, že aj po zničení Únie tí istí, čo napísali vyššie citované výčitky, aby vyhoveli ľudovému vkusu, ponechali mnoho z tých vecí, ktoré gréckokatolíkom vyčítajú. Napríklad biskupi ustanovení z tých kňazov, čo boli gréckokatolíci, nosia strih odevu ako rímskokatolícki biskupi, okrem kamilavky. Aj liturgické rúcha boli ponechané tak ako predtým, ako to možno vidieť na rôznych fotografiách uverejnených v ich časopisoch. A že všetko nebolo tak pokazené, svedčia aj oni sami. V tom istom čísle časopisu, z ktorého sme citovali vyššie úryvok, o niekoľko strán ďalej čítame: "Všetko, čo vidíme v uniatskom kostole, je východné: bohoslužby, kostolné zariadenie, cirkevné knihy, kostolné rúcha, no uniatov spravuje pápež . . ."(23)

A čo sa týka ešte inej výčitky, o úpadku duchovného života v gréckokatolíckej Cirkvi, keď napríklad vo vyššie citovanom opise soboru jeden z rečníkov dôvodil, že katolícka Cirkev je cirkvou pyšných a bohatých, a pravoslávna je cirkvou Kristovej skromnosti, alebo že cieľom gréckokatolíckych kňazov bolo zaviesť veriacich k záhube pod rímske jarmo, počujme, ako sa vyjadril jeden z prestúpených kňazov, Viktor Michalič, keď bol zvolený za biskupa: "Som si plne vedomý toho, že preberám veľmi ťažkú a zodpovednú úlohu, ktorá mi prinesie mnoho starostí a trpkostí, ale inak konať nemôžem, lebo nechcem pripustiť, aby náboženský život našich veriacich, ktorý sa budoval cez dlhé storočia a ktorý, môžem to smelo prehlásiť, tak prekvital, bol behom krátkej doby zničený."(24)

NÁSLEDKY SOBORU

Ako sme videli, uznesenia soboru poručili arcibiskupovi Jelevferijovi, aby predniesol moskovskému patriarchovi Alexijovi prosbu pre-

stúpivších na pravoslávie, podriadiť sa mu, a aby od československej vlády dosiahol uznanie "zrušenia únie". Jelevferij to hneď aj učinil, ak nebolo všetko to už predtým dohodnuté. Patriarcha Alexej odpovedal telegramom zo dňa 3. mája 1950: *Váš telegram o zjednotení gréckokatolíkov s pravoslávnou Cirkvou som dostal. Radujem sa s Vami a udeľujem požehnanie Božie novým dietkam našej svätej pravoslávnej Cirkvi."*(25)

Aj od vlády ČSR došla odpoveď 27. mája 1950:

Vážený pán Exarcha!

Štátny úrad pre veci cirkevné berie na vedomie obsah Vášho listu, v ktorom oznamujete uznesenie soboru gréckokatolíckych duchovných i veriacich, ktorý sa konal dňa 28. apríla 1950 v Prešove.

Štátny úrad pre veci cirkevné, rešpektujúc manifestačne prejavenú vôľu veriaceho ľudu, považuje uznesenie soboru zo dňa 28. t. r. o likvidácii Únie a návrate bývalých uniatov do pravoslávia za plne právoplatné rozhodnutie, ktorým sa na území republiky zrušila Únia a tak zvaná gréckokatolícka Cirkev, ktorým sa duchovní i veriaci bývalej gréckokatolíckej Cirkvi vrátili do pravoslávnej Cirkvi, a ktorým pravoslávna Cirkev prevzala všetky práva, majetok a zariadenie bývalej gréckokatolíckej Cirkvi. Preto vo všetkých záležitostiach bývalých gréckokatolíckych duchovných, či už ide o otázky osobné, platové, alebo hospodárske, budú sa odteraz štátne i ľudové orgány obracať na biskupov pravoslávnej Cirkvi.

Prosím Vás, vážený pán Exarcha, aby ste tlmočili pri tejto príležitosti pozdrav a želanie zdravia a zdaru ďalšej tvorčej práce patriarchovi moskovskému a celej Rusi Alexijovi. Ráčte prijať i Vy našu vďaku za vlastenecký postoj pravoslávnej Cirkvi v Československej republike a želanie plného zdaru ďalšej práce Vám osobne i celej pravoslávnej Cirkvi v našej zemi.

Za štátny úrad pre veci cirkevné

Zdenek Fierlinger v. r.
námestok predsedu vlády
a minister poverený spracovaním štátneho úradu pre veci cirkevné.(26)

Ešte viacej než sám Sobor v Prešove zasiahol tento dokument násilne gréckokatolícku Cirkev v Československu. Nebolo by malo valného výsledku "uznesenia soboru", lebo tri štvrtiny duchovenstva a mnohí gréckokatolíci s ním iste nesúhlasili. No vládnym dokumentom bola gréckokatolícka Cirkev verejnoprávne zrušená a všetky chrámy, farské a iné budovy boli dané pravoslávnym. Donucujúce orgány šli hneď potom poruke pravoslávnym, aby toto rozhodnutie bolo čím skorej prevedené. V nasledujúcich dňoch vyslanci pravoslávnych s pomocou žandárov chodili po gréckokatolíckych farách a predkladali duchov-

ným k podpisu prehlásenie prestupu na pravoslávie s tým, že ak podpíšu, ostanú aj naďalej na fare, ak nie, musia ju okamžite opustiť. Gréckokatolícki kňazi — právoplatne ženatí — boli so svojimi rodinami postavení pred vážne rozhodnutie: Alebo opustiť katolícku Cirkev, alebo ostať jej vernými, čo malo za následok byť vyhodenými na ulicu, ba ešte horšie. Skoro potom totiž tí gréckokatolícki kňazi, čo nechceli podpísať prestup na pravoslávie, boli zaistení a zatvorení v koncentračnom "kláštore" v Hlohovci (asi 120) a niektorí uvrhnutí do väzenia. Stalo sa to zaiste preto, aby pravoslávni mali voľnú ruku obsadiť gréckokatolícke fary.

Asi po roku pobytu v Podolinci gréckokatolícki kňazi boli prepustení s tým, že si musia nájsť civilné zamestnanie a že sa nesmú usadiť na území prešovskej diecézy, tojest od Banskej Bystrice na východ.

Mnohí sa teda usadili aj s rodinami na Morave a v Čechách, kde pracujú v priemysle alebo v poľnohospodárstve, aby vyživili svoju rodinu. Ako sme videli, v čase prešovského soboru prestúpilo na pravoslávie asi 80 gréckokatolíckych kňazov a v nasledujúcich rokoch ich nasledovalo ešte asi 20(27), čo znamená asi jednu tretinu z celého počtu svetských kňazov prešovskej diecézy. Z rehoľných kňazov neodpadol nikto. Čo sa týka oboch biskupov — Pavla Gojdiča a jeho pomocníka Bazila Hopku — oni ostali neohrožení v obrane prešovskej gréckokatolíckej diecézy, a preto boli čoskoro od svojho stáda odstránení. Tu zasiahla štátna moc, ktorá ich dala obidvoch zaistiť. Biskup Bazil Hopko bol a ešte aj teraz je zatvorený vo väzení v Ilave, kým biskup Pavel Gojdič bol zatvorený v Leopoldove. Biskup Hopko je už 10 rokov vo väzení, a to bez súdu a odsúdenia, kým proti biskupovi Gojdičovi — spolu s biskupmi Vojtaššákom a Buzalkom — bol inscenovaný súdny proces, čisto politického rázu, po ktorom dňa 15. januára 1951 biskup Gojdič bol odsúdený na doživotný žalár a znovu zavretý v Leopoldove, kde aj v lete 1960 umrel.

Biskupi Gojdič, Vojtaššák a Buzalka boli obžalovaní zo "zločinov": úklady proti Československej republike, velezrada a vyzvedačstvo. Biskup Gojdič sa tých zločinov vraj dopustil tým, že počas vojny poslal niekoľkých kňazov na Ukrajinu, aby tam obnovili náboženský život, že po skončení vojny prijímal a pomáhal niektorým kňazom, ktorí utekali buď z Ukrajiny alebo Poľska, že mal styk s nunciatúrou v Prahe a s Vatikánom, že od Svätej Stolice, od Medzinárodného červeného kríža a od Českej Charity dostal peňažnú pomoc na obnovenie zbombardovaných kostolov prešovskej diecézy, že v biskupskej rezidencii cyklostylom rozmnožoval obežníky pre kňazov, alebo ich dostal už rozmnožené od arcibiskupa pražského Berana, že roku 1948 dal kňazom inštrukcie, aby nepodpísali ohlas tak zvanej schizmatickej *Katolíckej Akcie,* že pred

svojím zaistením vymenoval piatich kňazov, ktorí mali podľa zvláštnych "fakúlt" biskupské právomoci, čo podľa obžaloby znamená organizovať tajnú protištátnu sieť, atď.

Výsluch biskupa Gojdiča bol 12. januára. Ako ostatní dvaja biskupi, tak aj biskup Gojdič museli byť násilnými psychologickými prostriedkami zlomení, aby odpovedali podľa ľubovôle komunistických sudcov. Niekedy sa vidí, že sa snažia odpovedať napríklad na otázku, načo mu boli peniaze, čo dostal od Svätej Stolice a od Červeného kríža; odpoveď: "Na obnovu zbombardovaných kostolov." Potom však znovu iba prikyvujú na nemožné a fantastické "zločiny". Tu podáme ako príklad niekoľko úryvkov:

Predseda: "Mali ste styk s nunciatúrou v Prahe?" Gojdič: "Keď som dostal zprávy a listy z Poľska a zo Sovietskeho Sväzu, poslal som ich Hučkovi do Prahy, aby ich odovzdal na nunciatúre v Prahe." Predseda: "Boli tie zprávy špionážneho charakteru?" Gojdič: "Boli." Predseda: "Kto je Kliský?" Gojdič: "Robil vo veľkom falošné doklady." Predseda: "A kde je Kliský teraz?" Gojdič: "Na základe falošných dokladov sa dostal do Vatikánu." Predseda: "Odkedy a s kým ste robili špionážnu činnosť?" Gojdič: "Prešovský biskupský ordinariát podliehal priamo jurisdikcii Východnej Kongregácie v Ríme pri Vatikáne a tejto Kongregácii som pravidelne posielal informácie. Tak napríklad som poslal špionážne zprávy o pomeroch v Poľsku a v USSR, ktoré som sa dozvedel od utečencov, kolaborantov a nemeckých fašistov." Predseda: "Teda špionážne zprávy z našej republiky, Poľska a USSR?" Gojdič: "Áno." Predseda: "Čoho sa týkali špionážne zprávy, ktoré ste dostali od benderovcov?" Gojdič: "Tí mi dávali obšírne zprávy a ja som ich posielal farárovi Hučkovi do Prahy, aby ich odovzdal internunciatúre. Ukrajinské a ruské listy Hučko prekladal do latinčiny. Niekedy som posielal tie zprávy prostredníctvom provinciála Sabola. Poslal som tiež špionážnu zprávu o bezpečnostných opatreniach proti benderovcom a prosil som internunciatúru, aby zakročila v ich prospech."

Predseda: "Aké opatrenia ste ešte podnikali?" Gojdič: "Požiadal som Svätú Stolicu, aby mi dovolila vysvätiť jedného alebo dvoch kňazov na biskupov, aby za mňa mohli vykonávať biskupskú funkciu." Predseda: "Prečo ste chceli ustanoviť tajného biskupa?" Gojdič: "Aby pokračoval v mojej rozvratníckej činnosti." Predseda: "A ich postoj k Republike?" Gojdič: "Ich postoj k Republike bol nepriateľský." Predseda: "Nestačil Vám jeden, bolo ich treba päť? Typický prípad budovania ilegálnej siete. Je to tak?" Gojdič: "Áno." Predseda: "To znamená, že prešovská diecéza mala byť po vašom zaistení vedená ilegálne?" Gojdič: "Áno."

Predseda: "K čomu smerovala zločinecká činnosť, ku ktorej ste sa priznali?" Gojdič: "Splnenie mojich túžob som videl v novej vojne proti Sovietskemu Sväzu a proti krajinám, v ktorých sa buduje socializmus, teda aj proti Československej Republike. Očakával som zvrat ľudovo-demokratického zriadenia a porážku socializmu a komunizmu."

Hlavným "svedkom" proti biskupovi Gojdičovi bol bývalý gréckokatolícky kňaz, ba tajomník biskupa Gojdiča, potom r. 1950 odpadlík na pravoslávie Boris Turkyňák. Ten vraj potvrdil všetky obžaloby proti biskupovi.

Ako z týchto úryvkov vidno, niektoré odpovede sú celkom nemožné a fantastické, kým druhé sa vzťahujú na biskupovu činnosť o záchranu viery a povznesenie svojej diecézy, čo však komunisti považovali za "špionáž a vlastizradu", ako napríklad styk biskupa s nunciatúrou, alebo so Svätou Stolicou. — Akékoľvek tie výpovede sú, v ničom neznemožňujú hodnotu jeho osobnosti. Všetci, čo biskupa Gojdiča poznali, sú hlboko presvedčení o jeho čistom charaktere a nevšednej duchovnej osobnosti, o jeho oddanosti katolíckej Cirkvi, a sú presvedčení, že pre túto jeho oddanosť bol zatknutý, odsúdený a uväznený. Tí, čo s ním strávili niekoľko rokov v tomže väzení v Leopoldove, vydávajú krásne svedectvo o svätosti jeho života aj vo väzení.(27a)

Po odstránení biskupov pravoslávni mali voľnú ruku, aby obsadili v Prešove biskupskú rezidenciu, biskupský seminár a ostatné ústavy. Všetky fary nemohli hneď zaujať, lebo nemali dostatok duchovných, a preto na mnohých miestach ľudia prechovávali kľúče od chrámu a hoci aj bez kňaza schádzali sa sami po nedeliach na súkromné ľudové bohoslužby, pričom spievali a modlili sa.(28) No ten stav netrval dlho. Pravoslávni hneď po sobore zriadili v Prešove pármesačné kurzy pre prípravu duchovných. V krátkom období bolo vysvätených niekoľko desiatok pravoslávnych kňazov, ktorí potom zaujali prázdne gréckokatolícke fary. Pre dôkladnejšiu prípravu duchovných na žiadosť arcibiskupa Jelevferija vláda nariadením zo dňa 26. júla 1950 povolila zriadenie pravoslávneho seminára a pravoslávnej bohosloveckej fakulty v Prešove. Prvý ročník sa začal 15. októbra 1950. Bohoslovecká škola je v bývalom gréckokatolíckom seminári, a bývanie pre seminaristov v bývalom biskupskom sirotinci.(29)

Už pri opise prešovského Soboru mohli sme si všimnúť, že jeden z rečníkov — duchovný o. Tóth — "obrátil sa na niektorých pochybujúcich duchovných zo Zemplína" s výzvou, aby sa pridali k pravosláviu. Pravdepodobne predvídal, že tam bude najsilnejší odpor. A vskutku tak aj bolo. Ako sme vyššie uviedli, v nižnom Zemplíne gréckokatolíci sú Slováci, ktorí veľmi nedbali na propagandu o "jednotnom ruskom

národe, o matke ruskej Cirkvi" atď., a preto tam "výbor pre návrat do pravoslávia" nemal veľkého úspechu. Z privátnych listov sme sa dozvedeli, aký nátlak sa robil napríklad na gymnáziu v Michalovciach na gréckokatolíckych študentov, aby prestúpili na pravoslávie. Vyhrážali sa im, že nebudú pripustení ku skúškam a ešte inými prostriedkami snažili sa ich donútiť k prestupu na pravoslávie, ale bezúspešne.(30) Aby sa prvý raz predstavili pred verejnosť, využili obľúbenú manifestáciu *Slovenskej gréckokatolíckej Jednoty*, tojest Cyrilometodejské dni, o ktorých sme sa zmienili vyššie. Vskutku na 9. júla 1950 bol oznámený Cyrilometodejský deň v Michalovciach, na ktorý sa dostavil aj arcibiskup Jelevferij, biskup Alexej Dechterev a zástupcovia okresných úradov, nakoľko to mala byť aj manifestácia za mier. Po službe Božej, na priestranstve pred kostolom, prehovoril k prítomným, ktorých malo byť asi 25.000, ponajprv arcibiskup Jelevferij, pravdepodobne po rusky, a potom bývalý gréckokatolícky duchovný Ján Kokinčák po slovensky, zemplínskym nárečím, kde medzi iným ich vyzýval: "... prosím Vás, aby ste rozpovedali svojim doma o prekrásnych obradoch pravoslávnej Cirkvi, ktorá je povolaná, aby nás na našej tuzemskej púti sprevádzala od kolísky až po hrob..."(31) Na odznaku Cyrilometodejského dňa nebolo napísané, že je to podnik pravoslávny, ale iba toľko: "Oslavy Cyrilometodejské 9. VII. 1950", ba na veľkom obraze, čo stál za oltárom, sv. Metod drží v ruke biskupskú palicu západnej (latinskej) formy.

No ešte viacej išli vykonať, aby získali tých slovenských veriacich v Zemplíne. Skoro prišli s návrhom zriadiť pre nich osobitné pravoslávne biskupstvo v Michalovciach, so sídlom v bývalom kláštore Otcov Redemptoristov. Ba aj v Košiciach bol dočasne zriadený generálny vikariát. Rozhodnutie o michalovskom biskupstve bolo prijaté na eparchiálnom zhromaždení v Prešove 28. júla, a hneď nasledujúci deň 29. júla 1950 na zhromaždení v Michalovciach bol zvolený za prvého biskupa bývalý prešovský kanonik Viktor Michalič, ktorý pri biskupskom svätení 8. októbra 1950 prijal meno Alexander.(32) Pri tej príležitosti napísal gréckokatolíckym veriacim "arcipastierske posolstvo", v ktorom, aby ich získal na pravoslávie a predišiel ich duchovné námietky, prehlásil: "Som si plne vedomý, že preberám veľmi ťažkú a zodpovednú úlohu, že krok, ktorý som urobil, budú niektorí všelijako posudzovať. No nemohol som konať inak, pretože som nemohol pripustiť, aby duchovný život nášho hlboko nábožensky založeného ľudu, ktorý sa budoval počas dlhých storočí, sa jedným razom zrútil... Aby som kolísajúcich podoprel v ich viere, prehlasujem, že niceokonštantinopolský symbol viery vyznávam v plnom rozsahu, že budeme i naďalej uctievať

Prečistú Devu Máriu a svätých tak, ako sme ich uctievali dosiaľ, bohoslužby zostanú tiež nedotknuté. Odovzdávajúc našu milovanú eparchiu do ochrany Matky ustavičnej pomoci(33), prosím všemohúceho Boha, aby hojnými milosťami porozumenia a lásky viedol nás po ceste ukázanej nám Jeho Jednorodeným Synom Isusom Christom."(34)

Tí, čo chceli získať slovenských gréckokatolíkov na pravoslávie, vedeli, že ustanovením biskupstva v Michalovciach zadosťučinia ich želaniu a tak udrú na pravú strunu. To vidno aj z ich prehlásenia: "Gréckokatolícka eparchia v Prešove už i tak dávno potrebovala administratívne rozdelenie v záujme pomoci veriacim. No centralistický systém Ríma a diktátorská dravosť vysokých katolíckych hierarchov to nechceli nijako pripustiť. . ."(35) Po rozdelení prešovská diecéza sa rozprestiera na 11 okresov, k tomu ešte niekoľko fár v Gemeri a fara v Bratislave, kým michalovská diecéza sa rozprestiera na 10 okresov: 1. Michalovce, 2. Veľké Kapušany, 3. Kráľovský Chlumec, 4. Sobrance, 5. Sečovce, 7. Trebišov, 8. Košice, 9. Moldava nad Bodrou, 10. Gelnica. Katedrálou sa stal chrám Zosilnenia Ducha Svätého vedľa kláštora Otcov Redemptoristov v Michalovciach. Ako vidno, vo všetkých 10 okresoch boli gréckokatolíci slovenskej národnosti, a preto michalovské pravoslávne biskupstvo je čisto slovenské, zatiaľ čo aj v prešovskom biskupstve ostal ešte istý počet Slovákov v okresoch Humenné, Giraltovce, Bardejov, Sabinov a Prešov.

Pre slovenských veriacich začali hneď vydávať — ako som vyššie spomenul — mesačník v slovenskej reči *Svetlo pravoslávia,* ktorý od júna 1952 zmenil titul na *Hlas pravoslávia.* Keďže však to slovo "pravoslávie" bolo pre gréckokatolíkov odstrašujúce, od mája 1955 zmenili titul na *Odkaz Sv. Cyrila a Metoda* a ten vychádza aj teraz. Paralelne so slovenským časopisom vydávali pre Rusínov *Svet pravoslavija,* potom *Golos pravoslavija* v reči ruskej, ktorý však roku 1955 pre nedostatok čitateľov zanikol. Obnovili ho iba roku 1958 pod menom *Zapovit Sv. Kyrila i Metodija,* v ktorom sa píše väčšinou po ukrajinsky a semtam po rusky. Od roku 1956 začali vydávať aj bohoslovecký štvrťročník *Mysl pravoslavija* po rusky, ktorý vychádzal štyri roky. V poslednom čísle r. 1959 je oznámené, že týmto číslom zaniká. Od r. 1951 vydávajú tiež *Pravoslávny cirkevný kalendár,* ktorý spočiatku vychádzal na dobrom papieri, bohato ilustrovaný. Paralelne vydávali kalendár aj po česky a po rusky. Od r. 1955 český bol spojený so slovenským, a v ruskom sú aj ukrajinské články, takže teraz vychádzajú iba dva dvojrečové kalendáre, bez ilustrácií a hodne slabo vybavené. Či toto obmedzenie tlače pochádza z nedostatku čitateľov a predplatiteľov, alebo na zákrok z komunistických vládnych miest, nie je nám celkom jasné.

Vyššie sme spomenuli, že pravoslávni v Československu od roku 1946 boli pod právomocou ruskej Cirkvi ako "exarchát moskovskej patriarchie". Po zničení Užhorodskej Únie na východnom Slovensku, keď zaujali gréckokatolícke fary a filiálky, prehlásili, že pravoslávna prešovská eparchia má celkove 259 farných obcí s 1022 faliálkami.(36) V Čechách a na Morave bolo r. 1947 celkom 33 pravoslávnych farností, obyčajne s malým počtom veriacich. Hoci tie filiálky prešovskej eparchie sú skoro všetko rímskokatolícke obce, kde boli sem-tam nejakí, alebo žiadni gréckokatolíci, predsa tie čísla zavážili natoľko, že r. 1951 ruská Cirkev udelila pravoslávnej Cirkvi v ČSR právo autokefalie, čiže nezávislosti.(37) Odôvodňovala to práve "ohromným rozvojom" pravoslávia v ČSR. Za svojich veriacich zarátali všetkých gréckokatolíkov, takže udávali počet pravoslávnych v ČSR na 400.000 duší. Prehlásenie autokefalie bolo dňa 8. decembra 1951 v chráme sv. Cyrila a Metoda v Prahe. Pri tej príležitosti prišli do Prahy zástupcovia pravoslávnych Cirkví: antiochijskej, ruskej, gruzínskej, rumunskej, bulharskej a albánskej. Pritom bolo vyzdvihnuté, že vláda ČSR dala súhlas na prehlásenie autokefalie už 19. októbra 1951. V ten samý deň bol arcibiskup Jelevferij "jednohlasne zvolený" za prvého metropolitu autokefalnej pravoslávnej Cirkvi v ČSR a nasledujúceho dňa 9. decembra 1951 bol v tejto hodnosti intronizovaný. V tom čase bol z Prahy násilne odstránený rímskokatolícky arcibiskup Jozef Beran, a preto neobyčajne sa vynímalo, keď na rôznych verejných aktoch figuroval ako arcibiskup pražský Jelevferij.

Keďže michalovský biskup Alexander Michalič pre starobu nemohol veľa vykonať "na zveľadení pravoslávia" v Zemplíne, bol mu daný pomocný biskup — tiež odpadlý gréckokatolícky kňaz — Michal Millý, ktorý pri vysviacke 15. februára 1955 prijal meno Metod a titul biskupa trebišovského.

Dňa 2. októbra 1954 bol vysvätený tretí odpadlý gréckokatolícky kňaz Nikolaj Kelly menom Kliment.(38) Konečne 24. októbra 1954 bol vysvätený za pomocného biskupa pražského Ivan Kuchtin, národnosti ruskej, pričom prijal titul biskupa žateckého.

Keď takto dosiahli zničenie Užhorodskej Únie a prešovskej eparchie a keď všetko zariadili pre ďalší postup pravoslávia v ČSR, metropolita Jelevferij a biskup Alexej Dechterev roku 1955 vrátili sa do Sovietskeho Ruska. Tu bol Jelevferij ustanovený za metropolitu v Leningrade a Alexej za arcibiskupa vo Vilne. Obidvaja zomreli r. 1959. Oni dvaja vyslaní ruskou pravoslávnou Cirkvou boli hlavní činitelia pri zničení prešovskej eparchie.

Po ich odchode nastal presun v pravoslávnej hierarchii: Metropo-

litom pražským sa stal vyššie spomenutý Ivan Kuchtin. V Olomouci zostal biskup Kliment Kelly. Do Prešova bol poslaný biskup Dorotej Filip, rodák z Podkarpatskej Rusi, vysvätený v Moskve. Michalovský biskup Alexander Michalič zomrel v Prešove 25. novembra 1954 a jeho miesto zaujal vyššie spomenutý biskup Metod Millý. Takáto zostava trvala niekoľko rokov, no *Hlas pravoslaví* v lete 1959 priniesol zprávu, že biskup Kliment Kelly odišiel "na trvalý odpočinok" a miesto neho bol vymenovaný správcom olomouckej eparchie protojerej J. K. Rosák.(39) Počiatkom roku 1960 sú činní teda traja biskupi, z ktorých dvaja sú Rusi a iba jeden je bývalý gréckokatolícky kňaz prešovskej eparchie. Kým prví dvaja sú v najlepšom veku, biskup Metod Millý má 76 rokov. Prakticky teda vedú pravoslávie v ČSR ruskí biskupi, napriek toľkým rečiam predneseným roku 1950, že iba pravoslávie dalo právo voliť si svojich biskupov do rúk ľudu.

10 ROKOV BEZPRÁVIA PROTI GRÉCKOKATOLÍKOM

Keď boli gréckokatolícki kňazi, čo nechceli podpísať odpad na pravoslávie, skoro po prešovskom Sobore zo svojich farností odstránení, ostali gréckokatolíci bez duchovných pastierov. V takých okolnostiach vzkrsli pred nimi problémy, na ktoré nikdy ani nemysleli a ktoré si museli sami riešiť. Hneď spočiatku treba rozlišovať rôzne danosti: Tam, kde kňaz odpadol na pravoslávie, ostal na svojom mieste a snažil sa celú farnosť nebadane previesť na pravoslávie, prehlasujúc z kazateľnice, že "ostávame, čím sme boli", za istý čas pokračoval spomínať aj meno rímskeho pápeža pri bohoslužbách a snažil sa farnosť akosi učíkať. Na viacerých miestach farnosť išla za takým svojím duchovným, kým inde, kde sa našiel niekto, čo ľuďom vysvetlil, že ich duchovný už nie je gréckokatolík, ľudia sa ho stránili a do kostola nešli.

Sám som mal príležitosť hovoriť v Nemecku r. 1956 s niektorými gréckokatolíkmi, ktorým bolo dovolené vyemigrovať za rodinnými príslušníkmi do Ameriky, ktorí mi rozprávali, že ich farár prestúpil na pravoslávie, a preto ľudia nejdú k nemu do kostola. Roku 1958 boli niektorí gréckokatolíci z Kanady na návšteve v rodných obciach na Slovensku a tí potvrdili, že ľudia ostávajú verní katolíckej Cirkvi, že skoro celá obec ide peši viac kilometrov do najbližšieho rímskokatolíckeho kostola. Tento spôsob sa praktizuje hlavne v južnom Zemplíne a v Abauji, kde žijú gréckokatolíci spolu s rímskokatolíkmi v tých istých obciach. Tu chodia do rímskokatolíckeho kostola. No čoskoro to spozorovali predstavitelia pravoslávia a dosiahli u štátnych úradov, že rímskokatolícki kňazi nesmú vysluhovať sviatosti gréckokatolíkom. Prešovské rímskokatolícke kostoly sú po nedeliach preplnené a každý po

obleku pozná, že okrem mestského obyvateľstva sú tu mnohí gréckokatolíci z vidieka. Rímsko katolícki duchovní boli za to viac ráz vyšetrovaní. Z okolia Prešova gréckokatolícke matky prichádzali porodiť do prešovskej nemocnice, aby deti mohli byť pokrstené po katolícky. Pohreby si ľudia tiež sami odbavovali, a keď pravoslávny duchovný silou-mocou chcel prísť pochovať, a dohodli sa napríklad na hodinu tretiu, potom sami pochovali mŕtveho o hodine druhej, a keď pravoslávny kňaz prišiel, už bolo po všetkom. Najväčšou ťažkosťou je sviatosť manželstva. Hoci bolo aj cez vatikánske rádio často vyhlásené, že za takých okolností stačia dvaja svedkovia prísahy snúbencov, gréckokatolíci sa utiekali o sviatosť manželstva k rímskokatolíckym kňazom. Tí však pre zákaz štátnych úradov, aby sa nevystavovali nebezpečenstvu, že budú uväznení, obyčajne nemohli prijímať prísahu snúbencov, ale ich poučili, že stačia dvaja svedkovia.

Niektorí gréckokatolíci zažiadali si úradne prejsť na rímskokatolícky obrad, ale im to úrady nedovoľovali. Preto vymysleli inú cestu. Ponajprv zažiadali o výstup z úradného pravoslávia, lebo za takých ich úrady mali, a prehlásili, že nevstupujú do nijakej Cirkvi, ale ostávajú bez vyznania, čo u ateistických predstaviteľov úradov ľahko dosiahli. Potom jednoducho navštevovali rímskokatolícke kostoly, alebo ak to šlo, žiadali o zápis do rímskokatolíckej Cirkvi.

V školách všetky gréckokatolícke deti mali na vysvedčeniach napísané, že sú náboženstva pravoslávneho. Viac ráz sa stalo, že matky, ktoré prišli pre vysvedčenie detí, také vysvedčenie roztrhali.

Ako bolo vyššie spomenuté, pre nedostatok duchovných nemohli pravoslávni hneď obsadiť všetky gréckokatolícke farnosti, a tak ľudia si zachovali kľúče od kostola a sami sa schádzali po nedeliach na ľudovú pobožnosť, modliac sa a spievajúc duchovné piesne. V privátnom liste som sa dozvedel, že ešte roku 1959 na Veľkú noc v Pustom Čemernom ľudia nechceli pustiť do kostola pravoslávneho kňaza zo Strážskeho. Darmo im hovoril, že on prišiel pre nich Veľkú noc odslúžiť. Oni mu odpovedali, že ho nepotrebujú, lebo nie sú pravoslávnymi. No počas posledných 10 rokov vyšlo zo seminára v Prešove už toľko pravoslávnych duchovných, že už obsadili skoro všetky gréckokatolícke farnosti. Sem-tam sa stáva, že prvotné rozhodnutie ostať vernými katolíckej Cirkvi stoj čo stoj behom času slabne, a nostalgia za rodným gréckokatolíckym obradom v zrozumiteľnej reči tiahne ľudí, že po rokoch znovu začnú navštevovať svoje kostoly, teraz už pravoslávne.

Ba sú prípady aj veľmi smutné. Stalo sa, že mladý gréckokatolícky študent, ktorý má svoju tetku v kláštore, vstúpil do pravoslávneho seminára v Prešove. Daromné boli napomínania tetkine. Tvrdil, že to je

všetko jedno. Ešte smutnejšia vec sa stala. Roku 1958 zomrel otec inej rehoľnej sestričky, ktorá dostala dovolenie ísť otcovi na pohreb. Na jej veľké prekvapenie iba neskoro zistila, že jej otca pochoval pravoslávny kňaz, ktorý v kázni chválil jej nebohého otca, že vychoval dcéru, čo je v kláštore. To sú tiene, ktoré striedajú vyššie spomenuté svetlé príklady vernosti katolíckej Cirkvi.

Dnes po 10. rokoch bezprávia akosi utíchla otvorená otázka gréckokatolíkov na Slovensku. Málo o nich počuť. Pravoslávni posielajúc novovysvätených kňazov zaujali skoro všetky gréckokatolícke farnosti, a čo bolo slabé, už sa k nim pridalo. Iba sčasu načas sami pravoslávni vynesú na verejnosť, že mnohí gréckokatolíci nejdú s nimi. Tak napr. biskup Kliment Kelly v *Pravoslávnom kalendári na rok 1959* píše: "Ľud sa veľmi pochvalne vyslovil o svojom vlasteneckom duchovenstve a veľmi ostro odsúdil tých, ktorí národ opustili, ktorí vzdorne opustili oltár a odišli na iné, im neprislušné pôsobiská. Tí duchovní sa stali i našimi nepriateľmi, lebo medzi ľuďmi roztrusujú, že ich vedieme nesprávnou cestou ku skaze, že sme opustili jedinú 'samospasiteľnú' Cirkev. Oni zachovávajú rezistenciu, stali sa z nich veľkí protivníci svojej pradedovskej pravoslávnej Cirkvi, a spasenie ľudu vidia jedine v Únii."(40) Tie riadky platia gréckokatolíckym kňazom, čo ostali verní katolíckej Cirkvi, počtom asi 230, ktorí nútene sa zdržujú v Čechách a na Morave. Z citovaných riadkov vidno, že predsa listovne a ináč ešte udržujú styky so svojimi veriacimi na Slovensku, pestujúc v nich ducha vytrvalosti a poučujúc ich, ako majú postupovať. Tie pouky, ako aj podpora, ktorú gréckokatolíci nachádzajú u rímskokatolíkov v miešaných oblastiach, dodávajú nám nádej, že mnohí gréckokatolíci ostanú verní katolíckej Cirkvi.

Zárukou lepšej budúcnosti je dosť veľký počet slovenských gréckokatolíkov v slobodnom svete, v Spojených Štátoch Amerických a v Kanade. Tu sa musí prechovávať duchovné dedičstvo gréckokatolícke pre lepšie časy, ktoré — dúfame — raz svitnú.

POZNÁMKY

1) Schematismus venerabilis cleri dioecesis Fragopolitanae seu Prešovensis, administraturae apostolicae Mukačensis et Hajdudorogensis, necnon omnium graeci ritus catholicorum in Republica Čechoslovacciae degentium, pro anno Domini 1948, ab erecta sede episcopali 132. Fragopoli 1948. Naše číslo je súhrnom počtu emigrantov do SSSR udaného pri jednotlivých farnostiach.
2) Štatistický lexikon obcí v krajine Slovenskej. Vydaný ministerstvom vnútra a štátnym úradom štatistickým na základe výsledkov sčítania ľudu z 1. decembra 1930. Praha 1936, str. XXIII a XXVI.
3) Schematismus ... dioecesis Prešovensis ... pro anno 1948, str. 148 a 206.
4) Statistická ročenka Republiky Československé 1958, Praha 1958, str. 51.
5) Svetlo pravoslávia, číslo 1-2 (Prešov 1. júna 1950), str. 18.

6) Hlas pravoslávia IV (Prešov 1955), str. 107-108.
7) Svetlo pravoslávia č. 1-2 (1950), str. 27-28 a 48.
8) Svetlo pravoslávia č. 1-2 (1950), str. 18.
9) Svetlo pravoslávia roč. II (1951), str. 90.
10) Pravoslavnyj russkij kalendar na god 1925, Svidník 1924, časť III, str. 34.
11) V súkromnom liste autorovi zo dňa 17. októbra 1951.
12) Svetlo pravoslávia č. 1-2 (Prešov 1950), str. 18-21.
13) Tamže, str. 21-22.
14) Rozumie sa komunistický puč, ktorým komunisti vzali vládu v ČSR vo februári 1948.
15) Rozumie sa Apošt. administratúra fár mukačevskej a hajdudorožskej diecézy.
16) Svetlo pravoslávia č. 1-2 (Prešov 1950), str. 22-24. Bol vydaný tiež samostatne s krátkym úvodom: "Manifest gréckokatolíckych duchovných a veriacich prijatý na sobore dňa 28. apríla 1950 v Prešove", strán 16. Spolu vydali tiež propagačnú brošúru: "Učme sa z minulosti." Strán 16. Je plná historických neprávd a bombastických fráz.
17) "Na mnohaja leta vladyko." V ruskej cirkvi je obyčaj spievať tú aklamáciu po grécky.
18) Svetlo pravoslávia č. 1-2 (Prešov 1950), str. 21.
19) Tamže, str. 19.
20) Najviac z časopisov "Svetlo pravoslávia", "Hlas pravoslávia" a "Odkaz Sv. Cyrila a Metoda", kde spočiatku bol podávaný zoznam tých, čo úradne prestúpili na pravoslávie, potom z ustanovení na farské miesta, z vyznamenaní a v nekrológií.
21) M. Lacko, Unio Užhorodensis Ruthenorum Carpaticorum cum Ecclesia catholica (=Orientalia Christiana Analecta 143), Roma 1955, str. XX+280.
22) Svetlo pravoslávia, predprípravné číslo, vydané pred číslom 1 (Prešov 1950), str. 4.
23) Tamže, str. 12.
24) Tamže, č. 9-10 (Prešov 1950), str. 82.
25) Tamže, č. 1-2, str. 25.
26) Tamže, str. 26.
27) Biskup Alexej Dechterev vo svojej reči z príležitosti piateho výročia Prešovského soboru r. 1955 udáva celkový počet kňazov dovtedy prestúpivších na pravoslávie 106. No vieme, že viacerí, ktorí v prvom návale prenasledovania podpísali, potom svoj podpis odvolali.
28) V jednom liste sa napr. takto hovorí: "V Zdobe dzevky službu trimu" — čo treba rozumieť v tom zmysle, že dievky viedli spev a modlitby.
29) V školskom roku 1951-52 bolo na pravoslávnej fakulte v Prešove 52 študentov, kým v tomže čase na katolíckej fakulte v Bratislave iba 55 študentov. Okrem vyučovania na univerzitnom stupni organizujú sa aj krátke kurzy pre prípravu dedinských kňazov. V seminári existuje aj tak zvaný prípravný rok pre tých, čo sa hlásia na kňazský stav a nemali riadne stredoškolské štúdiá. Za ten jeden rok ich majú doplniť. Štatistická ročenka citovaná v poznámke 1. udáva na str. 360, pre školský rok 1957-58 celkový počet seminaristov na fakulte 119 a k tomu 15 študentov v prípravnom kurze. To je spolu 134 kandidátov na kňazský stav. V tom istom roku katolícka bohoslovecká fakulta v Bratislave mala 52 študentov pre celé Slovensko!!
30) Ľudia, čo prišli z michalovského kraja do Ameriky, svedčia, že na gymnáziu v Michalovciach riaditeľstvo vyzvalo všetkých gréckokatolíckych študentov, aby podpísali prestup na pravoslávie. Tí, čo to nechceli učiniť, museli bežať okolo školského dvora až do vysilenia.
31) Svetlo pravoslávia 1950, č. 5-6, str. 61.
32) Viktor Michalič narodil sa 14. mája 1878 v Ruskom Kazimíre, okres Vranov. Za gréckokatolíckeho kňaza bol vysvätený r. 1901 a potom pôsobil na farnostiach Valaškovce, Hrabovčík a Kojšov. R. 1944 biskup P. Gojdič zavolal ho do

biskupskej kancelárie ako koncipistu, a r. 1946 stal sa kanonikom. Zomrel ako pravoslávny biskup 25. novembra 1954. On bol najvyšším hodnostárom gr. kat. prešovskej eparchie, ktorý odpadol na pravoslávie. Jeho syn Viktor Michalič mladší je tiež gréckokatolíckym kňazom a v osudných dňoch prešovského soboru nenasledoval svojho otca, ale ostal verným katolíckej Cirkvi, a preto bol zavretý do koncentračného tábora (kláštora) v Hlohovci. Od vieryhodnej osoby som počul, že na Východnom Slovensku koluje chýr, že biskup Michalič cítiac blízku smrť pomýšľal na zmierenie s katolíckou Cirkvou, ba že chcel ísť za svojím synom, aby sa s ním tiež zmieril. Aby tomu prekazili, pravoslávni ho akoby internovali v Prešove.

33) Túto pobožnosť hodne rozšírili medzi gréckokatolíkmi na Východnom Slovensku Otcovia Redemptoristi. Hoci ikona je východná, meno "Matka Božia ustavičnej pomoci" a rozličné formy pobožnosti, ako ich praktizujú Otcovia Redemptoristi, sú západné. Zaujímavé je, že v tom čase, keď sa liturgická prak-tika gréckokatolíkov napádala, on vo svojom programovom posolstve vyzdvihuje túto pobožnosť.

34) Svetlo pravoslávia, 1950, č. 9-10, str. 84.

35) Tamže, č. 5-6, str. 50.

36) Tamže.

37) Autokefalia je nezávislosť, hlavne administratívna. Vo veciach viery sa pravoslávne cirkvi zhodujú. Podľa klasickej teórie iba všetky autokefálne cirkvi spolu tvoria "jednu svätú Cirkev Kristovu".

38) Ako bolo vyššie spomenuté, r. 1950 bol za pravoslávneho olomouckeho biskupa ustanovený a vysvätený Čestmír Kračmar. Bol ženatý a jeho životným zamestnaním bolo úradníctvo v istej banke. Neviem presne, čo sa stalo, iba naraz ho nebolo viac medzi pravoslávnymi biskupmi. Na otázku, čo je s ním, v jednom súkromnom liste bolo poznamenané, že má "diplomatickú chorobu".

39) Hlas pravosláví XV (Praha 1959), str. 213.

40) Pravoslávny cirkevný kalendár na rok 1959, str. 60.

RAZ . . .

Raz i mne zomrieť príde
pri svojej zhorklej piesni,
ako pri chleba smide,
bez tela a bez tiesní.

Nič vo mne nenarieka,
ó, Bože, verš môj spieva,
život sťa veľká rieka
v Tebe sa s morom zlieva.

Spoj, Pane, moje riadky
s veršami svojich žalmov,
Ty budeš večne sladký
nad mojím hrobom s palmou.

Rudolf Dilong

ZAĽÚBENÍ

Draga Divínska

Bola len sobota a Juraj už obliekal sviatočnú uniformu. Vyštrnganý vykročil k mlynu. Kohútie perá mu na šišáku veselo poskakovali ako kohútovi, keď sa hrdo prechádza v slepačom kráľovstve, a robili radosť chlapcom Skelanom. Najradšej by boli za švárnym žandárom s kohútimi brkami zavolali: Kikirikí!

Prešiel širokým dvorom k mlynárovmu domu. Postavil sa k oknu, aby ho zbadali, a zazdravkal majke dobrý večer.

Ľubica počula Jurajov dobrý večer. Ruky sa jej zrazu začali triasť ako šúľky orechového kvetu pri vetríku. Pobehovala po kuchyni, aby robotu čím skorej skončila. Len sa jej tak na riasnatej sukni faldy prelamovali a taniere šmýkali v rukách. Majka ju prišla vyslobodiť. Odpásala jej zásterku, že ju už viac nepotrebuje. Veď aj majka bola raz mladá a mala dakedy naponáhlo.

Ľubica pohladkala roztrasené faldy na sukni. Uviazala parádnu zásterku z mušelínu na širokú mašľu, ktorá si sadla ako veľký motýľ na hybký driek. Po zásterke boli roztrasené červené ruže, vyšívané hodvábom. Každú ružu objímali dva listy, aby zdôraznili jej krásu, ako vyšívaná zásterka krásu Ľubicinu. Začrela hrebeňom do brčkavých vlasov a vyšuchala líca, aby boli červené ako ruže na zásterke.

Keď vyšla, Juraj už sedel na lavičke a pohvizdoval si. Keď naňho veselo zavolala, pozrel na ňu a zanemel. Zdala sa mu krásna ako nikdy. A najkrajšie oči. Sedeli v nich šibalské hviezdičky a keď poskočili, sklopil oči.

Znovu ich vnoril do kučeravej hlavy. Prstienok vlasov jej sedel priam na priesvitnom úšku.

Priesvitné úško!

Smiešne pre mňa alebo teba, nie pre milého. Jeho zrak hladkal celú jej bytosť. Pred ním stál anjel v riasnatej sukničke. Malá nôžka koketne vykukovala spopod sukne a hodila piesok do jeho očú. A keď sa zasmiala a ukázala biele zuby, nasypala piesku za priehrštie.

Vonkoncom nezáleží, či je toho príslovečného piesku viac alebo menej. Všetci zaľúbení ho majú v očiach. Cez jeho zrnká vidia len všetko NAJ.

Najkrajšie, najlepšie a najužitočnejšie.

A čo ona na to všetko?

Eva. O nič lepšia ani horšia. Pyšná na hviezdy v očiach a riasnatú sukničku. Istá svojím malým zázrakom.

Zázrak — či piesok?

Keď sa tak dívala na jeho mocné rameno, premenilo sa jej na veľký otáznik. Otáznik sa uzavrel na kolotoč. Mladá krv sa na ňom vozila hodnú chvíľu a načúvala piesni s refrénom: Či vie tuho objať?

Chytil jej ruku a schoval vo svojej dlani. Malá päsť sa podobala jabĺčku. Len zahryznúť doňho. Nezahryzol. Oblizol suché pery a vdychol jemný bozk na končeky prstov. Šťastná privrela oči a hviezdičky v nich na chvíľu zapadli. Keď zasvietili, pozerali do blaženej mužskej tváre.

Sedeli spolu na lavičke, do seba zahľadení, obaja spievali najkrajšiu pieseň. Krajšiu ako slávik a kanárik a krajšiu ako škovránok. Pieseň podobnú hrdličke. Pieseň zaľúbených.

Takto ich našla tma a tme samej bolo ľúto ich rozdvojiť. Otcov hlas ich vyrušil, že ide preskúmať zámky na mlynoch a pre Ľubicu je čas na spanie.

Ľubica hundrala, prečo je noc taká tmavá a hustá, že nemôže ostať sedieť na lavičke a spievať pieseň zaľúbených? Prečo je otec taký prísny na svoju dcéru, keď má milého?

Starý je otec Mirčetič. Majka sa pamätá na svoje mladé roky, otec už nie. Zostarel od klepotu mlynov a zaväzovania múčnych vriec. Múka mu zastrela pamäť bielym závojom.

Možno mu lepšie byť bez pamäti. Keby sa silno rozpamätal, prišlo by mu na myseľ, že mladí chlapi sú vše huncúti a mútia podarommici dievčatám hlavy. Nejeden nadarmo dievča pobláznil, lebo ho tak nechal. Pomútená hlava časom vytriezvela, ale zatrpkla.

Keby si na toto spomenul otec Mirčetič, mladých zaľúbených by skorej rozdvojil. Možno mu lepšie byť bez pamäti.

Ťažko je ľúbemu dievčaťu zazdravkať dobrú noc nakrátko, len dvomi slovami. Ťažko bolo i Jurajovi, lebo Ľubica bola ľúba a noc mladá a voňavá. Dobrú noc zabalil do hodvábneho slovníka zaľúbeného. Stačil by do rána vinšovať dievčaťu.

Otec Mirčetič sa vracal od mlynov ako dobrý gazda a Juraj zašepkal poslednú laku noč ako vzorný uchádzač o Ľubicino srdce. Mirčetiča si pohnevať nesmie. Mirčetič mal v hrsti celé jeho šťastie. Mohol hrsť otvoriť a drahý obsah vysypať Jurajovi, alebo ju vzdorovite zavrieť a viac pred Jurajom neotvoriť.

Dobrú noc šepkal, ako šiel cez dvor ku bráne a na Ľubicinu dobrú noc myslel, keď ležal na tvrdej žandárskej posteli. Ruky mal skrížené za hlavou, aby mu nepraskla od blaženosti.

I Dragutin si chytal hlavu, lebo mu práskala od žiarlivosti. Pozoroval zaľúbených od prvého ich stretnutia. A jeho žiarlivosť rástla s Ľubicinou náklonnosťou k žandárovi Borkovi. Sledoval dvojicu a

vyčítal z ich šťastných pohľadov, že sa radi majú a nedbajú, že Dragutinovi hlava praská a srdce zomiera. Svoje city vyjadril v piesni zanechaného.

Pogledaj me nevernice
pogledaj mi tamno lice
i na licu tamno bore
pipni čelo kako gore.

Ti se tome svemu kriva
sarani me u grob živa
ti za mene viš nechaješ
srdce svoje drugom daješ.

Druhému dá. Cudziemu. Príšelcovi. A k tomu uhorskému žandárovi. O, najväčšie pokorenie! Pokorenie krvi! Jeho, prvého z prvých! Jeho, hrdého Srba, ktorý neznesie za soka ani vlastného brata. Ako má trpieť žandára Borku?

Nestrpí ho! Odstráni ho! Zahluší ho!

Nenávisť mu núkala čierne myšlienky. Snuli sa, snuli a osnovali žandárskeho soka ako reťazové putá.

Mucha mu sadla na čelo a pretrhla čiernu sieť. Začal jasnejšie myslieť.

"Keby nebol žandár. Keby nebol. Roztrepal by som mu hlavu, ktorú tak hrdo nosí a ktorá sa Ľubici páči. Ale za žandársku hlavu by som musel dať svoju. Čo by to bolo platné? Bez hlavy by som Ľubicu aj tak nedostal."

Začal spievať tretiu sloku smutnej piesne a jedno stále opakoval:

"Nevera me tvoja tre. Nevera me tre, tre, tre..."

Buchol päsťou na stôl, aby ňou zabil bolesť. Zabil len hlinenú vázu a črepy mu pripomínali jeho vlastné srdce, rozbité na sto kusov.

"O, Ľubica, Ľubica! Urobila si zo mňa ľudskú triesku. Pozri dobre na mňa. Pozri mi do očú, ty hrdá Ľubica. Stratíš hrdosť, keď uvidíš, čo tvoja nevera zo mňa urobila. Ako len sľubovali tie tvoje tmavé oči. Sľubovali, že ma budú ľúbiť. Že mi budú patriť. Ach, čo všetko nasľubovali. Ja som im veril a ony ma len za živa pochovajú."

Keby nebol chlap, poplakal by si, ako kým nebol plný v rokoch. Ale chlapi neplačú a nefňukajú, lež nachádzajú východisko.

"Už viem, čo mi pomôže. Zájdem opäť k Ľubici. Hádam si všetko premyslela. Hádam už žandára omrzela ako novú hračku a siahne po mne, priateľovi z detstva. Ľubica bola naučená na nové hračky a mnohé ju rýchlo omrzeli. Ponúknem sa jej hoci za hračku. Len nech jej patrím. Lebo takto nepatrím ani sebe a som si cudzí. Patrím satanovi vo svojich hriešnych myšlienkach. Preč, čierne vidiny! Veď zajtra svitne nový deň. Deň, kedy navštívim Ľubicu."

NAŠA VIERA

(Pri stretnutí so Suchoňovou operou *Svätopluk*)

Motto: No, ja verím,
že ľud v tejto zemi
kliatbu tvoju zlomí,
voľne bude rásť,
keď tisícročie uplynie
a naplní sa čas.

(Z opery SVÄTOPLUK)

Verím —
a veríme všetci,
čo otcov krv nám v žilách prúdi,
jak
od vekov našich nepamäti
verili otcov predkovia — a
po nich, ó, koľko pokolení,
vo sláve, trude i súžení
víťazov, borcov i martýrov
slávilo vierou čas premeny.

Aj dnes tu verí básnik i ľud,
svorne si kladú k sebe čelá:
ak príde boj, hlad, či prísny súd,
pri sebe stoj, národ, vieru stráž!
— s ňou mnohá bolesť prebolela.

Svätopluk múdry náš bol raz kráľ,
na našej zemi vládol ľudu
a vierou, pravdou, mocou ducha
pod Tatrou stvoril ríšu hrdú,
z jej slávy dosiaľ každý dúfa
načerpať silu a kráčať diaľ.

Či básnik, či skladateľ tónov
nemôžu obísť veľkosť túto:
po rokoch mnohých vábi vládca,
i múdrosť jeho, pýcha trónov.
Lež, jak nám všetkým, jak nám ľúto,
Svätopluk náš, že vlasti tvojej
po rokoch slávy vládne zradca.

No, veríme,
že ľud v tejto zemi
putá strašné zlomí,
voľne bude rásť.
Keď vieru uchová si,
slávou naplní sa čas!

Marian Žiar

EARLY SLOVAK ORATORIES

A STUDY IN SLAVIC-IRANIAN ARCHITECTURAL TRADITION

Joseph G. Cincik

The group of medieval churches discovered in the past few decades at Stare Mesto and Mikulcice, Moravia has not failed to elicit the attention of archeologists. [1] It has already given rise to a series of scholarly studies, monographs, articles, and critical notes [2], yet the original interest in the find is not likely to subside within the near future. And rightly so, for the find may throw a new light on architectural perplexities of the early Middle Ages in Central Europe.

It is an established fact that the above churches — to be exact, oratories and presbyteries, all of them being of rather small dimensions — were erected in the first, at the latest in the second third of the ninth century, i. e. during the pre-Roman Carolingian period of architecture. They stood on what seems to have been both ethnically and historically a Slovak soil, a surprisingly large territory consisting of a major part of the present-day Moravia, of a major part of the present-day Slovakia, the area covering both banks of the Morava River. It is a well-known fact that in the early Middle Ages the inhabitants of central and eastern Moravia were known as the Slovieni (Sclavini), and only later were they referred to as the Moravians, evidently after the Morava River. [3] From an ethnic point of view they were actually ancient Slovaks, a fact attested to, beyond a doubt, by their dialects. (See Card No. 1.)

The large-scale evangelization of the Slovieni began in the first half of the ninth century. [4] At this time a new alignment of political, economic, and social forces emerged on both sides of the Morava River. Various Slovien families, clans, and tribes tended to unite under the leadership of their elders and chieftains. This tendency was especially strong in the region north of the Danube and in the "central" area, the latter extending far West to the very Zdan Hills.

The growth and unification of the ancient Slovak tribes was a phenomenon of considerable importance without which the establishment of the first Slovak principalities would hardly be understandable. The first principality to arise was organized by the Pribina dynasty (cca 830) in the Nitra region, in the territory of the present-day Slova-

kia. From 836 to 837 on, members of the dynasty ruled the principality of Pannonia and chose Blatnohrad as their capital.[5] The Mojmir dynasty gained power under Mojmir I (from 836 on) in the lands of the present-day southwestern Moravia. As this dynasty controlled the so-called "Amber Route" — the main commercial artery between the Baltic Adriatic seas, — it appeared to be economically superior and, as a result, became the only dynasty to assume power in both the Slovak domains.[6] It formed the nucleus of a superstructure that was to emerge as the Great Moravian Empire under the rule of Svatopluk I (the Great) around 870.

Once established, the Great Moravian Empire — so called first by Constantine Porphyrogenites, the Emperor of Byzantium — pursued a decisively expansive foreign policy.[7] Soon it annexed the Slovien principality of Pannonia and gained, for a time at least, a complete control thereof.[8]

This former Roman province (Pannonia Superior) deserves our serious attention.

Prince Pribina (830-861) and Prince Kocel (861-874; from 869 an independent sovereign ruler) became prominent by their zeal in spreading the Gospel and by building new churches and renovating old ones.[9] Their activity created a period of Christian revival in Pannonia, a true renascence. It should be noted that only thus the survival of earlier, Roman paleo-Christian architectural forms was made possible.[10] Nowhere is it more apparent than in the cities. There the ancient Roman tradition of stone and brick masonry did not die out entirely and could again be put to a constructive use. Builders commissioned by Pribina and Kocel had, besides, the opprotunity to study and imitate eventually earlier Roman structures, e. g. the antique Sophiana, *ad Quinque Basilicas,* in Pecs.[11] That they did not fail to do so, is proven not only by the fact that, quite recently, finds pertaining to the Pribina-Kocel period were made in the proximity of a Roman sanctuary built according to the clover-leaf plan, but also by churches they themselves built or renovated, such as the trinave church of Pribina at Blatnohrad.[12]

In comparison, the Christian architecture north of the Danube, in both Slovakia and adjoining Moravia, and generally in the regions beyond the boundaries of the Roman provincial tradition, was of a different nature. There the construction techniques and patterns, space arrangements and space divisions developed to a degree, independently of the Roman traditions: a situation revealed to us unmistakably by the group of oratories at Stare Mesto, Mikulcice and lately Pohansko near Breclav. The building materials used in this area consisted of irregularly quarried stone *(opus incertum)* and pressed and baked

clay; wooden posts and beams were quite common, willow-reeds were equally frequent. The space division tended to be more simple, the dimensions were much smaller, very much unlike in some churches erected (or patterned) on Roman foundations in Pannonia. [13] The Pannonian needs called for large edifices to accomodate larger congregations; around these the faithful settled to live in the proximity of the early feudal and patronal manor to form, thereby, a large parish of the Carolingian type. Now, while the Slovieni in Moravia and Slovakia certainly did not fail later to reuse abandoned Roman fortifications and camps *(castra)* — and there are in these lands remnants of solid Roman edifices — a direct Roman influence on the ancient Slovak architecture was, to say the least, improbable. [14] The dearth of stone block structures *(opus certum)* and brick masonry is, in this respect, revelatory. Yet the Roman military forts and observation towers on the northern border of the Roman Empire, formed between Vindobona (Vienna) and Aquincuum (Budapest), a rather long and impressive chain; they did not, nevertheless, affect the basic architectural tendencies of the regions further North from the Danube River. There an older, less elaborated type of architecture, better suited for forest areas, retained its hold. Even an occasional presence there of solid structures, destined, evidently, to serve military purposes, should be interpreted with caution; it does not imply more than sporadic re-use of the Roman brick and stone masonry by the Slovieni. [15]

Roman fortifications in this area have recently been searched with minute attention for eventual evidence of a Roman-Slovien relationship. As a result, the presence of the Slovieni in the forts, their use of the abandoned Roman towers (e. g. Vysehrad) as shelters, can no longer be questioned. [16] The enigma is, however, far from being completely solved. There still remains the hard problem of exact dating of the Slovien finds and, consequently, of the Slovien arrival to this part of Central Europe. At the present, our only reliable criterion in this respect is the presence of the typical wavy pattern on Slavic ceramics, a fashion, unfortunately, not older than the sixth century. [17] On the other hand, no remnants are extant to show a previous direct Roman influence on pagan or Christian architectural trends north of the Danube, just as there are no finds to suggest such an immediate cultural continuity before the sixth century. Yet the Slovieni — and the Slavs in general — do appear in Central Europe as early as the fourth century A. D. We see them exerting pressure on the Danubian boundary together with the Sarmatians and Venedi; they can be traced to the adjoining Dacia. This we will try to prove in the near future, in a separate study, basing our conclusions on grey ceramics, not yet marked by wavy

patterns and frequent especially around the Tisa River.[18] According to our thesis, the Slovieni first entered Central Europe by way of eastern Slovakia and settled in the northern valley of the Tisa River as well as in the present-day northern Transylvania.[19] It is worthy of note that, already at the time of Emperor Trajan (98-117), the toponymy of northern Dacia is, in part, of Slav character and thus reveals traces of Sarmatian, Dacian, and Slav co-settlements on both northeastern sides of the Carpathian mountain ridges.[20] Recent archeological finds continue to support our view in this matter and, at the same time, attest to a considerable exchange in material culture.[21]

We believe that the architectural situation in the Slovien territories north of the Danube should be studied against this larger background. As we have observed above, all Slavic material culture develops in the forest-covered Carpathian area where wood, clay, and woven reeds are used as the most convenient material. This occurred in the very shadow of the walled Roman *castella* and observation towers, stretching from Vindobona through Aquincuum far to the north, to the Dacian, Sarmatian, and Slav co-settlements in northern Dacia.[22] It is of common knowledge that the Romans continued to build in masonry edifices of this type up to their evaluation of the territory (cca 270 A. D.). It is necessary, however, to point out that the presence of Christian churches or oratories in Dacia at this period has not as yet been proven.[23]

Pannonia had Christian churches already in the fourth century.[24] It was there that the Slav settlers became acquainted with Christianity, unless they had already known the Gospel in its Arian form during an earlier co-existence with the Goths.[25] Yet, the Pannonian Slovieni were the first to call their churches, **kostol,** a word coined from the Latin *castellum.*[26] Protected by the strong walls of the Roman *castella* that lend themselves easily to new functions, the Pannonian Slovieni assembled in fortified *castella* to celebrate their liturgy with such Roman Christians as there survived the Pannonian catastrophes. Nor were they alone doing so. It is more than probable that the Arian Goths in between used the same edifices during their migrations through Pannonia, again for purposes of worship. Soon the *castellum* became a synonym for Slavic oratories and churches, and eventually for all solid structures serving Christian liturgical needs in Pannonia and Noricum. In the second renascence of Christianity that took place, as we have seen, during the rule of the Slovak princes, the *castellum — kostol* was again used as a meeting place for worship.[27] This new period was marked by progressive disappearance of the pagan Slovien liturgical terminology. The church was no longer *tereblište or žertvo-*

visko, terms used formerly to describe a wide, fence-protected yard around a Slavic and pagan shrine *(quasimegaron).*[28] It was, once and of all, a *kostol.* Words are symbols of reality and it is hardly a mere flight of fancy to consider the new term of church, the **kostol,** as a symbolic culmination point of early fruitful contacts between the Roman civilization and the Slovieni in their original homelands beyond the Carpathians.[29]

The architectural development in Pannonia enables us to study the early medieval ecclesiastical edifices in Moravia, as if it were, *per contrastum.* We have already pointed out their small dimensions and hinted at some of their characteristic particularities. At this moment we would like to follow Dr. F. Graus and call the reader's attention to the fact that their space arrangements are, in a certain degree, a mere conjecture based on negative traces of foundations and patterns discovered during the excavations. We believe that they offer us, nevertheless, important clues to the peculiar religious and social evolution of the Slovien territory at the beginning of the ninth century.[30] As far as can be ascertained by the present state of the finds, early builders in this area were no servile imitators of Roman Christian architectural traditions. Yet they do continue them, perhaps, to a certain extent, since they separate the presbytery from the narrow apse, the latter often of a quadrangular shape. It is equally worthy of note that the church at Modra, near Velehrad, follows the so-called Anglo-Saxon ("Irish") pattern.[31]

The relatively small dimensions of these churches suggest that they were meant to serve single clans, each of them individually. The new Christian community, actually members of the same clan and still led by their elder or chieftain, would assemble around the church in the open yard. They would remain standing on the mounds *(valy)* or behind them, as they were used to during the pagan period when the place of worship was still a *terebliště.* This custom bears a striking similarity with very ancient Iranian traditions.[32] (It can be likened also to Greece, for did not the ancient Greeks worship standing beneath the open skies, or, as it sometimes happened, under the cover of a peripteros, on a plateau, *temenos,* outside the megaron?) The unusual number of oratories at Mikulcice and Stare Mesto na Morave, erected, apparently, within a short time one after the other, would present an insolvable enigma, were this age-old practice not taken in consideration. (Plate No. 1.) And let us point out that, to date, already five oratories (with overall dimensions of 5x9-10 m. and 7½x13¼ m.) were discovered on a small area fifty hectares.[33]

The manner burying the dead (particularly of the deceased chieftains) and the date of origin of these edifices indicate that there were

no mass conversions (by pressure), but rather a gradual and free acceptance of the Gospel by the leaders of the clans and their families. 34 (That this occurred mainly in the first and second third of the ninth century, is proven by the finds beyond any doubt). This impression is strengthened by architectural and architectonic features of the edifices. Their small dimensions in structure is of a pagan-Christian planning and, as far as the space and its use are concerned, reveals a functional duality. The edifice itself was traditionally reserved for the priest and his assistants while the courtyard was for the congregation. This type of church architecture reflects both the gradual breaking-away of the Slovieni from paganism in the era of transition from the previous family control over property held in common, or a distinctly tribal control. It does not as yet reflect, however, the centralized management of civic and religious affairs that is to emerge only under Rastislav's and Svatopluk's reigns, (church patronate), at the time of St. Methodius. The churches at Stare Mesto and Mikulcice were no patronal churches, nor did they serve large parishes, as in Pannonia or such as existed during the feudalistic period which followed. 35 By their square and rectangular forms and their modest dimensions, they remain akin to small roofed edifices of the pagan times. Even the pagan outdoor *terebl̆ište,* (the gathering place for worship and for the consumption of the offerings by the community), is preserved, as it was probably in Pannonia also where the large courtyards of the former Roman *castella — kostol* needed no special adaptations for a similar use. Thus conceived, the Slovien churches required neither the large roof-covered naves nor the spaciousness of the Pannonian city basilicas. (The small rural density of population in Moravia and Slovakia at the time should also be taken into consideration).

Let us note briefly that in all these open-space places of worship, the natural surroundings of the oratories remained unchanged, unless it was necessary to protect them by mounds to assure privacy for the faithful present at the Mass, or, in pagan times, at the sacrifice and consumption of animals. 36 Mounds, rising above rivers and sloughs were frequent already in the original Slavic homeland beyond the Carpathians; they abound wherever the shrines were not protected by swamps. Later ramparts and mounds, erected around the rural shrines of Svantovit in Rujana, of Radgost (Svarozhich) in Rethra, Ptuj, (Slovenia), of Perun in Kijev (Ukrania) etc. manifest the same traditional pattern. 37 In all these shrines the space division (a small roofed edifice with an adjoining courtyard) is equally traditional. (Plate No. 2). That this appears to be also the ancient Iranian pattern, should cause no surprise, since traces of a strong Iranian impact on

Slavic culture have already been proven in the field of linguistics and mythology.[38] As far as the Slovien Christian churches in Moravia are concerned, we may, certainly, admit a gradual Roman influence, but only as a concommitant factor in their architectural plans. The question is, however, whether this influence has been imposed only on Anglo-Saxon ("Irish") architectural pattern, as we are assured by J. Cibulka.[39]

The writer believes that this type of architectonic space arrangement of sanctuary and yard to be much older and in territories of Slavs also of a Iranian provenience. Considerations of the ethnogenetic nature make our view highly probable.

The beginnings of the Slavic family of nations are closely linked, we believe, not only to their Baltic-Slavic linguistic substratum, but also to a common Scythian and Sarmatian civilization of Iranian origin.[40] The Slavs were exposed to a continuous migration of Iranian mytho-creative elements in their original trans-Carpathian homeland and there is no reason to doubt that this impact gave birth to common Slavic architectural concepts and usages.[41] This cultic and cultural situation must have reached its highest point in the first centuries A. D., at the time when the neo-Iranian ethnic waves began to exert considerable pressure on the Slavic settlements, penetrating the regions both of the Antes and the eastern Slavic tribes. As these usages were the result of cultic requirements which, as far as we can judge, did not change essentially, it must be supposed that they followed the Slavs on their migrations. They spread, in fact, as far as the Baltic (Rujana-Rugen) and the Adriatic and Alpine regions (Ptuj-Pettovio) and offered serious resistance to architectonic determinants prevalent in those lands prior to the Slav occupation. Wherever the Slavic tribes escaped contact with the architectural heritage of Roman provinces or, wherever they appeared en masse in depopulated areas, they preserved their own building traditions intact. In this connection we would like to stress the importance of a surprisingly "Slavic" adaptation of the then already existing pagan shrine at Ptuj (Pettovio, Slovenia).

We are perfectly conscious of the fact that Christianity was making inroads above the Danube already in the reign of King Samo (623-660) and that there exist Christian remnants of an even earlier period, such as ivory pyxez from the fifth and sixth centuries, found at Zuran (near Brno, Moravia), or stone caps form church pillars discovered in Seitenstnerhof, in the Merovingian borough of Vienna. We are equally aware of Roman building traditions prevailing in the provinces south of the Danube as well as of their renascence in Pannonia at the time of Pribina and Kocel. Nevertheless, we deem it our duty to link the

architectural finds at Stare Mesto and Mikulcice with the older pagan, Slavic and Iranian, culture. We claim these edifices, in view of their space divisions and functional aspects, must also be interpreted in connection with such Slavic architectural trends as there existed between the fourth and ninth centuries and, among the Baltic Slavs and the Slavs of the Kijev region, up to the tenth century. Their distinctly two-fold pattern which combines a rather tiny shrine with a large open-space courtyard, does not seem to admit any other interpretation. For that reason, tentative comparisons with contemporaneous Christian churches in the near-by regions, while always useful and sometimes quite revealing, should be made with extreme prudence. Even where space seems to be almost centrally arranged (e. g. at Modra where four pillars probably supported a baldachino over the church altar, and not a narrow oratory ceiling as J. Cibulka claims), conclusions should be all but one-sided. The locale as well as the dimensions, arrangement, and the space function should always be taken as primary factors in all evaluations. We can only hope that such an attention combined with careful analysis of all additional aspects of the finds will not fail to support also our thesis concerning the preservation of the Slav-Iranian elements or traces in the building patterns of the period. This we humbly submit for consideration to all who devote their talents to the study of the early medieval Central-European architecture among the Slavs.

---

1) The discovery of a small church at Modra (near Velehrad) was first reported by J. Nevěřil in **Našinec** (Olomouc, 1911, vol. 47, no. 295). By the same author, "Velehrad v obrázcích" in **Sborník velehradský,** Nová Řada, 1940, pp. 76-80. —I. L. Červinka, **Slované na Moravě a říše Velkomoravská,** Brno, 1928. — V. Hrubý, **Průvodce výstavkou Z moravských archeologických výzkumů,** 1948, pp. 12-14. **Archeologické rozhledy,** vol. 1-2, Praha 1949, pp. 30-36; vol. 3, p. 50, 109 sq. — J. Poulik, "Jižní Morava, země dávnych Slovanů", **Pravoslavný sborník na rok 1950,** p. 112 sq.; same author, "Objev druhého kostela ve Starém Městě", **Archeologické rozhledy,** vol. 2. Praha, 1950, p. 12-22.

2) J. Cibulka, "Velkomoravské kostely, objevené 1949 vo Starém Městě", Praha, 1950 (a multigraphed lecture). — V. Hrubý, **Staré Město, Velkomoravské pohřebiště "na Valách",** Praha, 1955, in **Monumenta archeologica,** tom. 3, edit. Československá akademie věd (Dr. J. Böhm); a minute monograph of the finds, rich bibliography. — Hrubý, Hochmanová, Pavelčík, "Kostel a pohřebiště z doby Velkomoravské na Modré u Velehradu", **Časopis Moravského Musea (Acta Musei Moraviae),** vol. XI., Brno, 1955, pp. 42-126. — J. Poulik, "Výsledky výzkumů na velkomoravském hradišti "Valy" u Mikulčic", **Památky archeologické,** XLVIII, Praha, 1957; separatum; pp. 241-318. — J. Cibulka, **Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě,** Praha, 1958, in **Monumenta archeologica,** tom. VII, edit. Československá akademie věd. — J. Poulik, **Velkomoravské hradiště Mikulčice: Průvodce po archeologických výzkumech,** Gottwaldov: Krajské nakladatelství, 1959; contains a good survey of four oratories found up to 1959 and indications of the traces showing the possibility of the fifth church on the location. — F. Kalousek, "Velkomoravské hradiště Pohansko u Břeclavě, in **Archeologické rozhledy,** XII, Praha, 1960, pp. 496-530.

3) F. Trávníček, **Moravská nářečí,** Praha, 1926, pp. 14-18 and a geographical

card showing the boundaries of the Slovak dialects in medieval and contemporary Moravia. — J. Poulík, **Staroslovanská Morava,** Praha, 1948, pp. 107-108, p. 112; see also Poulík's card (no. 34) illustrating the extension of the Slovak dialects in Moravia, based on the research made by F. Travnicek. — J. Stanislav, **Dejiny slovenského jazyka,** vol. 1, Bratislava, 1958; chapt. X. "Stredoveké slovenské jazykové územie, 1. Moravská oblast'", pp. 147-155; a good survey of opinions defended by V. Jagic, P. J. Šafárik, O. Kaemmel, J. L. Červinka, F. Trávniček, J. V. Dekan, S. Schwartz et al. — P. J. Šafárik, **Slovanské starožitnosti,** Praha, 1837, p. 794: "I think that long time ago, i. e. before the political separation effected between Hungary and Moravia, the line of division between the Czech and Slovak dialects ran somewhere through the center of Moravia, and not on the mountains dividing the present-day Hungary from Moravia."

4) Cf. Libellus de conversione Bagaoriorum et Carantanorum (cca. 870-871), and Epistola episcoporum Bavariensium ad Johannem P. IX. scripta a. 900. **(In Monumenta Germaniae historica. Scriptores XI.** pp. 1-15). — Cf. Migne, **P. L.,** vol. 131, col. 34-38. — F. Dvorník, **The Slavs, their early History and Civilization,** Boston, 1956, pp. 76-81. — J. G. Cincík, **Anglo-Saxon and Slovak-Avar Patterns of the Cuthbert Gospel,** Slovak Institute: Rome-Cleveland, 1958, pp. 71-74 and pp. 83-88.

5) D. Rapant, **Pribynov nitriansky kostolík,** 1941-42, separatum from **Elán,** vol. XII., no. 2-3. — F. Hrušovský, **Slovenskí vladári,** Scranton, Pa. 1948, see chapt. on Pribina, Kocel, and Mojmir I.

6) F. Bokes, **Slovenský životný priestor v minulosti a dnes,** Bratislava: Čas, 1943, p. 34. — A. Sperke, **The Ancient Amber Routes and the Geographical Discovery of the Eastern Baltic,** Stockholm: M. Goppers (Zelta Abele), p. 60 sq. — J. G. Cincík, **Ancient Slovak Fibulas and Pseudo-fibulas,** Chicago-Whiting, 1957; see card no. 1 for "the Amber Route" and card no. 2 showing the extension of the Slovak influence in Central Europe in the sixth-tenth centuries a. D. — K. Majewski, **Importy rzymskie na ziemiach Slowanskich,** Wroclaw: Wroclawskie Toiarzystwo Naukowe, 1949; see map no. 2, "Szlaky i trakty bursztynowe."

7) Constantinus Porphyrogenitus, **De administrando Imperio;** in **Corpus scriptorum historiae Byzantinae,** Bonn, 1949. Edit. G. Moravcsik, Budapest, 1949; English version by R. J. H. Jenkins. — F. Dvornik, **The Slavs,** op. cit., p. 94.

8) The temporary annexation of Pannonia occurred after the death of Kocel, 875. — F. Dvornik, op. cit., pp. 95-96; see also the card "The Moravian Empire cca 890", p. 99.

9) M. Kos, **Conversio Bagaoriorum et Carantanorum,** Ljubljana, 1936, p. 136, chapt. 11 sq. — J. Cibulka, **Václavské rotunda svatého Víta,** Praha, 1933; separatum of the **Svatováclavský sborník,** pp. 1-478; see pages 36 sq. "Kostely podunajských Slovanů, jejich stavebníci a posvěcení"; Cibulka enumerates 32 churches consecrated in Pannonia at the time of Pribina and Kocel, twelve of them consecrated personally by the archbishop of Salzburg.

10) L. Gáldi, "Le Romanisme transdanubien", **Studi e documenti italo-ungheresi della Reale Accademia d'Ungheria di Roma,** vol. 1, Rome, 1936, pp. 39-40; note 53: "Quant à l'influence slave qui apparut à une date relativement tardive, elle laissa probablement aussi des traces . . . Il faut envisager aussi des contacts plus ou moins durables entre les Slaves et les Pannoniens romanisés." — A. Alföldi, "Tracce del Cristianesimo nell'epoca delle grandi migrazioni in Ungheria", Quaderni dell'Impero, Rome, 1938, pp. 17-21. — L. Nagy, "Pannonia sacra", **Szent István király Emlékkönyv** (ed. J. Serédi), Budapest, 1938, vol. 1, pp. 29-148. — T. von Nagy, **Die Geschichte des Christentums in Pannonia bis zu dem Zusammenbruch des römischen Grenzschutzes,** in **Disserationes Pannonicae,** series II, 12. — Same author, "A pannóniai ókeresztény egyházközségi bazilikák", **Szépmüvészet,** vol. II, Budapest, 1941,pp. 144-

148. — Same author, "Zum Problem der Kontinuität in Pannonien", **Das Bildwerk** (ed. F. Kupferberg), Berlin, 1942, p. 3-6.

11) Dercsényi, Pogányi, Szentikirályi, **Pécs**, Budapest, 1956, in **Városképek, müemlékek** (ed. J. Papp), see pp. 7-8, 17-19 on Slavic building activity in the area of the paleo-Christian cemetery and around the basilica; also fig. 2, 3c, 3d about the renovation of ancient Christian buildings under Pribina and Kocel, p. 20. — F. Füler, "Neuere Ausgrabungen in der cella trichora von Pécs (Fünfkirchen)", **Acta archeologica**, tom. XI, fasc. 1-4, Budapest, 1959, pp. 399-417.

12) A. Von Radnóti, "Une Eglise du haut moyen age à Zalavár", **Etudes Slaves et Roumaines**, vol. 1, pp. 21-31. — T. von Bogyay, "Izkopavanja v Zalavaru in njihova zgodovinska razlaga" **Umetnostno-zgodinski zbornik**, N. S. 2, Ljubljana, pp. 211-248. — Same author, **Die kunst- und kirchengeshichtliche Bedeutung der Ausgrabungen von Mosapurc-Zalavar**, Baden-Baden, 1956, in **Forschungen zur Kunstgeschichtlichen und Christlichen** Archeologie. — Same author, "Mosapurc und Zalavár: eine Auswertung der archeologischen Funde und schriftlichen Quellen", **Südost Forschungen**, 1955, vol. XIV, 2, pp. 349-406. — D. Dercsényi, "Ujabb régészeti kutatások és a pannóniai kontinuitás kérdése", **Századok**, 1947, pp. 203-211. — Same author, **"L'Eglise de** Pribina à Zalavár", **Etudes slaves et roumaines**, vol. I., 1948, pp. 85-100. — Same author, **A magyar müvészet története**, vol. I, Budapest, 1956, pp. 12-18. — L. Karaman, "A propos de l'église à Blatnograd, ville de Baleton", **Archeologia Jugoslavica**, 1, 1954, pp. 91-96. Karaman is persuaded that the tri-naved church of Pribina found in the locality of Récéskút at Blatnograd (Zalavár, Mosapurc) is of Roman provenience. — G. Fehér, "Les Fouilles de Zalavar (1951-1953)", **Acta archeologica**, Budapest, 1954, vol. 4, pp. 201-262. Fehér claims that the church (see note 10, p. 206-207) was erected in the time of Prince Kocel.

13) See the plans of Pannonian churches in L. Nagy and T. von Nagy, **op. cit.** (Our note no. 10.)

14) L. Nagy, **Az eskü téri római eröd, Pest város öse**, Budapest, 1946; concerning the settlements of the Slav pottery producents in the old Roman **cubiculae** and their use of the niches for kilns. — S. Soproni, "A visegrádi rómal tábor és középkori vár", **Archeologiai értesitö**, vol. 81, Budapest, 1954, pp. 49-53. — The re-use of Roman bricks in the early Slavic architecture in the proximity of the Danube River has been studied often and repeatedly. For the latest data pertaining to our field see Věra Hochmanová-Vávrová, "Systematický archeologický výzkum u STS ve Starém Měste", **Pravěk východní Moravy**, ed. Krajský vlastivědný ústav, Gottwaldov, 1959, pp. 73-75.

15) J. Dekan, "Stand und Aufgaben der Limesforschung in der Slowakei", in the volume of lectures **Limes Romanus Konferenz, Nitra**, ed. Slovenská akadémia vied, Archeologický ústav v Nitre (A. Točík, ed.), Bratislava, 1959, pp. 11-48; a concise survey of the Roman provincial finds and architectural structures in the river valleys of Morava, Váh, Nitra, and Hron; especially valuable for the description of the **castrum** Milanovce (near Nitra) built in the second or third century a. D.

16) B. Svoboda, "Ueber das Nachleben der römischen Kultur in mittleren Donaubecken", **Limes Romanus Konferenz, Nitra**, pp. 107-116. — S. Soproni, "Der spätrömische Limes zwischen Visegrad und Esztergom", **ibid.**, pp. 131-143. — M. Hégy, **Visegrád**, Budapest, series Müemlékeink, 1956, p. 10; see also the plan of the Roman **castrum**, fig. 3.

17) For the datation of the Slavic pottery previous to the sixth century, the so-called Prague type of ceramics (a simple urn with straight mouth, made on a potter's wheel or simply by hands) is of a great value. Cf. J. Borkovský, **Slovanská keramika ve střední Evropě**, Praha, 1940; same author, "Nejstarší slovanská keramika ze středních Čech", **Památky archeologické**, Praha, 1936-38. For the evolution of the Slavic pottery patterns in Morava cf. the schemes based on the Velatice

stratas and collected by J. Poulik and W. Hensel. See illustrations (no. 276-278) in Hensel, **Slowianczyzna wczesnosrednowieczna: Zarys kultury materialnej,** Warszawa: Polska akademia nauk, 1956, pp. 281-300; and Josip Korošec, **Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednega veka,** Ljubljana, 1952, p. 180 sq.

18) J. G. Cincík, **Ancient Slovak Fibulas** etc., p. 12, card 2 following p. 38. — Our views have found a new confirmation in the thesis of V. Ondrouch, "Historische Voraussetzungen für die Limesforschung in der Tschechoslowakei", **Limes Romanus Konferenz,** pp. 63-106, also see card no. 1 "Ethnographische Entwicklung der Tschechoslowakei vom Ende des 1. Jahrhunderts vor u. Z. bis zur Ankunft der ersten Slawen."

19) I. T. Kruglikova, **Dakiya v epokhu rimskoy okkupasiyi,** Moscow: Akademia Nauk SSSR, Institut istorii i Inst. istor. material. kultury, 1955, vol. 8, p. 163 sq. "Prilozhenye: O svyazakh Dakiyi so Slavyanami". — A. Točík, "Význam posledných archeologických výzkumov na Slovensku pre dejiny najstarších Slovanov a Veľkomoravskej ríše", **Historický časopis SAV,** III, Bratislava, 1955, p. 412. Točík believes that the archeological finds made in the eastern Slovak valleys of Hornad and Torysa are from the fourth century a. D. and belong in the sphere of the so-called Lipicka Culture. — Same author, "Prví Slovania na našom území", **Práca,** 1958, no. 196.

20) N. Iorga, **Histoire des Roumains at de la Romanité orientale,** Bucuresti: Académie Roumaine 1937, vol. 2, **La Synthése slave,** p. 296. — E. Moór, "Die Slawischen Ortsnamen der Theissebene", **Zeitschrift für Ortsnamen Forschung,** vol. VI, 1930, pp. 1-37 and 105-140. The Slavic toponymy of northern Dacia has been studied by prof. Sever Pop; his study published in the symposium **Transylvania** during the II. W. W. is not accessible to me. — P. Olteanu, "Numiri slave in Transilvanie de nord", **Limba ši Literatura,** 1957, vol. VIII, pp. 185-214. — Same author, "Aux origines de la culture slave dans la Transylvanie du Nord at le Maramures", **Romanoslavica,** 1958, vol. 1, pp. 169-197. — J. Stanislav, **Dejiny slovenského jazyka,** Bratislava: SAV, 1958, par. 4, "Slovenské sídla v hornom a strednom Potisí", pp. 180-184.

21) M. J. Brajčevskij, **Starodavni schidni Sloviani,** Kijiv: Akad. Nauk Ukrainskoy RSR, Institut Archeologiyi, 1959, chapt. 8, pp. 315-355, card on the page 317. — Cf. the editorial introduction to **Slovenská archeologia,** 1960, VIII-I, page 6; here a thesis is made concerning the Presov type inherent to the Przeworsko-Lipicka Culture.

2) Structure representations on the well-known Trajan and Marcus Aurelius columns in Rome reveal the basic difference between the barbarian log-style architecture and the masonry-style of the Roman buildings in the Carpathian Bassin. In this respect the analytical photographic study of the M. Aurelius column by G. Recatti seems quite convincing. (**Colonna di Marco Aurelio,** Milano-Roma, 1957; for comparison see fig. 2, 14; for the antropological features of the Slavs or Sarmatians see fig. 42). — Van der Heyden, Scullard, **Atlas of the Classical World,** Nelson and Sons, 1959, card 51, p. 127, pp. 109-111.

23) Except for the Christian inscription from cca 107-270 a. D., found in Napoca (Cluj), north of the Maros River. See Van de Meer, Mohrmann, **Atlas of the early Christian World,** Nelson and Sons, 1958, card no. 8, "Churches founded before the persecution by Diocletian (304)."

24) See T. von Nagy, **Die Geschichte des Christentums in Pannonien** etc., our note no. 10.

25) The Arian heresy spread among the Goths around the year 340, at the time of the Slav-Gothic co-existence.

26) H. Bartek, "Kresťanstvo a slovenčina", **Nádej víťazná,** Scranton, 1947, pp. 253. The Czech **kostel** and the Polish **kosciol** are derivatives of this Slavic pannonism. Cf. also the toponymic **Keszthely** in the Blatnohrad district. — D. Pais, "A római

castellum szláv-magyar folytatása", **Magyar nyelv,** 1949, pp. 107-115. — Among the eastern and southern Slavic group, the term **cirkev, crkva** is a derivation of the Greek **kuriakon;** it refers both to the Christian community and to the place of worship. Anglo-Saxon **kirchun, kirchen, kirk** is an Eastern Germanic influence.

27) A. Alföldy, "Tracce . . . " (our note no. 10), p. 10, pp. 14-17.

28) B. A. Rybakov, **Die Kunst der alten Slawen,** Dresden, 1957, in **Geschichte der russichen Kunst,** vol. 1, pp. 54-57, Abb. 50-51.

29) M. Szmiszko, **Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Malopolsce Wschodniej,** Lwow, 1932. — M. B. Brajčevskij, **Rimska moneta na teritorii Ukrajini,** Kijiv, 1959, edit. Akademia nauk Ukrainskoy RSR, Inst. Archeologii. — K. Majewski, **Importy rzymskie na zemiach slowianskich,** Wroclaw, 1949, edit. Prace Wroclaw. Towarzystwa Naukovego; series A NR 13.

30) F. Graus, "K počátkum křesťanství na Moravě, **Čs. časopis historický,** vol. VII-3, Praha, 1959, pp. 478-483. A critical review of Cibulka's monograph about the oratory at Modra. Grauss stresses the importance of additional heuristic work and comparative material from the Bavarian and Austrian area.

31) K. Vavřinek, "K otázce počátku christianisace Velké Moravy", **Listy filologické,** Praha, 1959, pp. 217-224. Critical notes to Cibulka's thesis. The rectangular pattern of the edifice at Modra is hardly a satisfactory proof of its "Irish" character. Vavřinek admits, however, that around 800 there were "Irish" missions in Slovakia and Moravia.

32) Cf. Rybakov, op. cit., loco cit. — J. Strzygowski, **Altslawische Kunst,** Augsburg, 1929, Fischer Verlag, pp. 26-43.

33) J. Poulik, **Velkomoravské hradiště** etc. (our note no. 2), fig. 3.

34) The christianization of the Slovieni in Moravia and Slovakia was not due to the typical Carolingian methods. The moderation used in this respect came probably from the archbishop Alcuin of York.

35) Dvornik is right in saying that the beginnings of the early feudalistic patronage over the Church are to be looked for in Moravia. The sad conflict between Svatopluk and St. Methodius is a "prelude to the gigantic investiture struggle which was to end so tragically in the disruption of Western Christianity at the Reformation." (**The Slavs** etc., p. 95.)

36) Rybnikov, op. cit., p. 52, p. 54, note 1.

37) For the most complete survey of these shrines see Korošec, op. cit., pp. 170-176.

38) The "Iranian" approach in linguistics is represented by M. Vasmer, in mythology by R. Jacobson (see his "Slavic Mythology" in Funk and Wagnall's **Standard Dictionary of Folklore Mythology and Legend,** New York, N. Y., 1950, pp. 1025-1028). — Alexinsky, "Slavonic Mythology" in **Larousse Encyclopedia of Mythology,** New York, N. Y., 1959. — F. Dvornik, **The Slavs** etc., pp. 46-51; see also G. Vernadsky, **The Origins of Russia,** Oxford: Claredon Press, 1959, pp. 108-173.

39) See the opinion of K. Vavřinek, our note no. 31.

40) J. Zbořil, "Herodotova Skythie a sousedé", **Slovenská archeologia,** vol. VII, 2, 1959, p. 363. Zbořil tries to rehabilitate Šafárik's theory of a Scytro-Sarmatian and Slavic continuity, attacked at the beginning of our century by Niederle and other overzealous prositivists.

41) The Iranian influence on Slavic architecture is the thesis of J. Strzygowski; the same influence on Slavic mythology has been proven by R. Jacobson. Our studies ("Slovak Ruler's Sword", Scranton, 1947; nad **Anglo-Saxon and Slovak-Avar Patterns of the Cuthbert Gospel,** Rome-Cleveland, 1957) try to prove this influence, to be exact, the neo-Iranian (Sassanid and Abassid) influence, in the field of fine arts.

ATOMICKÁ VOJNA A KRESŤANSKÁ MORÁLKA

T. J. Zúbek, O.F.M., S.T.D.

V januári 1960 bola uverejnená úradná zpráva o dôsledkoch, ktoré by mala atomická vojna na území Spojených Štátov Severoamerických. Zvláštny podvýbor Spojeného kongresového výboru študujúci rádioaktivitu vyslúchal atomických odborníkov z vládnych agencií o ničivých nukleárnych výbuchov. Po vyslúchaní odborníkov kongresový výbor vydal úradnú zprávu, ktorá doplňuje a čiastočne opravuje predošlé údaje tohto druhu.

Podľa tejto poslednej zprávy nečakaný atomický útok na Spojené Štáty ohrozil by priamo asi polovicu amerického obyvateľstva. Predpokladá sa, že nepriateľ by vystrelil vodíkové bomby v sile desať miliónov ton dynamitu (10 megaton TNT) na 224 významných bodov USA, aby tak vojensky, politicky a hospodársky zničil túto krajinu.

Pri výbuchu každej takejto bomby vznikol by kráter o priemere asi 2,500 stôp a hĺbke 240 stôp. V tomto centre výbuchu, bolo by samozrejme všetko zničené. V priestore asi jedenásť míľ okolo centra výbuchu bolo by takmer všetko zničené otrasom a horúčavou. Všetky tehlové domy v okruhu sedem míľ by sa zrútili, drevené domy v okruhu deväť míľ by zhoreli a ľahko zápaľné hmoty by začali horieť až do vzdialenosti 25 míľ od stredu explózie.

Okrem týchto účinkov by každá vodíková bomba rádioaktívne zaktivizovala pôdu, kde nastal výbuch, a drobné rádioaktívne častice pôdy by sa výbuchom vzniesli i do povetria. Ťažšie rádioaktívne častice by po krátkej dobe začali padať na zem, a v páse asi 25 míľ širokom a 150 míľ dlhom by znovu ohrozili život na nechránených miestach. V úkrytoch by sa ľudia mohli zachrániť pred smrtonosnými účinkami rádioaktívneho "dažďa". Výbuch vodíkových bômb by priniesol však aj dlhodobú rádioaktivitu. Kým ťažké rádioaktívne častice by sa vrátili k zemi asi 16 hodín po výbuchu, ľahšie častice by padali na zem zo stratosféry i do päť rokov po výbuchoch. Pritom by sa na zemi a vo vode usadzovalo rádioaktívne strontium 90 ako produkt samočinnej rádioaktívnej premeny prvkov. Strontium 90 by bolo absorbované rastlinami, cez rastlinné potraviny by sa prenieslo do živočíchov i do človeka a spôsobovalo by hojný výskyt rakoviny. Strontium 90 podržuje si rádioaktivitu po dobu 30 rokov. Toľko úradná zpráva kongresového výboru. 1)

Okrem toho podľa mienky učencov rádioaktivita zapríčinená ato-

mickým výbuchom spolu s dlhodobými účinkami strontia 90 by priniesla pravdepodobne vážne zmeny v génoch, v bunečných časticiach, ktoré riadia dedičnosť, a ľudia, ktorí by prežili katastrófu atomickej vojny, stali by sa alebo neplodnými, alebo by v mnohých prípadoch priviedli k životu dietky telesne i duševne úchylné.

Z povedaného je jasné, že ničivé účinky atomickej vojny, v ktorej by pravdepodobne vybúšilo na stá vodíkových bômb, sú jednoducho nedozierne. Nie je pochyby, že totálna atomická vojna by ohrozila jestvovanie ľudského života na zemi. Mohla by priniesť i úplné zničenie ľudstva.

Spod tohto zorného uhla je pochopiteľné, že ľudia, ktorí poznajú účinky a dôsledky výbuchov nukleárnych zbraní, hrozia sa atomickej vojny. Význačné osobnosti, najmä bohovedci, uvažujú, či atomická vojna je vôbec prípustná, alebo či ju treba odsúdiť ako nemravnú za každých okolností.

Nie je ľahké dať jednoznačnú odpoveď na otázku, či atomická vojna z hľadiska kresťanskej morálky je vonkoncom neprípustná, alebo či za určitých podmienok by bolo dovolené viesť vojnu s použitím nukleárnych zbraní. K správnemu riešeniu tohto problému treba si zrekapitulovať princípy kresťanskej morálky o vojne vo všeobecnosti.

PRÍPUSTNOSŤ VOJNY VO VŠEOBECNOSTI

Každý zdravo zmýšľajúci človek vie, že vojna je zlo. I kresťanská morálka klasifikuje vojnu za zlo. Ničiť ľudské životy, mrzačiť ľudí, rúcať hmotné hodnoty, ktoré ľudské ruky vybudovali, je zlé. Vo vojne, najmä s tak ničivými zbraňami, aké ľudstvo zostrojilo v tomto storočí, ničenie deje sa v mimoriadne širokej škále. Preto podľa zásad zdravej morálky treba vojne všemožne vyhýbať, najmä v prítomnosti moderných ničivých zbraní.

No podľa zásad kresťanskej morálky za istých okolností v záujme vyššieho dobra možno dopustiť zlo ako nevítaný dôsledok mravne nezávadného ľudského činu. Keď nespravodlivý útočník ohrozuje môj život, v záujme zachránenia svojho života mám plné morálne právo útočníka odraziť. Je mravne prípustné útočníka v sebaobrane i zabiť, ak svoj život nemôžem inak obrániť. Mám právo a zvyčajne i povinnosť brániť si svoj život, i keď by to nespravodlivého útočníka na môj život stálo jeho vlastný život. Ak by som svoj život mohol zachrániť odzbrojením alebo poranením útočníka, vtedy nemám právo útočníka zabiť. Ak je to v daných okolnostiach možné, musím volať na ochranu pred nespravodlivým útočníkom ustanovizeň, ktorá má za povinnosť chrániť občanov (polícia), a nezabíjať ho vlastnou autoritou. Zásady o chránení vlastného života platia aj o chránení iných

vysokých hodnôt, ako je napríklad obrana ženskej čistoty proti nemravnému útočníkovi. Tieto zásady vzťahujú sa nielen na ochránenie vlastného života alebo iných hodnôt, lež i na obránenie života alebo iných vysokých hodnôt blížneho. Mám právo, a v istých prípadoch i povinnosť, prispieť pomocou blížnemu, ktorého život alebo iná hodnota je nespravodlivo napadnutá. Ak by som tieto hodnoty blížneho nemohol niak obrániť, môžem použiť i fyzickú silu, môžem i zabiť človeka, ktorý nespravodlivo napadol môjho blížneho.

Tieto zásady o sebaobrane alebo o obrane blížneho platia analogicky i pre prípad vojny. Vo vojne je nespravodlivo napadnutá krajina druhou. Tento útok môže sa vzťahovať na územnú integritu alebo na iné výsostné práva krajiny. V prípade nespravodlivého porušenia výsostných práv krajiny, ak diplomatické jednania o nápravu sú nemožné alebo ukázali sa bezvýslednými, môže sa proti útočníkovi vypovedať a viesť vojna. Vojnu vypovedať môže iba zákonitá vrchnosť, ktorej je táto moc v krajine zverená. Musí tu však byť faktické alebo bezprostredne hroziace porušenie výsostných práv krajiny a iná cesta na vindikovanie týchto práv než vojna nie je možná. V takomto prípade i spojenci napadnutej krajiny majú morálnu povinnosť vypovedať a viesť vojnu proti nespravodlivému útočníkovi. Obyvatelia napadnutej krajiny zase majú povinnosť na výzvu legálnej vrchnosti ísť svoju krajinu brániť. Ďalšou podmienkou oprávneného vypovedania a vedenia vojny je rozumný výhľad, že porušené práva krajiny budú vojnou vindikované, čiže musí tu byť opodstatnená nádej na zlepšenie situácie vojnovými obetami, nádej na úspešné zakľúčenie vojny. Bolo by národnou samovraždou, keby malá neozbrojená krajina pustila sa na obranu svojich výsostných práv do vojny proti veľkej a mocne vyzbrojenej krajine. Na ochranu výsostných práv malých krajín pred mocnými susedmi mali by byť v zmysle kresťanskej morálky zriadené medzinárodné ustanovizne, ktoré by znemožnili znásilňovanie malých krajín krajinami mocnými. Napokon podľa kresťanskej morálky samo vedenie vojny musí sa diať, nakoľko možno, v medziach ľudskosti a platných medzinárodných dohovorov. Zákonito prípustné zbrane možno užívať iba proti vojenským alebo aspoň prevážne vojenským osobám a objektom. Indiskriminačné bombardovanie otvorených miest, kde je prevážna väčšina nevojenského obyvateľstva a nevojenských objektov, je z morálneho hľadiska neprípustné, i keď by sa dialo ako trestné opatrenie proti podobným prechmatom nepriateľa.

Toto sú v skratke morálne zásady o vypovedaní a vedení vojny vo všeobecnosti. Posúdenie, či sa tieto zásady dajú alebo nedajú aplikovať na atomickú vojnu, rozhodne o prípustnosti alebo neprípustnosti takejto vojny.

NEPRÍPUSTNOSŤ TOTÁLNEJ ATOMICKEJ VOJNY

Z popisu nedozierných ničivých účinkov vodíkovej bomby jasne vyplýva, že atomická vojna, v ktorej by sa užívala ničivá jaderná sila neobmedzene a nekontrolovane, mohla by priviesť zničenie ľudského pokolenia. A to je v zmysle zdravej morálky neprípustné za nijakých okolností.

Slávny pápež Pius XII., ktorý cez celé svoje vládnutie zaoberal sa otázkou vojny a mieru medzi národami, jasne sa vyjadril v tejto veci. V prívete k účastníkom VIII. zjazdu Svetového združenia lekárov dňa 30. septembra 1954 povedal: "Ak by užívanie tohto spôsobu (atomickej, biologickej alebo chemickej vojny) rozdúchalo jestvujúce zlo do takých rozmerov, že vojna by sa celkom vymkla spod kontróly, muselo by to byť zavrhnuté ako nemorálne. V takom prípade by už nešlo o 'obranu' proti nespravodlivosti a o 'uchovanie' zákonitých imaní, lež o číre a jednoduché zničenie všetkého ľudského života v širokom akčnom priestore. To nie je prípustné za nijakých okolností." 2)

Z tohto a podobných výrokov svätého Otca a vážnych moralistov všetkých dôb je jasné, že atomická vojna, v ktorej by sa užívali nekontrolovateľné ničivé nukleárne zbrane, je z morálneho hľadiska neprípustná.

Zostáva otázka, či by z morálneho hľadiska bola prípustná vojna, v ktorej by sa užívali iba kotrolovateľné atomové zbrane, tojest bomby menšej ničivej sily, ktoré by neohrozili existenciu ľudstva na zemi.

OBMEDZENÁ ATOMICKÁ VOJNA ZÁSADNE PRÍPUSTNÁ

I túto otázku pri viacerých príležitostiach zodpovedal pápež Pius XII. Vo svojich prejavoch a rádiových posolstvách často pripomínal princípy o morálnej prípustnosti vojny vo všeobecnosti. A nezdráhal sa tieto zásady aplikovať i na dnešnú dobu, i na prípadné rozpútanie atomickej vojny. Dňa 3. októbra 1953 pri audiencii účastníkov VI. zjazdu Trestného práva povedal: "Právo ozbrojenia v záujme sebaobrany nemožno uprieť žiadnemu národu ani v dnešnej dobe." 3) No vždy zdôrazňoval striktné dodržiavanie podmienok pre morálne oprávnenie vojny. Dňa 21. mája 1958 povedal na audiencii ženských pomocníc talianskej armády toto: "Podľa náhľadu Cirkvi vojna nie je oprávnená za hocijakých podmienok. Hoci Cirkev odsudzuje každú náuku, ktorá hlása, že vojna je nevyhnutným dôsledkom kozmických, fyzických, biologických alebo hospodárskych síl, je ona rovnako proti náuke, že vojna je vždy neprípustná. Keďže ľudská sloboda je schopná začať nespravodlivú roztržku na škodu národa, je isté, že napad-

nutý národ za stanovených podmienok môže na sebaobranu užívať zbrane." 4)

Principiálne je otázka atomickej vojny vyriešená distinkciou medzi kontrolovateľnými a nekontrolovateľnými nukleárnymi zbraňami. Veľké nekontrolovateľné vodíkové bomby, najmä v kombinácii s kobaltom, ktorý má dlhodobú rádioaktivitu, by boli vonkoncom neprípustné. Malé atomické strely a bomby, takzvané taktické zbrane, by z hľadiska kresťanskej morálky v mravne oprávnenej vojne boli prípustné. Mohli by však byť užívané iba na čisto vojenské alebo prevážne vojenské objekty, nie na otvorené mestá a objekty prevážne nevojenské.

Toto sú jasné konklúzie na základe princípov kresťanskej morálky.

PRAKTICKÉ ŤAŽKOSTI

No z praktického hľadiska i vojna s malými atomickými zbraňami priniesla by veľa zložitých problémov.

Či početné výbuchy malých atomových striel a bômb nepriniesli by napokon svojím súhrnným dôsledkom tie isté ničivé účinky, ako explózie niekoľkých veľkých vodíkových bômb?

Za malú atomovú bombu sa dnes pokladá bomba o ničivosti 20,000 TNT, aká bola zhodená na Hirošimu a Nagasaki a úplne zničila tieto mestá. Za dnešných pomerov bolo by ťažké nájsť dostatočne veľké vojenské alebo prevážne vojenské objekty i pre úživanie malých atomických bômb.

I keď by boli uzavreté dohody vymedzujúce najvyšší prípustný obvod ničivosti atomických zbraní, či by bojujúce stránky, najmä v totálnej vojne, aká dnes hrozí, zachovávali tieto predpisy? Dodržiavanie medzinárodných dohôd, najmä keď ide o protivníka bez morálnych zásad, zameraného na ovládnutie sveta, je nanajvýš problematické.

V prípade ozbrojeného konfliktu dvoch strán, z ktorých jedna rešpektuje mravné zásady, a druhá nie, prvá strana by bola v definitívnej taktickej nevýhode. Konkrétne, ak by sovieti napadli Spojené Štáty veľkými vodíkovými bombami, a Amerika v zmysle morálnych zásad by sa obmedzila na ostreľovanie Sovietskeho Sväzu iba malými taktickými nukleárnymi zbraňami, znamenalo by to pre Ameriku prehratú vojnu. Podľa vyššie uvedených zásad kresťanskej morálky krajina, i keď nespravodlivo napadnutá, ktorá nemá rozumný výhľad na vindikovanie svojich práv sebaobrannou vojnou, nemala by vojnu vôbec viesť a mala by radšej trpieť nespravodlivosť. 5)

Či teda v zmysle kresťanskej morálky mal by slobodný svet na-

padnutý mohutnými atomickými strelami založiť ruky a nečinne pozerať, ako ho bezbožnícky komunizmus ide zničiť?

To kresťanská morálka nežiada.

Starodávna zásada, ktorá sa nijako neprotiví kresťanskej morálke, hovorí: Si vis pacem, para bellum. Ak chceš uchovať mier, pripravuj sa na vojnu, tojest ozbroj sa. Vojenská sila Ameriky a slobodného sveta je v terajšej studenej vojne medzi komunistickým a demokratickým svetom postrachom pre komunistov a azda jediným odstrašujúcim faktorom začať atomickú vojnu.

No závodenie v zbrojení nie je vyriešením jestvujúcich problémov. Ustavične zvyšované vyzbrojovanie skrýva v sebe nebezpečenstvo vojnového konfliktu, ak by sa v istom momente jedna strana cítila silnejšou než strana druhá.

Na vyriešenie súčasných ťažkostí a odvrátenie nebezpečenstva atomickej vojny je treba čosi iné než čoraz väčšie zbrojenie.

Veľký pápež Pius XII. načrtol plány na odvrátenie hroziaceho nebezpečenstva atomickej vojny. Veľa ráz sa vyslovil za všeobecný zákaz nukleárnych zbraní, pokusných atomických výbuchov a zničenie jestvujúcich zásob nukleárnych zbraní. A to vždy pod účinným dozorom medzinárodnej komisie a s účinným potrestaním priestupníkov medzinárodných dohovorov. Svätý Otec si bol dobre vedomý, že dohovor s komunistickým svetom nestačí. Účinná medzinárodná kontróla bola kľúčom opätovných výziev svätého Otca. Návrat ku kresťanským zásadám, obnova dôvery a porozumenia medzi národami bolo konečným cieľom napomenutí, ktoré pápež Pius XII. tak otcovsky a múdro dával svetu.

Na tvrdohlavom sovietskom odmietaní medzinárodnej kontroly vo veci plnenia dohovorov o zákaze nukleárnych výbuchov alebo zničenia jestvujúcich jaderných zbraní stroskotávajú všetky rokovania medzi západným a komunistickým svetom a ľudstvo stojí na okraji atomickej vojny.

Zdanlivá neriešiteľnosť medzinárodnej situácie musí byť pre nás kresťanov povzbudením k znásobeniu našich obetí a modlitieb, žeby zásady kresťanskej mravnosti napokon zavládli na obidvoch stranách rozštiepeného sveta, a žeby tak prišlo k rozumnému vyriešeniu medzinárodných problémov a k odvráteniu hroziacej katastrófy atomickej vojny.

---

1) Porovn. U. S. News and World Report, Jan. 18, 1960, str. 60-61
2) Acta Apostolicae Sedis, vol. 64, 1954, str. 589
3) Ibidem, vol. 45, 1953, str. 733
4) Ibidem, vol. 50, 1958, str. 371
5) Porovnaj prejav Pia XII. k účastníkom XVI. zjazdu Vojenského lekárstva dňa 19. októbra 1953. — Acta Apost. Sedis, vol. 45, 1953, str. 749

Ó, PANE NEBESKÝ!

Čítal som Tvoje rany
v bedlivom učení,
prešiel si mestské brány,
Ježišu zmučený.

Čítal som Tvoje tŕne
cez smútku obláčik,
ktože ho porozhrnie?
človek je červiačik.

Nebo je večne Tvojím,
tu je len minúta
a ja sa zemsky bojím
zemského zhynutia.

Nech sa chvie ktosi celý,
má Rózku, Valiku,
mňa tlčú svetadiely,
jak biednu kaliku.

Hľa, čítam zemské deje,
zrovnávam úlohy,
kým iným vlajka veje,
ja som tvor úbohý.

Ešte sa kajam, Bože,
čuť Tvojich zvonov spiež.
Kto všetko vedieť môže,
to, čo Ty v nebi vieš!

Kým mamky umierajú,
modlia sa za syna,
moje dni horko lkajú
a peň môj zhasína.

Zotri ma ako slzu,
zaraď čas do riavy,
pochovaj moju hrôzu
na brehoch Oravy.

Na sladkých strániach Váhu
medzi tie siroty,
čo prosia nebies vlahu
pre svoje životy.

Čmárajte, povíchrice,
azbukou po poli,
Ježišu, osuš líce
po slzách, po bôli!

Jozef Varínsky

VERŠ PODJESENNÝ

Vždy som šat beznádeje
zazlieval jeseni,
keď čiahla na aleje
v smútočnom zasnení.

Keď išla kvietky škrtiť
cez vetra hluchý hvizd,
Božích rúk svieže črty
zvinula v suchý list.

Mrel škovran pod jej labou,
smutnel som s valalom,
prisahal pästkou slabou
smrť všetkým vandalom.

Plakal som nad potokom
v úbohej úľave,
do sveta pustil som sa krokom
sťa jahňa túlavé.

Ktosi je vinný za to,
za smútky, za slzy,
mizerný život i na zlato
nahádzal haluzí.

Neskôr mi otec pruhy
tetoval na čele,

lež ja som nebol druhý
pri tomto pocele.

Keď potom krídla malo
jahniatko túlavé,
vzduchu mu bolo málo
v blankytnej krútňave.

Zlietal som k rodnej hrude
minútou sčítanou,
čo to len z malých bude
po boji titanov!

Už ani jahňa nie je,
len trhan oplutý,
čo sa od zimy chveje
chatrne obutý.

Bard, čo tu spevom skuhre
a ruší vašu tíš,
keď jeseň k našej truhle
drevený kladie kríž.

Jozef Varínsky

KEĎ UNAVÍ ŤA . . .

Keď unaví ťa cesta z predvčera,
ešte ti v hlase zaznie sladké gesto:
kvety poludňa a kvety večera,
príďte, ja v srdci dám vám miesto.

Potom keď vtáky sú už v spánku,
klopeš na diaľku, blížiš sa ku raju,
ofúkne vetrík hánku
a prsty tvoje lkajú.

Okolo záhrad v poli
prebehneš ľahučko,
nech iných hlava bolí
pre zrelé jabĺčko.

Rudolf Dilong

DR. WATSON KIRKCONNEL — KANADSKÝ PREKLADATEĽ SLOVENSKEJ POÉZIE

J. M. Kirschbaum

Slovensko nemalo nikdy mnoho priateľov v šírom svete. Tí, čo nad Slovákmi vládli, vedeli zakryť pred svetom nielen zápas slovenského národa o život a slobodu, ale často aj jeho jestvovanie. O slovenskej kultúre, jazyku a literatúre prenikali do diel svetových literatúr dlho buď zľahčujúce poznámky, alebo sa o nej nepísalo.

Björnson, Scotus Viator, Seton-Watson, Ernest Denis a neskôr C. A. Macartney takmer vyčerpávajú listinu západoeurópskych význačných mien, ktoré priamo či nepriamo sa zaujímali o život slovenského národa a šírili znalosti o Slovensku v západnom svete. Denis to robil skôr ako priateľ Čechov než Slovákov a Macartney zo záujmu o Maďarov. Diela oboch zostávajú však popri knihách Setona-Watsona pomerne najobšírnejšími a najobjektívnejšími rozbormi slovenského života a slovenskej otázky aj po kultúrnej stránke vo francúzskom a anglickom jazyku a z pera neslovenských autorov.

Takto sme navykli na veci pozerať a neboli sme dlho ďaleko od pravdy. No zoznam bude treba dopĺňať a to aj význačnými menami.

Roku 1956 na zjazde profesorov slavistiky kanadských univerzít v Ottawe predstavili ma po prednáške o Štúrovi významnému činiteľovi v kultúrnom a univerzitnom živote Kanady, prezidentovi Acadia University, prof. Watsonovi Kirkconnelovi. Bolo mi známe, že prof. Kirkconnel sa zaujímal o kultúrnu činnosť etnických skupín v Kanade, že hodne prekladal z európskych literatúr, ba vedel som aj o jeho knihe **Canada, Europe and Hitler** a že v nej písal aj o Slovensku. Nepamätal som sa presne, čo o Slovensku napísal, zdalo sa mi však, že to nebolo všetko priaznivé, lebo priaznivých zpráv o Slovákoch bolo cez vojnu a po vojne málo v západnom svete.

V rozhovore s touto impozantnou osobnosťou kanadského kultúrneho života, pod ktorej menom je v univerzitných knižniciach 31 publikácií, dozvedel som sa, že písal o Slovensku a Slovákoch nielen roku 1939, kedy vyšla kniha **Canada, Europe a Hitler,** ale že už roku 1929 uverejnil preklady zo slovenských básnikov.

Vec ma prirodzene zaujímala a šiel som do univerzitnej knižnice znovu nielen pre jeho knihu **Canada, Europe and Hitler,** ale aj pre

antológiu, v ktorej boli uverejnené dva preklady z Hviezdoslava a jeden z Vajanského. V knižnici som zistil, že Kirkconnel uverejnil niekoľko zbierok prekladov. Pod názvom **European Elegies** uverejnil 100 básní, vybraných a preložených z európskych literatúr v 50 jazykoch. Pod názvom **Canadian Overtones** vydal antológiu prekladov z literatúry islandskej, švédskej, norskej, maďarskej, talianskej a gréckej. Vydal aj zbierku prekladov z maďarskej literatúry pod názvom **A Little Treasury of Hungarian Verse.**

Čo napísal o Slovensku a čo preložil? Preklady uvádzame nižšie. Čo napísal o Slovákoch nie je bez zaujímavostí, lebo hoci v jeho kapitole o Slovensku sú aj kritické poznámky, založené na informáciách rozširovaných v západnom svete nepriateľmi slovenskej samoku 1939 kanadskej a anglo-saskej verejnosti toto:

"Nemožno dosť silno zdôrazniť, že Slováci nie sú Čechmi a že niet takej kreatúry ako "čechoslovák". Hoci hovoria úzko spríbuznené slovanské jazyky, slovenčina nie je iba dialektom češtiny. Rozdiely sú približne tak veľké ako medzi podobne spríbuznenými jazykmi: holandským a nemeckým. Vo svojej knižnici mám slovník M. Kálala (uverejnený roku 1924), v ktorom je 35,000 slovenských slov, ktoré boli nezrozumiteľné Čechom a preto potrebovali definíciu."

O politických otázkach slovenských prof. Kirkconnel hovoril roku 1939 kanadskej a anglo-saskej verejnosti toto:

"Jestvovali dva dokumenty, na základe ktorých Slováci boli zahrnutí do nového štátu (rozumej československého). Prvým bola rezolúcia podporujúca zjednotenie a načrtnutá súkromnou skupinou 106 osôb, zídených v malom slovenskom meste Turčiansky Svätý Martin. Druhým dokumentom bola Pittsburghská Dohoda, podpísaná českými a slovenskými immigrantmi v Pittsburghu v záujme federálnej únie Čechov a Slovákov. V slovenských krajoch nebolo nikdy nijakého plebiscitu a slovenská delegácia do Paríža, ktorá chcela predstaviť aj druhú stránku slovenskej otázky, bola zadržaná francúzskou políciou na udanie Beneša a vypovedaná. André Tardieu vo svojej knihe La Paix vysvetľuje lakonicky: Mali sme voľbu medzi plebiscitom a utvorením Československa."

Prof. Kirkconnel povedal aj viac. "Keď tí, čo robili mierové dohody v Paríži spojili Čechov a Slovákov v spoločnom štáte, predpokladalo sa, že toto usporiadanie sa ukáže ako ideálne; no návštevník strednej Európy roku 1938 našiel Slovákov ako jednu z najnespokojnejších menšín republiky. Toto je len pochopiteľné, ak uvážime rozdiel v dejinnom vývoji Čechov a Slovákov a nesplnené podmienky, za akých Slováci vstupovali do Čechmi ovládaného štátu."

"Utvorenie osobitného Slovenského štátu v marci 1939 — píše ďalej Kirkconnel — za pomoci Nemecka nebolo pre nikoho, kto poznal skutočné city medzi Slovákmi a Čechmi, prekvapením . . ."

Nebolo mnoho takýchto hlasov roku 1939 v anglo-saskom svete. Tak ako nebolo dosiaľ ani kanadského prekladateľa slovenskej poézie, z ktorej prof. Kirkconnel preložil tieto verše:

HOPE

Svetozar Hurban Vajansky

Snows are now deep in the valleys;
Drifts lie in mountains appaling.
What but the sunshine can slay then?
What but the rain in its falling?

Miseries cumber the nation,
Weight the chilled earth and outwear it.
Woe to my pitiful people
How are they able to bear it?

But with sun comes rejoicing,
Smiting the snows down with slaughter;
See, where the drifts lay in rancor,
Runnels of muddying water.

Freedom's bright sun is now dawning,
Wasting our woes with its glory
See, where oppression once crushed us,
Vanish the murderous story!

THE BLOODY SONNETS

Hviezdoslav

Song has no place in these high days of pain:
Fate calls for blood, that, splashed from heart to hand,
Is cast abroad to consecrate the land

And from dead stones draw golden ears of grain,
Blood brings the splendor of the sun again,
Lighting our darness with a flashing brand;
Blood brings the dawn that men may understand;
Blood brings the bread of Freedom to sustain.
Only by blood, outpoured in rage and flame,
Can we destroy the stubble and the tares —
Sweeping away our slavery and shame
Like putrid flotsam that a swift stream bears.
And while that cleansing tide leaps on in flood,
Mere song is silenced in the Song of Blood.

LOSS

The spring has gone. And I have lost the flowers
    I might have gathered from its meadow-grass.
I merely marked the sudden sprig aspire
Up through the turf in frost and golden fire,
    And, as I dallied, saw that glory pass
As swiftly as the rainbow of June showers.
    Ah, maiden beauty, fleeting are thy hours!

Summer has gone. And I have missed the gleaning
    I might have gathered from its harvest-field.
I merely marked the flaming wheat-waves swaying
Across the leas where summer winds were playing;
    But as I gazed, time seized that yellow yield
And fate forestalled my frantic intervening —
    Ah, love, at last I now thy tragic meaning!

Autumn has come. Bare stubbled prairies taunt me
    In my sad brooding on what might have been.
Across the sky the haggard mists are weaving
A fog-shroud for the dying sun's receiving;
    And fears of these dark days, bereavement's keen
Heart-hunger and deep thirst of spirit haunt me.
    Alas, the terrors of love's winter daunt me!

NOSTALGIA

Ešte na svete hľadáš čosi,
nenájdeš, plačeš z kúta,
tvoj pohľad darmo živých prosí,
sú ako ruža opadnutá.

Železo kuje malý boh,
dými sa z jeho vyhne,
po meste a po jeho záhyboch
tu-tam sa mŕtvy mŕtvym vyhne.

A medzi bajonetmi
nehľadaj vázu obetnú,
zastaneš, Bože, medzi svetmi,
čo nejdú k sebe a sa nestretnú.

Rudolf Dilong

POMALY ZAPADNÚ . . .

Pomaly zapadnú dni naše,
zavrie sa román v knižke,
i keď nám ešte kypia čaše
a slnko je vo výške.

Života nášho popoludnie
snáď zachvie sa na vážke,
otvorí marec svoje studne,
zas prídu jari ťažké.

Ale ty neprekročíš záhrad ploty,
už dlane sa ti trasú,
tvoj tichý krok je bez lehoty
a ruky sú bez času.

Rudolf Dilong

KNIHY

Jozef C. Hronský. SVET NA TRASOVISKU. Román. Vydal Rev. Ján J. Lach, Whiting, Indiana, 1960. Str. 478. Vyšlo ako II. zväzok knižnice Literárneho Almanachu, ktorú rediguje Dr. Jozef Paučo.

Najnovšie dielo spisovateľa Jozefa C. Hronského "Svet na Trasovisku" možno smelo nazvať ľudovými dejinami, z časového úseku Slovenského štátu, zaobalenými v rúcho románového podania. Spôsob rozoberania ľudskej duše, analýza citov, zmýšľania a počinov jednotlivých osôb v diele vystupujúcich, sú čitateľovi servírované priamo majstrovsky. Hronský, učiteľ, je výborným znalcom ľudskej duše. Oboznámený dokonale s pomerami, ktoré v románe rozoberá, vykresľuje objektívne chápanie a nazeranie prostého ľudu na situáciu, ktorá sa vytvorila na našich dedinách ku koncu druhej svetovej vojny.

Hrdinovi románu Martinovi Hrančokovi dáva do úst slová zdravo zmýšľajúceho slovenského sedliaka, ktorého životný náhľad nie je modelovaný falošnou propagandou, ale len vlastným, ničím nezakaleným rozumom. Jasný úsudok a prirodzené chápanie životných zjavov, je základným charakteristickým znakom jadra slovenského národa, s prírodou v harmonický celok zrasteného človeka.

V Hrančokovi sa odzrkadľuje životná tvrdosť nášho ľudu, realita ponímania existencie a jeho reakcia na denné zjavy, ktoré vznikajú vývojom neprirodzených udalostí.

Ako je slovenský sedliak zrastený s pôdou, ako je jeho celá bytosť presiaknutá túžbou po jej vlastníctve, vidíme na obraze gazdu Benku, ktorého spisovateľ právom nazýva "človek-zem". Ľud sa húževnate pridržiava matky-prírody, čiernej zeme, ktorá ho robí nezávislým na všetkých režimoch a zmenách, ktoré tieto donášajú. Zem, to je sila! To je čosi, čo dodáva hrdosti, sebavedomia a možnosti ostať prirodzeným človekom bez ohľadu na všetky možné zmeny a premeny vyplývajúce z vonkajších okolností.

Čistý charakter Martina Hrančoka nedá sa pošramotiť ani zožierajúcou ho láskou k Zuze, jeho bývalej snúbenici, teraz žene jeho nepriateľa Benku. I v tom najväčšom egoizme, ktorý spôsobuje v srdci túžba po milovanej bytosti, rozhoduje uňho zdravá morálka, ktorá korení v náboženskej výchove. A i keď Hrančok nijako nedáva najavo svoje náboženské zmýšľanie, predsa jeho skutky sú toho najlepším dôkazom. Nenávisť voči Benkovi, ktorý mu i jeho rodine po celé roky spôsoboval nepríjemnosti, nevyúsťuje v odplate pomsty, ku ktorej mal často toľko príležitosti, ale v prirodzenom aplikovaní učenia lásky, "miluj aj svojho nepriateľa"!

A láska k pravde má uňho také hlboké korene, že z nej popúšťa iba jediný raz, a to vtedy, keď vidí, že jej pridržiavanie sa by muselo ublížiť práve jej samotnej, ako je to v prípade svedectva vraždy ruského partizána na opilom jeho spoločníkovi.

Na prípade Benku nám autor podáva obraz človeka nešťastného, zajatého až nezdravo osídlami túžby po zemi, v ktorej vidí jediný cieľ svojho života. Človek bitý okolnosťami, nešťastným rodinným životom, nevie správne rozoznávať pravdu od lži. Nevidí, kam sa ženie, kým mu nespadne beľmo z očú a nepochopí, že jeho vymyslený nepriateľ Hrančok víťazí nad ním práve preto, že svoje konanie čerpá z večnej pravdy, z náboženskej morálky.

Neprístojne a mravom protiviace sa správanie sa jeho ženy Zuzy vyplýva z jej osobného nešťastia. Neopätovaná láska k Hrančokovi strháva ju čím ďalej, tým viac a viac do bahna, z ktorého práve pre jej duševnú slabosť nevidí nijakého východiska. Oddáva sa radovánkam, ktoré sa jej síce zo srdca protivia, ale o ktorých je presvedčená, že jej pomôžu zahlušiť jej rozbúrené city voči Martinovi. Robí tak "natruc" ľuďom i sebe samej, len aby si nahovorila, že je silnejšia ako to, čo ju morí.

Parazitov na tele slovenského národa nám podáva Hronský v osobe Lojzu Pátka, kolára Sviatku a v žene pastora. Sú to charaktery bez chrbtovej kosti, úplne materialisticky založené, ktoré slúžia a budú slúžiť aj diablovi, ak im z toho potečie zisk. Sviatko, ktorý nadšene víta príchod Slovenského štátu, stavia sa proti nemu hneď, len čo zistí, že už z neho nemôže bez statočnej práce koristiť. Lojza Pátek, odveký povaľač, kartár, pijak, zlodej, zradca, nenávidí všetko slovenské a všetko to, v čom vidí kus kresťanskej morálky. Zrádza nielen cudzích, ale aj tých, ktorí s ním stoja v tom istom tábore, ak mu z toho kynie nejaký zisk. A pastorova žena, nenávidiac všetko katolícke, nedáva nič ani na radu jej vlastného muža, statočného človeka, z túžby pomstiť sa všetkému, čo nepatrí do evanjelického ovčínca.

Aký rozdiel medzi charakterom tejto ženy a žien obyčajných, nevzdelaných, ktoré autor v románe vykresľuje!

Statoční Slováci a Slovenky, i keď bez akéhokoľvek vyššieho vzdelania, milujú svoj vlastný národ, tešia sa zo svojho vlastného štátu, ktorý im Prozreteľnosť prinavrátila po tisícich rokoch útlaku a utrpenia, a ona, ktorá by mala byť žiarivým príkladom a učiteľkou cirkevníkov jej muža, postaví sa rovno a otvorene proti svojeti. Ak je niekto z príslušníkov jej náboženstva posadený do väzenia pre obyčajné delikty, ako sú krádeže, podvody a nestatočné manipulovanie s im zvereným majetkom, za spreneveru, robí z tohto okamžite politickú otázku, zaobaľujúc ju takto do rúška náboženského útlaku katolíkov na evanjelikoch. Avšak táto jej nepriateľská propaganda nenachádza veľkú ozvenu v dušiach prostého evanjelického ľudu, ktorý po stáročia pomiešaný s katolíckym obyvateľstvom, sotva si aj uvedomuje rozdiel medzi spolubližnými. Avšak jej vytriezvenie z ruského bratstva prichádza ešte skôr, akoby mohla v pravom svetle poznať týchto nositeľov osloboditeľskej myšlienky. Dochádza k nemu v dome nenávideného katolíka Martina Hrančoka, u ktorého sa na úteku pred Nemcami ukrýva a kde jej oslavovaní partizáni ukážu svoju pravú tvár. Lenže aj naďalej ostáva zarytou nepriateľkou Slovenského štátu, len aby nemusela sebe samej a svojim cirkevníkom priznať svoj veľký omyl.

Ako zmýšľa o Slovenskom štáte inteligencia, vidíme na obraze mladého vojenského lekára Budiša a jeho brata, vysokoškoláka, na mladom učiteľskom páriku v Bebrave, kam osada Laz na Trasovisku administratívne patrí; na notárovi, lekárovi a starom katolíckom dekanovi.

V románe niet veľkých protikladov. Hronský tu podáva objektívne panujúce pomery za krátkeho trvania Slovenského štátu. Z diela vyplýva veľká láska k svojeti a hlavne hlboká viera, že raz sa náš národ znovu oslobodí a bude žiť životom hodným kultúrneho národa. Avšak koniec románu nie je celkom uspokojujúci. Je vidieť, že autor neprežil tie strašné chvíle, ktoré nastali slovenskému národu hneď po príchode boľševického vojska. Čitateľ mimovoľne cíti, že tu čosi škrípe, že ten posledný ťah štetcom, čo ho maliar položil na svoj obraz, je nedokonalý, že na ňom nechal ešte čosi nedokončené, neuhladené. Nemohol, lebo nepoznal tú skutočnú pravdu z vlastnej skúsenosti. To, čo sa dozvedel iba z počutia, nezanechalo v ňom také hlboké stopy, ktoré by mu boli umožnili dokončiť jeho majstrovské dielo stopercentne. Alebo je hádam tento obraz iba jednou časťou výjavu, ktorý opisuje tragédiu nášho národa, a že ten druhý, ktorý bude nasledovať, doplní chybujúce.

Celkove sa však dielo vyznačuje veľkou životnou hĺbkou. Osobné náhľady nijako nezmenšujú realitu života už len preto, lebo Hronský pozná dušu nášho

ľudu natoľko, že skutky i city jeho hrdinov sú im úplne prirodzené. A toto ich konanie veľmi prirodzene zapadá do ich charakterov. Ak si povšimneme takého čudáka Sedmáka, stŕániaceho sa ľudí, alebo pijana Dráčika, vidíme, že ich skutky sú podmieňované ich charakterom, ovplyvňovaným vonkajšími okolnosťami.

V Rybárovi, otcovi Zuzy, Benkovej ženy, okolnosti zanechali stopy tvrdosti, ale pritom všetkom aj statočné ponímanie ľudskej morálky.

U Zbygniewa, poľského utečenca, inteligenta, badať horúcu lásku k jeho rodnej hrude, ktorá i popri nenávisti k nemeckému okupantovi, veľmi dobre rozlišuje väčšie zlo od menšieho a po oslobodení jeho vlasti boľševickou armádou, zatracuje aj tohto samospasiteľa, voliac odchod do síce neznámej, ale pritom demokratickej časti sveta.

Hronský veľmi dobre vystihuje povahu "povstania" a zapojenia sa doňho určitej skupiny ľudí. Pri tvorení takzvaných oslobodeneckých národných výborov, katolícka zložka národa je reprezentovaná notorickým ožranom Dráčikom, kým na druhej strane, evanjelici v Bebrave hľadajú si zástupcov u ľudí charakterove pomerne lepších.

Odpor statočných Slovákov proti puču je jedinečne charakterizovaný otázkou a odpoveďou veliteľa ruských partizánov, ktorý si nevie dosť dobre zrovnať tento fakt vo svojom myšlienkovom pochode, i keď do určitej miery akési matné náznaky vyplývajúce z jeho vlastnej skúsenosti spolunažívania s partizánmi, dávajú mu tušiť pravú príčinu. Jeho otázka, "prečo statoční Slováci nechcú byť partizáni", je najjasnejším dôkazom falošnej propagandy nepriateľov slovenského národa, ktorí tvrdia, že v roku 1944, celé Slovensko povstalo proti vlastnej vláde, proti vlastnému domu, proti vlastnému štátu.

Na konci knihy Hronský dokazuje náboženskú znášanlivosť na laze Trasovisko, zamýšľanou svadbou katolíka Hrančoka s evanjeličkou Evou, dcérou Benku, z jeho prvého manželstva. Tým potvrdzuje, že prostý ľud v spoločnom nažívaní nevidí nijakých rozdielov medzi príslušníkmi tej, alebo onej konfesie. Dokazuje však smutný fakt, že rozdiely umele vyvolávajú iba egoistickí jednotlivci, ktorí týmto majú na mysli len ich vlastný prospech.

Román končí odhodlanou vierou Hrančoka a iných spoluobyvateľov bojovať proti nastolenému zlu odovzdanosťou do vôle Božej a príťuľnosťou k Jeho učeniu, o ktorom sú presvedčení, že ich nakoniec vyvedie z priepasti, do ktorej ich zahnal krvožíznivý boľševizmus.

Po stránke formálnej je román Svet na Trasovisku skutočne peknou mozaikou v našej literatúre. Nevidieť v ňom síce veľa epitetov ornans, ani nijakých zvláštnych básnických zvratov alebo protikladov, zato však z jeho štylistiky dýcha sila povedaného slova, prístupná bez ťažkého filozofovania každému čitateľovi. Mohutnosť citov je vyjadrovaná prirodzeným uzáverom myšlienkového pochodu prostého, s prírodou zrasteného ľudu, ktorý bez akejkoľvek kvetnatej reči vyslovuje svoje náhľady na veci bežné i nezvyčajné. A práve tento fakt dodáva prostej duši tej hĺbky a mravnej hodnoty, z ktorej len málo možno badať u tých, ktorí svoje zmýšľanie zaobaľujú do všelijakých umelých, často s pravdou len málo, alebo nič spoločného nemajúcich sofistických vykrúcačiek.

Celkove možno povedať, že tu ide o toho "nášho starého Hronského", ktorého kritizovať znamená iba prilievať oleja na oheň starej slávy nestora slovenských spisovateľov.

MICHAL GERDELÁN

SLOVAKIA — NATION AT THE CROSSROADS OF CENTRAL EUROPE. By Joseph M. Kirschbaum, LL. D., Ph. D. Professor at the University of Montreal, Department of Slavic Studies. Robert Speller and Sons, Publishers, Inc., New York, 1960. Pp. XIX + 371. $5.00.

Keď mi prichodí napísať niekoľko riadkov na okraj novej anglickej knihy Dr. Kirschbauma, nevdojak mi prišli na pamäť mladí Štúrovi priatelia a žiaci

v Bratislave, lebo toto dielo je pokračovaním toho, o čo sa oni usilovali už pred 130 rokmi. Štúrových žiakov v Bratislave nebolo veľa. Toľko, čo by sa zaplnila normálna trieda strednej školy. Bola to skupina nadšených idealistov, usilujúcich sa veľmi realisticky zapojiť Slovensko do svetového prúdenia myšlienok a ideálov. A ako každá podobná skupina aj oni prechádzali obdobiami ťažkej krízy, zúfalstva nad budúcnosťou národa a z toho do neohraničeného optimizmu vidín obnovenej slovenskej štátnosti kráľa Svätopluka. Chceli vedieť, ako zmýšľajú iní a chceli, aby tí iní vedeli, ako zmýšľajú oni. Inými slovami, chceli priblížiť Slovensko svetu a svet Slovensku. Pri štúdiu ich práce prekvapí, koľké reči študovali, lebo vedeli, že Slovák sa musí naučiť cudzie reči k tej práci, ktorú pokladali za potrebnú.

Jedným z jazykov, ktorý malá skupina študovala, bol jazyk anglický. Bohuslav Vrchovský hovoril a písal touto rečou a učil ju aj iných, medzi nimi aj Sládkoviča. Čítali a prekladali Shakespeara i iných spisovateľov a básnikov anglických. O Vrchovskom toho vieme máličko. V bibliografiách a literárnych príručkách iba zriedka nájdeme jeho meno, ale nijaké podrobnosti a dáta z jeho života. Vrchovský sa však zadíval ďaleko za hranice Britska a pred 130 rokmi nadviazal prvý styk aj s Amerikou. Slovenských historikov na tomto brehu mora čaká povinnosť pozrieť sa za stopami, ktoré tu zostali a stopovať za ďalším materiálom o vzťahoch Vrchovského k Amerike. Možno tu objaviť celkom nový odbor činnosti našich štúrovcov. Nevieme ešte, ako a kedy sa dostal Vrchovský do spojenia s redakciou "North American Review", starého, váženého literárnovedeckého časopisu starej Ameriky. Ale v ňom (N. XCII, July 1836, pp. 280-85) objavila sa jeho pekná štúdia o poľskej a slovenskej poézii, s mnohými pekne preloženými ukážkami slovenskej ľudovej poézie. Štúdia bola neskôr vo výťahu uverejnená v "Hronke" (R. III. 1838) pod titulom "Výťah z pojednánia o národním slovanském básnictví". Vrchovského pokus priniesol peknú úrodu. V päťdesiatich rokoch prišiel do Ameriky ako politický emigrant L. Kossuth. Nebolo predtým nikoho, koho by bola Amerika vítala tak ako jeho. Nadšenie nepoznalo hraníc a mesiace a mesiace Kossuthovo meno bolo skoro v každom čísle v Amerike vychádzajúcich novín. A vtedy redaktor tohto magazínu odvážil sa plávať proti prúdu a odvážil sa postaviť proti falošnému kultu. Argumentom mu bol Kossuthov vzťah k slovenskému národu; národu, ako to zdôrazňoval, z ktorého Kossuth vyšiel ako "odrodený slovenský advokát".

Ale aj toto je kapitola, ktorá ešte čaká na podrobné spracovanie, lebo je to jedna z prvých kapitol americko-slovenských dejín.

Po revolučnom meruôsmom roku začína slovenské prúdenie do Ameriky. Najskôr jednotlivci, potom skupinky a o 25 rokov neskôr sa zdalo, že národ prežíva nové obdobie sťahovania a že sa rozhodol opustiť krajinu medzi Dunajom a Karpatmi a zameniť ju za širu Ameriku. Už začiatkom deväťdesiatich rokov ukazovala sa potreba anglickej knihy o Slovákoch. V pravom slova zmysle, po kúsku chleba hladných emigrantov čakali aj na tomto brehu ťažké časy. Pred tisíc rokmi vyhynutý národ Húnov bol známejší starým obyvateľom Ameriky ako mozaika stredoeurópskych národov, ktorá zaplavovala americké brehy. Húni — bič Boží na Európu a títo noví boli kreslení ako bič na Ameriku. Ukazovala sa súrna potreba povedať v reči anglickej americkým obyvateľom, kto sú títo noví ľudia. odkiaľ prišli a prečo prišli. Rovnianek roku 1891 vydal malú brožúrku "Who are the Slavonians". Útoky proti našim neboli celkom bez príčiny. Rovnianek napísal, že vysvetľujúc si zle pojem slobody, zbujneli, vystrájali neplechy a upadali. Verejnosti ani najmenší dôkaz dobrých, chvályhodných, šľachetných vlastností nepodávali, a preto si ona o nich vytvorila strašný obraz, ktorý vyjadrovala slovom "Huns". (Pamäti za živa pochovaného, s. 97). Asi 5,000 kusov tejto brožúrky rozhodil po Pittsburghu a aj ona mala svoj veľký význam. Ale nebolo to ešte to, čo sa potrebovalo. V Amerike začala sa rodiť a dorastať nová generácia slovenská a tej bolo treba povedať čosi viacej o krajine jej otcov, než vedeli otcovia. Ukazovala sa tu potreba podrobnejších dejín všeobecných, i dejín

slovenského zápasu s maďarizáciou. Dlhé debaty a úvahy boli o veci. Bolo aj niekoľko pokusov, ale väčšina plánov stroskotávala na rozbitosti a nenávisti, ktorá slovenskú spoločnosť rozbíjala a drobila a ktorá podväzovala ruky, nohy i ducha.

Začiatkom storočia presťahoval sa do Pittsburghu český bankár a historik Tomáš Čapek. Rovnianek sa s ním priatelil a keďže nebolo Slováka, ktorý by sa bol na vec podujal, požiadal Čapka, aby sa vybral na Slovensko, zozbieral materiál a aby o slovenskej otázke vydal informatívnu anglickú knihu. Rovnianek hradil všetky trovy, spojené s cestou a vydaním knihy. Knihu "The Slovaks of Hungary" vo väčšine Rovnianek rozdal knižniciam i americkým jednotlivcom. Materiál pre knihu v Turč. Sv. Martine pripravil Jozef Škultéty a vo veľkej miere opiera sa o Bottových "Slovákov", ktorých rukopis bol vtedy už zhruba hotový. Čapkova kniha bola prvou takouto knihou, ktorú bolo hodno dať do rúk cudzích. Obsahove dobre spracovaná, po vonkajšej stránke starostlivo vydaná.

Potom slovenskí novinári vydali brožúrku o ružomberskom procese Andreja Hlinku. V tom čase však vyšlo najdôležitejšie dielo, aké sme doteraz v anglickej reči o Slovákoch mali, kniha Scota Viatora "Národnostná otázka v Uhorsku". Stá exemplárov rozšírili slovenské spolky i jednotlivci a kniha naozaj robila slovenskej veci dobré služby. Zhruba, do vypuknutia prvej svetovej vojny, toto by boli hlavné v anglickej reči vydané knihy o Slovensku a Slovákoch.

Slovenský problém sa však nestratil, ale iba prešiel z jednej fázy do druhej; z maďarskej do českej. Znova sa ukazovala potreba vydať v anglickej reči slovenské dejiny. O problémoch autonómie písal Dr. K. Krčméry a jeho v Bratislave českým cenzorom stále bielený rukopis vyšiel najskôr v slovenčine, potom v anglickom preklade nákladom Jednoty. Združenie slovenských katolíkov vydalo anonymnú brožúrku o Pittsburghskej Dohode, ktorá je však ničím iným iba stručným výťahom zo Sidorovej knihy. Brožúrku z istých príčin však ani Združenie slovenských katolíkov nerozširovalo a stiahlo ju z obehu. A tým by druhé obdobie bolo vyčerpané.

V treťom období po roku 1945 boli tu Yurčák, Paličkár, neskôr Hrobák a Dr. Zúbek, ktorí na tomto poli začali tvoriť. Potreba všeobecných dejín a knihy, ktorá by vniesla svetlo do pomeru česko-slovenského a do vzniku Slovenskej Republiky, bola aktuálnejšia, než hocikedy v minulosti, lebo toto obdobie nepriatelia slovenskej veci využívali a produkovali množstvo diel, v ktorých skreslene a vyslovene falošne podávali svetu slovenskú problematiku. Tvrdili, že Slováci sú národ analfabetov, zaostalí, spiatočníci a je v záujme demokracie, aby boli kontrolovaní vyspelými, vzdelanými, skalopevnými demokratmi, akými sú Česi.

Keď vyšla Lettrichova kniha "History of modern Slovakia", tu sa už veľmi jasne ukazovalo, že nesmieme čakať a nesmieme mlčať. Lettrich si zjednodušil veci tak, že čitateľ, keď odloží knihu, musí mať dojem, že Židov v strednej Európe vyvraždili slovenskí katolíci. Neváhal do obrázkovej prílohy zaradiť fotografie z nemeckých koncentračných táborov, jamu naplnenú bielymi telami povraždených židovských žien a detí, ako keby táto jama bola vykopaná kdesi pri Šaštíne alebo Levoči a ako keby tie obete boli obeťami nejakého rozkazu Dr. Jozefa Tisu. Odcitoval, čo kde protižidovského napísal bezvýznamný redaktorík, ale neodcitoval nič z toho, čo o tom napísali Štúr, Hurban, Hodža Michal i Milan. Rázus a najmä Vajanský. Nezaváhal sfalšovať štatistické číslice, len aby dokázal "zázračný vývoj" Slovenska v českej ére. Protislovenskejšej knihy nenapísal ani Béla Grünwald. Každý Slovák, ktorý bol presvedčený, že Slovákom patrí to, čoho sa domáhajú dnes africké kmene, je v tejto knihe kreslený ako nepriateľ demokracie, hitlerčík, nacista a reakcionár, čo nevidí ďalej od nosa.

Mlčať po Lettrichovej knihe by bolo znamenalo páchať zločin na slovenskej veci.

Našiel sa katolícky kňaz, ktorý bol v dejinách amerických Slovákov na poli

literárnom najväčším motorom, aký slovenská Amerika za 100 rokov svojho trvania mala. Bol to Rev. Ján J. Lach, a autorom tejto prvej, prepotrebnej obrany slovenskej pravdy je Dr. Kirschbaum. Nie je to tak dávno, čo Kirschbaum vydal objemnú slovenskú knihu o slovenskom zápase o samostatnosť. Do roka sa celé vydanie minulo, čo sa naozaj zriedkavo stáva so slovenskou knihou v Amerike.

Prvá časť novej anglickej knihy by odpovedala na otázku: Kto sú Slováci? Kladie dôraz práve na tie stránky, ktoré nepriatelia slovenskej veci podávali v čiernych farbách. Prínos Slovákov k civilizácii, prehľadné oboznámenie so slovenskou literatúrou a rečou, demokratickými a federalistickými tradíciami a tendenciami na Slovensku a myšlienkou štátnosti v slovenskej minulosti.

Druhá časť knihy je čisto politická a jej obsahom je vznik Slovenskej Republiky. Zaoberá sa príčinami, prečo sa Č-SR rozpadla, čo vyplnila a čo nevyplnila zo sľubov a za tým nasleduje, čo by sa dalo nazvať stručnými politickými dejinami Slovenskej Republiky. Posledná časť knihy uverejňuje 72 rôznych dokumentov od roku 1848 až po posledné časy, ktoré potvrdzujú autorove vývody a môžu byť cenným materiálom pre historikov.

Kirschbaum bráni slovenskú vec tam, kde býva najnapádanejšia. V jej vzťahu k Nemecku a k demokracii. Mnohí z kritikov Slovenskej Republiky predkladajú svetu veci tak, ako keby situáciu roku 1938-39 bola v strednej Európe vytvorila HSĽS a nie veľmoci. Situáciu vytvorila veľmocenská politika a Slovensko ako malý štát muselo si život upraviť v tejto situácii a nemohlo obetovať vlastný život v záujme žiadnej veľmoci a žiadnej ideológie. Koniec koncov, toto robili a robia aj veľmoci. Kirschbaum vychádza z tejto situácie a vysvetľuje, ako v nej musela slovenská politika plávať, aby nepoškodila záujmy vlastného národa a aby sa neutopila v duchovnom prúde, ktorý trhal a lámal aj veľmoci a rútil sa cez celú Európu. Jeho kniha je objektívnou interpretáciou a obranou tejto politiky Slovenskej Republiky na poradí celoeurópskej problematiky a na podklade dôkladného štúdia diel cudzích autorov v niekoľkých svetových rečiach. Štúrove noviny v štyridsiatich rokoch napísali, že slovenskému duchu by najlepšie vyhovoval taký systém, aký vládne v Amerike. To bolo iste presvedčenie aj generácie, ktorá sa dostala k veslu v Slovenskej Republike, lenže vonkajšie okolnosti boli silnejšie než vnútorné želanie.

Kirschbaumova kniha je statočnou obranou dobrej slovenskej veci. Je pokračovaním v práci tej generácie, čo viac než pred 100 rokmi hľadala a našla kontakt s Amerikou. A tak ako do slovenskej literatúry prešla Maginova latinská obrana slovenských práv, tak prejde aj táto Kirschbaumova kniha. Svojou jasnosťou, dokumentárnosťou, iste na mnohých miestach rozoženie mraky nedôvery. Vieme, že nie všetky. Ale keď sa dostane do rúk poamerikanizovaných slovenských potomkov starých prisťahovalcov, keď sa dostane do najdôležitejších univerzitných a verejných knižníc a do rúk politikov a úradníkov, ktorí z povolania musia študovať stredoeurópsku problematiku, tak vykonala to, čo autor chcel docieliť. Nenamýšľame si, že hory lúhanín zrovná táto jedna kniha. Nie. Je tu otvorené široké pole pre ďalšie a ďalšie. Dnes na poli politiky rastú všetky kvety, ako to povedal Hlinka: Dnes i Otčenáš je politikum, lebo ak robíme zlú politiku, zakážu sa nám ho modliť. Každá, v cudzej reči vyšlá kniha, je politikum. Ak je dobre a statočne napísaná, je prínosom statočnej a dobrej slovenskej politiky. A je jasné, že v storočí, keď sa Ghana stáva samostatnou jednotkou v rodine národov, nemôže byť nazvané dobrou ani múdrou politikou to, čo stavia Slovensko do fronty národov, ktoré nedozreli politicky na úroveň Ghany.

Keď som sa posledný raz stretol s Dr. Tisom na nádvorí benediktínskeho kláštora v Kremsmünsteri a hovorili sme o našej situácii; o bojoch, ktoré nás očakávajú, prezident hovoril: "Dnes je situácia iná, než bola v minulosti; dnes máme armádu vzdelaných, cudzie reči znalých ľudí, roztratených po svete; iste sa mnohí zachránia a zostanú vonku, nuž ich povinnosťou zostane vysvetliť svetu, čo sme robili, prečo sme to robili a čo zase chceme." Medzi mnohými menami na prvom mieste menoval Dr. Kirschbauma. Dr. Kirschbaum statočne plní túto

svoju povinnosť, tento odkaz prvého slovenského prezidenta. Kirschbaumove knihy dnes bránia, ale raz budú svedčiť, že generácia, čo pila z čistých prameňov slovenského života, nebola otrávená, zostala aj za ťažkých okolností verná veľkému ideálu.

Zvláštna hodnota Kirschbaumovej knihy spočíva aj v tom, že použil pre svoje vývody takmer všetko, čo v niekoľkých svetových rečiach bolo dosiaľ o Slovensku uverejnené . Obidve Kirschbaumove knihy sú v tomto ohľade nóvum v slovenskej politickej literatúre, v ktorej sa ľudia zvykli opierať skoro výlučne o slovenské pramene. Treba však ľutovať, že v bibliografii je uvedená iba časť použitých prameňov. Viac ako 150 cudzojazyčných a slovenských kníh, ktoré Kirschbaum v texte cituje, nebolo do bibliografie či už úmyselne alebo nejakým omylom zahrnutých. Výber dokumentov je dobrý a vedecko-dokumentárnu hodnotu knihy zväčšuje.

Dr. Kirschbaum túto knihu venoval Rev. Lachovi, šľachetnému podporovateľovi slovenskej kultúry v slobodnom svete. Rev. Lach takto prejde do slovenských dejín s doplnkom, že tvoril a pomáhal tvoriť slobodnú kultúru vtedy, keď doma bola ubitá a slúžila neslovenským záujmom a cieľom. Ku Kirschbaumovej knihe sa bude slovenská história vracať aj potom, keď slovo znova sa stane skutkom.

KONŠTANTÍN ČULEN

Rev. B. S. Buc, O.F.M., Ph.D., SLOVAK NATIONALISM. Published by The Slovak League of America, Middletown, Pa., 1960. Pp. 67.

Do radu publikácií, úvah a štúdií o slovenskej otázke v reči anglickej pribudla hodnotná štúdia Dr. Štefana Buca Slovak Nationalism. Autor udáva, že je to téza na majstrovský stupeň. A je to dielce opravdu majstrovské. Ani sebeväčšia kniha by nemohla náročnejšie a vyčerpávajúcejšie objasniť tendencie, zámery, účinky a dosahy slovenského nacionalizmu, ako to robí prenikavá Bucova štúdia.

Dr. Buc znalosťou slovenskej minulosti a materiálu, prirovnaním epôch, prúdov a smerov, smelým označením záverov a hlavne zahrnutím bohatosti domácej i cudzej literatúry ako aj presvedčivých štatistík objasnil zrod a rast slovenského nacionalizmu v takej forme a tak hmatateľne, že nemožno mať námietok ani proti formálnej, ani proti vecnej stránke jeho práce.

Autor vedie čitateľa od úsvitu slovenských dejín až po naše dni. Analyzuje príznaky a prejavy slovenského nacionalizmu v každom štátnom útvare, v ktorom Slováci žili a žijú a ktorý sám o sebe nútil plodiť nové prúdy slovenského národného života, ktoré nevyúsťovali iba v zápasoch politických, ale i sociálnych, kultúrnych a hospodárskych a bývali podfarbené aj náboženskou príslušnosťou dvoch hlavných konfesií na slovenskej pôde.

Slovenský nacionalizmus vystupuje v Bucovej štúdii ako sústreďovací živel boja o sebazáchovu či na domácej pôde, alebo v Amerike, či u autonomistov, alebo i u komunistov, ktorí niekedy aspoň zdanlivo úprimne, inokedy len z taktiky chytali sa nacionalistických hesiel.

Čo nás osobite zaujíma v Bucovej práci, to je postavenie slovenského nacionalistického hnutia na základňu kresťanskej lásky. Slovenskí nacionalisti v bojoch s Maďarmi a maďarónmi a slovenskí autonomisti v Č-SR alebo v Spojených Štátoch a v iných slobodných krajinách nehoreli nenávisťou voči utláčateľom, ale z lásky k svojmu národu pestovali národné povedomie a žiadali doslovné splnenie zásady samourčovacieho práva. Tu sa Bucovi rukolapne podarilo dokázať, že slovenský nacionalizmus nie je odlišný od nacionalizmu ktoréhokoľvek kultúrneho národa. Slovenský nacionalizmus v plnom rozvinutí a v praktickej aplikácii je toľko ako napríklad americký patriotizmus.

Druhou veľkou príťažlivou konštantou slovenského nacionalizmu, ako zisťuje

Dr. Buc, sú jeho federalistické tendencie. Akokoľvek nástojčivo uplatňovali Slováci v minulosti svoje politické žiadosti a nároky, vždy boli za vyrovnanie so svojimi susedmi. Aj dnes, keď absolútna väčšina Slovákov na domácej pôde i za hranicami nemieni sa vzdať myšlienky samostatného slovenského štátu, predsa skoro u všetkých predstaviteľov nacionalistických tendencií javí sa sklon, alebo priam nadšenie za začlenenie slovenskej štátnej entity do širšej stredoeurópskej federácie alebo konfederácie. Tento moment pre Dr. Buca je tak príťažlivý, že vyslovuje pevnú vieru, že v budúcnosti žiadne sily nebudú môcť zastaviť priebojnosť slovenského nacionalizmu, lebo "jestva Slovenska ako politickej sily v Strednej Európe je skutočnosťou, ktorej dôležitosť nemožno prehliadať" (str. 62).

Dr. B. S. Buc bohato dokumentoval svoju štúdiu a volil prísno vedeckú formu spracovania. Teda vedec sa môže smelo oprieť o tento časový prínos nielen do literatúry slovenskej, ale i stredoeurópskej, lebo v súvislosti so Slovenskom prichádzame na spojitosti s dejinami a osudmi národov susediacich so Slovenskom.

Pripojený zoznam použitej literatúry a prameňov vhodne dopĺňuje Bucovu štúdiu, ktorá bude robiť Slovákom česť v obhajobe ich mena pred cudzím svetom. Slovenskej Lige v Amerike patrí za vydanie tejto hodnotnej a podnetnej štúdie uznanie.

JOZEF PAUČO

LITERÁRNY ALMANACH SLOVÁKA V AMERIKE, 1961. Zostavil Dr. Jozef Paučo. Vydavateľ: Hrobak Publications, Inc., P. O. Box 349, Middletown, Pa. Strán 160.

Nazvime to zázrakom, že Literárny Almanach Slováka v Amerike vyšiel aj na rok 1961. Je to zázrakom ešte zázračnejším, že jeho vydanie umožnili pospolití americkí Slováci dobrovoľnými halierovými darmi; mohli by sme povedať, že sú to haliere vdov a vdovcov. Sláva im!

Literárny kritik alebo recenzent mohol by si naň sadnúť a pekne ho vziať pod svoj pitevný nôž a povedať: Almanach sa má robiť tak a nie inak; má byť v ňom prevaha takých a nie onakých príspevkov; zdôrazniť sa malo to a nie ono; hodnota jednotlivých príspevkov je taká a onaká. To by bolo všetko na mieste, keby sme boli doma a nie v cudzine; keby osudy slovenského slova boli iné, než sú roku Pána 1961.

Ale Literárny Almanach Slováka v Amerike vyšiel v časoch, keď doma odzvonili slovenskej kresťanskej kultúre a keď rady slovenských literárnych tvorcov za hranicami Slovenska zo dňa na deň rednú; keď na cestách, ktorými ich osud hnal, nachodíte ich polámané perá a palety. Žiť je vec živelnejšia než literárne alebo vedecky tvoriť.

Literárne merťuky? Výborne! Aj tie možno použiť a raz niekto povolaný ich použije, keď už iba psom bude tráva rásť. No položenie slobodnej slovenskej kultúry je také, že s rukami trasúcimi sa od radosti treba vziať každý súci prejav slovenskej duchovnej tvorby. S takými pocitmi berieme i tohtoročný Literárny Almanach Slováka v Amerike. Akí sme, takí sme, boží sme a slovenskí sme. Nemeráme sa nadoblačnými meradlami, ale mierou možnosti a predovšetkým lásky a obetí, s akými sa rodí a na svetlo božie vychádza každá popísaná strana slovenským slovom; úprimným a vážnym (o jalové a hlúpe, hanebné a trestuhodné slová niet núdze a nikdy nebolo v chrličoch žabomyších vojen).

Úvahy a články F. Hrobáka, Msgra. Mlynaroviča, Jána Okáľa, Dr. Jozefa Kirschbauma, Rev. Zúbeka, OFM, Dr. Žatku, Dr. Pauču, Dr. Ciekera, K. Čulena, Jána E. Bora, Františka Vnuka, Rev. Jozefa Mistríka, Dr. Štefana Glejduru, Jána Eliáša a novely, rozprávky, básne Gorazda Zvonického dp. Jána Rekema, J. C. Hronského, Mariána Dafčíka, Jána Dafčíka, Dragy Divinskej, B. Stanu, Michala Gerdelána, Maruše Juskovej, Rev. Viliama Lacku SJ, tvoria pestrý kaleidoskop slovenskej duchovnej tvorby v zahraničí. Niektoré príspevky znesú spokojne meradlá literárne a vedecké, kým iné sledovali skorej popularizačný cieľ. Náročný i menej náročný

čitateľ príde na svoje. A tak to má byť, keď prizeráme na potreby čitateľstva, ktorým sa Almanach dostáva do rúk.

Sedem ročníkov Mostu a takmer toľko Literárneho Almanachu sú viditeľnými stopami slovenskej kultúrnej tvorivosti v zahraničí a pokým títo poslední dvaja mohykáni slobodnej slovenskej kultúry budú žiť a vychádzať, nikto nebude môcť povedať, že na hrobe kresťanskej slovenskej kultúry vyrástli už vysoké vŕby.

Nuž pozdraviť treba Literárny Almanach, pozdraviť jeho zakladateľa Jána Okáľa, i jeho terajšieho redaktora Jozefa Pauču, i jeho vydavateľa Filipa Hrobáka. Krásny ľudský hold, ktorý dostal nebohý Rev. Ján Lach v tomto ročníku Literárneho Almanachu svedčí znovu o vďačnosti slovenskej literatúry tomuto nenahraditeľnému americko-slovenskému kňazovi.

Kiežby Literárny Almanach neprestal prichádzať každoročne, pokým nás ešte nosí táto milosrdná zem; pokým sa alebo celkom nezotmí, alebo nezasvitne.

MIKULÁŠ ŠPRINC

F. A. Rixius. NESMIERNY BOŽE, SLÁVA TEBE. Preložili Michal Lacko, S. J. a Felix Litva, S. J. Zurich: Thomas-Verlag, 1960, str. 36.

Malá knižočka, vkusne upravená; dielce, ktoré je naozaj radosť vziať do ruky. Čitateľa treba, pravda, upozorniť hneď na začiatku, že tu nemá do činenia s literatúrou v bežnom slova zmysle; tu nejde o slobodnú hru slova a myšlienky, ktorej kvalita nezávisí od vecnej pravdivosti obsahu. Toto je umenie sakrálne a ako také chce byť znakom, sprostredkujúcim neviditeľný nadprirodzený svet.

"Nesmierny Bože" je preklad z nemčiny. Keďže nemáme poruke originál, nemôžeme posúdiť preklad z hľadiska čiste prekladateľského. No nie je to ani podstatné, lebo originál sa inšpiruje bohoslužbou sv. Jána Zlatoústeho — a prekladateľ mohol zrobiť to isté na svoj spôsob a podľa svojho uváženia.

Knižočka prišla (a príde) väčšinou do rúk rímskych katolíkov; pre nás vznikol aj originál. A je smutnou pravdou, že spravidla nepoznáme byzantskú liturgiu a o jej kvalitách nemáme ani poňatia. Keď sa s ňou potom po prvý raz stretneme — a v našom stretnutí je aký-taký prvok inteligencie —, dojem býva nezabudnuteľný. Priam nás omráčia jej lyricko-mystické hodnoty; vstúpili sme do sveta "čistej" poézie a s nadšením zisťujeme, že tá poézia je zároveň pravdou, nie nejakým ópiovým kráľovstvom básnických dekadentov. Keby šlo len o poetickú estetiku, súhlasil by s nami poľahky každý estét, aj neverec. Ale tu ide o skutočnosti a tajomstvá našej viery a o ich sakrálny prejav; preto sme v tomto svete, pre nás niekedy celkom novom, doma od počiatku; prichádzame doň ako "plebs sacra" a sme v jednom zo stánkov nášho Otca, "socia exultatione".

Páter Lacko a páter Litva dali nám do rúk malú, ale vzácnu knižku, ktorá je — okrem iných kvalít — výborným vodcom do byzatskej liturgie. Možno sa ju v tejto forme modliť súkromne pri svätej omši a, kde je to možné a účelné, aj nahlas, zborove. Iba táto druhá možnosť by ukázala, do akej miery osoží, prípadne neosoží textu jeho základný trochejský ráz. (Má ho nemecký originál?) Pri súkromnom čítaní pôsobí on raz majestátne, raz — žiaľ — trocha plocho. Že nie je bez osobitných kvalít, vysvitá napríklad z modlitby: "Dľa príkladu Krista — odovzdám pri smrti — telesný prach zemi. — Dych života môjho, — moju túžbu ostať — ako bytie živé, — hodiny prežité, — moju vlastnú dušu, — ostatný dych žitia, — všetko, čo je moje, — Tebe, Otče vekov, — zasa oddám nazad." Tu možno iba zvolať: nádherné! No na "Blahodarim Hospoda" predkladá sa nám tento text: "Veď je spravodlivé — a dôstojné tvorstva — a na spásu ľudstva a zvelebovať Teba, —všetvorivý Duchu, — vždy, na každom mieste" a v tom istom rytme plynie celá anjelská procesia. Tu by vyzneli oveľa majestátnejšie jamby alebo dokonca voľný žalmový rytmus.

Touto výhradou nechceme nijako uberať knižke na cene. Naopak, i na tomto mieste chceme zdôrazniť, ako sa jej radujeme a s akou láskou a vďačnosťou ju berieme denne do rúk. Namiesto prázdnych oslavných slov najradšej by sme tu odcitovali celú proskomidiu, ale ako potom neodcitovať aspoň nádhernú veľkú jekténiu, tak hlboko ľudskú a — sit venia verbo — existenciálnu? Ale toto nie je miesto na citovanie. Nechže si čitateľ sám zadováži z Ríma toto dielo: nemá práva ostať bez neho.

KAROL STRMEŇ

Filip A. Hrobák. KALENDÁR JEDNOTA NA ROK 1961. Middletown, Pa. 1960. Str. 224.

Je to šesťdesiatyštvrtý ročník kalendára Jednoty. Už to hovorí za seba. Sú kalendáre a kalendáre. Ale kalendár Jednoty nebol nikdy len kalendárom lacných rozprávok a senzačných zaujímavostí na čítanie v nedeľu popoludní alebo dobrých na zaspanie. Kalendár Jednoty bol vždy knihou očakávanou; knihou dobrého slovenského čítania; knihou, ktorá neležala v sklade, ale každoročne prichádzala do tisícov a tisícov slovenských rodín. I keď jeho prvotným cieľom nebola vždy literárna úroveň, ostáva pravdou, že v kalendároch Jednoty bolo vždy i dosť akostných literárnych príspevkov, historických, náboženských a mravnopoučných; nehovoriac ani o tom, že tieto kalendáre boli vždy aj zrkadlom národného a spoločenského života amerických Slovákov.

Nebolo to zjavom ojedinelým ani do konca druhej svetovej vojny, ale ani po nej, že naslovo vzatí slovenskí spisovatelia, básnici, dejepisci, osvetoví pracovníci priamo hromadne sa zjavovali na stránkach kalendárov Jednoty. A tak tieto kalendáre sú aj stopami ich literárnej činnosti a budú vzácnym prameňom raz nielen pre dejepiscov, ale aj pre literárnych historikov. V kalendároch Jednoty prihovárali sa k slovenskému ľudu jeho vodcovia; politickí, spoločenskí i kultúrni. Kalendáre boli prostriedkom ich stretávania sa; tak sa pokračovalo v neprerušenosti slovenských tradícií; udržiavalo sa i slovenské slovo pri živote a nehynulo ani to, čo predstavuje. Od novembra do novembra horela ak nie vždy vatra, tak aspoň viditeľný oheň, ktorý zohrieval i svietil.

Kalendáre Jednoty nezakladali si veľa na našuchorenej a nabubrenej vonkajšej výstrojnosti (ako to často vidíme pri podobných knižných vydaniach). Nešlo im o slávu ani organizácie, ani jednotlivcov, ale šlo im o to, aby svojim čitateľom dali dobré slovenské čítanie; zábavu i poučenie. A práve preto sú vnútorne bohatšie a cennejšie, než podaktoré iné podobné knižné jednotky, duniace prázdnotou, ktorú nevedia prehlušiť ani stovky fotografií niektorého všemožného.

I do tohtoročného kalendára Jednoty prispelo dvadsaťtri slovenských pracovníkov pera z rozličných duchovných oblastí. Zaujímavé, že všetci sú "noví", tí povláčení ľudskou sprostosťou a prízemnou nenávisťou všetkých válovníkov po vymyslenom a fantastickom blate.

MIKULÁŠ ŠPRINC

Franciscus Škoda. DOCTRINA MORALIS CATHOLICA DE POENA MORTIS A C. BECCARIA USQUE AD NOSTROS DIES (1956), Pesaro 1959, str. X+140.

Slovenský kňaz, profesor v regionálnom seminári vo Fano, uverejňuje tu svoju doktorskú disertáciu predloženú Univerzite Lateránskej v Ríme. Roku 1764 filozof Cesare Beccaria uverejnil svoju knihu "Dei delitti e delle pene" — "O zločinoch a trestoch", v ktorej negoval tradičnú náuku kresťanskej filozófie o dovolenosti trestu smrti, keď tento je vykonaný štátnou mocou za veľké priestupky.

Podľa neho ani štátna moc nemôže trestať zločincov trestom smrti, lebo "sociálnou zmluvou", ktorou utvorili štát, jednotlivci sa nezriekli práva na život v prospech štátu, lebo sa ho zrieknuť ani nemôžu. Po druhé, trest smrti je nepotrebný, lebo štát ináč môže obsiahnuť svoj cieľ, totiž zastrašiť zločincov pred spáchaním veľkých priestupkov. Po Beccariovi mnohí filozofi 18. a 19. storočia zastávali jeho mienku.

Náuka kresťanskej filozófie je stála, že štát má právo trestať zločincov trestom smrti. Aj keď boli niektorí kresťanskí filozofi a teológovia, ktorí zastupovali mienku tak zvanej absolútnej dovolenosti, že štát má vždy právo vykonať trest smrti, predsa všeobecnejšia je mienka, že dovolene to činí vtedy, keď trest smrti je potrebný; aby štát dosiahol svoj cieľ, totiž bezpečnosť občanov a zastrašenie iných zločincov dopustiť sa podobných priestupkov. Dr. F. Škoda postupuje vo svojej práci jasne, logicky, takže jeho práca je naozaj hodnotným prínosom k histórii morálnej teológie a etiky.

M. LACKO S. J.

Giulio Štefkovič. BIBLIOGRAFIA DI P. RAIMONDO SPIAZZI O. P. Scuolo Vaticana di biblioteconomia, Roma 1960, str. 151.

Autorom je Július Štefkovič, pomocný knihovník na Pápežskom Atheneu "Angelicum" v Ríme. Páter Rajmund Spazzi, O. P., profesor filozófie a sociológie na spomenutej Vysokej škole, je tiež plodným spisovateľom skoro v každej oblasti duchovných náuk. Autor zozbieral jeho bibliografiu za roky 1941-1959, spolu 1127 bibliografických čísel, čo predstavuje ohromný literárny výkon spisovateľa za 18 rokov. Bibliografia je zriadená podľa rokov a v každom roku ponajprv sú knihy, potom články, potom recenzie a potom "Predslovy", ktoré P. Spiazzi napísal iným autorom do ich diela. Posledných 48 strán je Index systematický, rozdelený podľa jednotlivých duchovných odborov, v ktorých P. Spiazzi niečo napísal, s udaním zodpovedného čísla z hlavnej bibliografie. Touto prácou p. J. Štefkovič získal na Vatikánskej knihovníckej škole diplom Bibliotekára,a svoje znalosti už aj prakticky uplatňuje v univerzitnej knižnici "Angelicum".

M. LACKO S. J.

HISTORICKÝ ČASOPIS. Roč. VII. č. 2–3, Slovenská akademia vied, 1960. Najnovšie dvojčíslo Historického časopisu je celé venované myšlienke slovanskej vzájomnosti a jej úlohe v "národnooslobodzovacom boji" českého a slovenského národa. V skutočnosti ide o úvahy a poznámky účastníkov konferencie z 12.–14. októbra 1959, ktorú Historický ústav Slovenskej akademie vied usporiadal, aby si terajší literáti na Slovensku vyjasnili stanovisko k otázke vzniku, rozvoja a významu myšlienky slovanskej vzájomnosti v dejinách Čechov a Slovákov, ako píše Holotík v úvodnom slove.

Príspevky sú rozličnej vedeckej a literárnej hodnoty. Od vážnejších literárnohistorických esejí Tibenského, Rosenbauma, Matulu a Mráza po agitačné a novinárske články Tatiany Ivanovej a Jozefa Hrozienčíka je v týchto úvahách všetko: pokus o serióznu interpretáciu historicko-literárnu, komunistická propaganda, jednostranné vysvetľovanie zjavov, ktoré boli mnohostranné, a zaťatá nenávisť voči obdobiu Slovenskej republiky a takzvaným buržoáznym kultúrnym pracovníkom.

Ak obídeme české príspevky, ktoré z "marxistických pozícií" vykladajú myšlienku slovanskej vzájomnosti v českej minulosti a prítomnosti, o hlavných slovenských príspevkoch možno vo všeobecnosti povedať, že nevyčerpávajú predmet ani zďaleka, že autori príspevkov nepoznajú, zdá sa, západné pramene o tejto otázke a že nejde o objektívnu vedeckú analýzu, ale o interpretáciu z hľadiska terajšieho

režimu. Na konferencii a aj v sborníku L'udovít Holotík, autor niekoľkých nevedeckých pokusov z oboru politickej histórie, dal lekciu, ako sa na problém pozerať, aj aký úsudok o myšlienke slovanskej vzájomnosti nakoniec vyniesť. Upozornil, že "aj keď je to iste každému dobre známe, že treba zdôrazňovať na prvom mieste nutnosť dôsledného triedneho hľadiska." Pokiaľ ide o zhodnotenie myšlienky slovanskej vzájomnosti, upozornil prítomných na konferencii, že "dnes niet pochybnosti o tom, že zásada proletárskeho internacionalizmu, zásada bojového súručenstva proletariátu bez rozdielu národnosti je kvalitatívne vyššou ako myšlienka slovanskej vzájomnosti". Prítomní sa neodvážili vybočiť z týchto koľají a tak máme síce v slovenčine niekoľko nových štúdií o slovanskej vzájomnosti, ale ani zďaleka ucelený a nestranný obraz tejto významnej myšlienky nielen v našom národnom živote, ale aj v národných pohyboch iných Slovanov.

V svetových jazykoch je niekoľko vedeckých diel o myšlienke slovanskej vzájomnosti. Francúzski slavisti Ernest Denis, Louis Léger, Albert Mousset, nemecký historik Fischel, v Anglicku Seton-Watson, v Amerike Hans Kohn, Dimitry Čiževskyj a M. B. Petrovič vydali zaujímavé diela o vzniku, vývoji a vyzname myšlienky slovanskej vzájomnosti. Súčasní literáti na Slovensku brali však do úvahy len historikov sovietskych, poľských, bulharských, maďarských a východo-nemeckých. Nespomenuli ani Clementisove publikácie, ani referáty z povojnových kongresov, na ktorých sa zúčastnil Husák a iní, medzitým odstránení východoeurópski zástanci všeslovanskej myšlienky. Bolo by zaujímavé zistiť, či západných autorov nepoznajú, alebo sa neodvážili ich spomenúť.

Ján Tibenský v ináč pomerne slušnej úvahe o predstavách o slovanstve na Slovensku v 17. a 18. storočí dokonca popiera faktá, keď píše, že "prekvapením je, že práve na Slovensku, kde sa vari najviac hovorilo o slovanstve, nestretávame sa ani so skromným pokusom osvetliť v syntéze vývoj slovanského povedomia, genezu, vznik a úlohu kollárovskej slovanskej vzájomnosti, charakter a dôsledky reakčného panslavizmu, ako aj pokrokové, demokratické prvky slovanskej myšlienky v našich národných dejinách." Pri všetkej potrebnej skromnosti autor týchto riadkov azda môže poukázať, že sa tak stalo v jeho obšírnej štúdii "Slováci a myšlienka slovanskej vzájomnosti", ktorá bola už pred desaťročím publikovaná najprv v slovenskej tlači v Amerike a potom knižne roku 1958 v Mníchove, a Historickému ústavu zaslaná.

Vzhľadom na jednostrannosť a tendenčnú interpretáciu, ktorá charakterizuje všetky príspevky "Historického časopisu" o myšlienke slovanskej vzájomnosti, uverejnené štúdie a úvahy majú hodnotu silne obmedzenú. Cenu v nich majú len niektoré, dosiaľ nie celkom známe podrobnosti v úvahách Tibenského, Matulu a Rosenbauma. Mráz nepriniesol nič, čo by už sám nebol uverejnil, alebo čo by nebolo všeobecne literárnym pracovníkom známe. Matula, Tibenský a Rosenbaum znehodnotili svoje práce, aj výber citátov apriorným stanoviskom a posudkom a limitovaným používaním prameňov. Slováci sa prebili do kultúrneho vedomia ostatného sveta zatiaľ len dielami Šafárika, Kollára, Štúra a čiastočne Hollého, ktorí sú piliermi myšlienky slovanskej vzájomnosti. Bolo by bývalo v záujme slovenskej národnej veci, aby sa geneza, vývoj a význam tejto myšlienky boli traktovali na celkom inej báze, ako to urobili v Historickom sborníku. Predmet by si bol žiadal rozbor od najlepších a uznaných odborníkov a na báze vedeckej nestrannosti. Ani jedno, ani druhé sa v tomto prípade nestalo. Autori úvah v "Historickom časopise" nedozreli ešte na analýzu tak komplikovaného zjavu ako je panslavizmus v jednotlivých jeho formách od kultúrneho panslavizmu kollárovského cez vedecký panslavizmus Šafárikov k politickému panslavizmu Štúrovmu a panrusizmu a pansovietizmu ruských autorov.

Bez znalosti filozófie Herdera, Hegela a iných nemeckých romantikov, ktorí dali duchovný základ myšlienke slovanskej vzájomnosti ako pendantu pangermanizmu, ideu slovanskej vzájomnosti nemožno ani pochopiť, ani vysvetliť. Uzavrieť sa do ulity, ako to urobili na Slovensku dnes, môže viesť iba k jednostranným a preto neúplným a z vedeckej stránky pochybným výsledkom. Preto keby sme mali odpovedať na otázku, akú vedeckú hodnotu majú materiály z konferencie v Smoleniciach, uverejnené v "Historickom časopise", nuž odpoveď by bola nie veľmi pozitívna. Aj

táto myšlienka bola zneužitá v prospech súčasnej indoktrinácie slovenskej inteligencie, a aj v tomto prípade vedeckí pracovníci sa dali zneužiť na politické ciele.

Obsahový rozbor jednotlivých štúdií by pritom ukázal, že ich autori majú aj často obmedzenú znalosť predmetu a značnú konfúziu v hodnotení, ba aj pomenovaní jednotlivých fáz myšlienky slovanskej vzájomnosti. Ide v celku o pokus a nie o vyrovnanie sa s týmto predmetom.

J. KIRSCHBAUM

Dénes Radocsay. A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁG TÁBLAKÉPE (Stredoveké tabuľové maliarstvo v Uhorsku), Akadémia kiadó, Budapest 1955, strán 334+ ilustrácií CCXXXIX.

Mária Aggh// Aggházy (text)—Alfréd Schiller (fotografie). RÉGI MAGYARORSZÁGI FASZOBROK (Starodávne drevené sochy v Uhorsku), Akadémia kiadó, Budapest 1958, text 9-35 strán+25 dvojfarebných a 65 viacfarebných reprodukcií.

Obidve knihy sa zaoberajú stredovekou umeleckou tvorbou niekdajšieho Uhorska, týkajúcou sa veľmi zblízka Slovenska. Ba povedal by som, že nebyť mena "Magyarország" v titule, boli by sme mali dve cenné publikácie o stredovekom umení na Slovensku. No aj takto, zvlášť prvá kniha je najkompletnejším súborom tabuľového maliarstva na Slovensku, aká doteraz vyšla. Spôsob podania a úprava týchto dvoch kníh nie je jednaká, na čo chcem tu bližšie poukázať.

Kniha o tabuľovom maliarstve dáva prednosť textu, a je to kompletné repertórium, čo vidno z nasledujúcich odsekov:

Maďarský text str. 1-190; poznámky str. 191-215; ruské resumé str. 217-234; nemecké resumé str. 235-252; Adattár (—technické údaje s náčrtami oltárov, ako aj bibliografia k jednotlivým obrazom) str. 253-465; Geografický index str. 469-485; historický index str. 486-494; Umelci, dielne atď. str. 495-502; Generálny index mien str. 503-519; ikonografický index str. 520-527, index ilustrácií str. 529-534; ilustrácie tab. I-CCXXXIX. Ilustrácie sú iba čierno-biele, ale veľmi dobré.

Dobove kniha zahrňuje roky 1390-1530. Nás tu zaujímajú údaje z geografického indexu: Z podaných 364 umeleckých jednotiek (medzi ktorými napríklad oltáre mávajú 3-5, ba aj viac tabúľ), nachádzajú sa na dnešnom Slovensku 251, v Rumunsku (Sedmohradsko) 45, v Juhoslávii 4, v Rakúsku 3, v samom Maďarsku 3 a v Poľsku (Nedeca na Spiši) 1. Okrem toho 57 jednotiek pochádza z neznámych miest. Z týchto jednotiek 12 sa nachádza v múzeách na Slovensku, a ostatná väčšina v múzeu v Ostrihome, a teda je pravdepodobnosť, že tiež pochádzajú aspoň niektoré z nich zo Slovenska. Teda skoro 4/5 knihy sa nás priamo týkajú. Vydavateľstvo rešpektovalo túto skutočnosť tým, že všetky miestne mená, čo sa nachodia na Slovensku, sú okrem maďarčiny podané vždy aj v slovenčine, a teda orientácia je veľmi ľahká. Ako príklad uvediem najstaršie tabuľové maľby: z r. 1390-1400 máme tabuľové maľby z Poník a z Bátoviec; z r. 1410-20: Trenčín, Levoča, atď. Kniha je teda pre nás veľmi vzácna.

Druhá kniha o drevených sochách je rázu viacej umelecko-bibliofilského. Text zaberá iba 26 strán. Nasledujú potom dvoj- a viacfarebné ilustrácie prilepené na tmavom umeleckom papieri. Časové rozpätie je širšie než pri predošlej knihe: 1350-1770. Podáva teda nielen umenie gotické, ale aj renezančné a barokové. Aj táto publikácia je pre nás veľkého významu. Spomedzi 86 skúmaných jednotiek, z dnešného Slovenska pochádza 37, a to skoro všetky najstaršie. Napríklad číslo 1. Madona zo Slatviny (Spiš), č. 2-3 Madona a zvestovanie z neznámeho miesta, teraz v múzeu v Ostrihome, č. 4 Madona z Toporca (Spiš), č. 5 sv. Katarína z Podolínca (Spiš), č. 6 sv. Dorota z Bôrky (Gemer), č. 7-8 sv. Ján Krstiteľ zo Slatviny (Spiš) atď. Ako v predošlej publikácii, tak aj v tejto miestne mená z dnešného Slovenska sú podané maďarsky aj slovensky, čo je veľkou výhodou.

Treba však zaznamenať jednu nemilú skutočnosť. Zo všetkých 37 umeleckých jednotiek podaných v tejto knihe a pochádzajúcich zo Slovenska, ani jedna sa dnes nenachádza na Slovensku, ale v múzeách v Budapešti a v Ostrihome. Aká strata! Práve preto táto kniha je veľmi vzácna pre nás; tým viacej, že podáva viacfarebné reprodukcie. Odporúčame.

CYRIL KRÁSŇANSKÝ

Vydavateľská činnosť "SLOVENSKÉHO VYDAVATEĽSTVA sv. Cyrila a Metoda v Ríme".

Vydavateľstvo založil nebohý dp. Ján Lach svojou základinou, aby sa z nej vydávali v prvom rade náboženské knihy pre Slovákov. Po prvopočiatočných ťažkostiach sa činnosť vydavateľstva pekne rozprúdila. Tu chceme zaznamenať najnovšie vydania, totiž v prvej polovici roku 1960.

1. Štefan Senčík S. J. MIRIAM TERÉZIA DEMJANOVIČOVÁ. Rím 1960, str. 112. Je to životopis našej slovenskej rodáčky, zomrelej r. 1927 v chýre svätosti. Autor napísal tento životopis na základe už rozsiahlej literatúry a tiež spisov samej M. Terézie. V druhej časti knihy prináša výťahy z jej spisov. Knižke dodáva príťažlivosti predhovor vlastného brata ctih. sestry M. Terézie, Msgr. Karola Demjanoviča, v ktorom vyslovuje svoju radosť, že konečne vychádza životopis jeho sestry v reči ich rodičov a predkov, ktorý budú môcť čítať aj na Slovensku vo vlasti ich rodičov.

2. MEDITÁCIE. Preklad z taliančiny, strán 130 a 4 strany perokresieb. V úvode sú predstavené tie meditácie ako námety k duchovnému rozmýšľaniu celkom nové a svieže, ktoré nás dvíhajú k duchovným výškam. Námety sú najrôznejšie z dnešného života.

Obidve knižky vyšli v sérii "Svetlá" vo veľmi vkusnej úprave.

3. St. Porúbčan S. J. ÚVOD DO PÍSMA SVÄTÉHO. Profesor biblických vied na Teologickej vysokej škole v Neapoli predkladá tu v slovenčine po prvý raz knihu na túto tému. A je to téma veľmi potrebná. Všetkým kresťanom sa odporúča čítanie sv. Písma. No prv, než ho začneme čítať, dobre je vedieť čo-to o samom texte, o jeho autoroch, o jeho vážnosti, o jeho vysvetľovaní. A toto predkladá tu P. Porúbčan. Knižka je prvým zväzkom série "Základy", v ktorej vyjdú ďalšie základné knihy z oblasti náboženskej.

4. OBRÁZKOVÝ ŽIVOTOPIS PÁNA JEŽIŠA. Vydanie je určené v prvom rade pre deti, ale aj pre starších. Celý životopis vyšiel v 12. zošitkoch zvaných "Albi splendor", s krásnymi farebnými ilustráciami. K nim sa radí výstižný text, ktorý ľahkým štýlom vysvetľuje ilustrácie. Na konci je aj obraz sv. Cyrila a Metoda, ktorí nám priniesli Evanjelium, teda poznanie Pána Ježiša.

Slovenské vydavateľstvo sv. Cyrila a Metoda v Ríme má ďalší bohatý program, no potrebuje zánjem a pomoc slovenskej verejnosti.

Felix Litva. IL POPOLO SLOVACCO E IL CRISTIANESIMO. Enciclopedia Moderna del Cristianesimo, III., str. 836-841, Roma 1959.

F. Litva SJ, profesor na Gregoriánskej univerzite v Ríme, zhustene podáva v tomto príspevku dejiny kresťanstva u Slovákov od najstarších čias až po naše dni. Okrem organizačnej stránky šírenia kresťanstva u Slovákov v príspevku je zachytená aj kresťanská kultúra s jej rozličnými ustanovizňami a aspoň najhlavnejšími predstaviteľmi. Autorovi patrí vďaka za hutnú a dobre doloženú štúdiu.

Príspevok o kresťanstve u Slovákov je zaradený do Modernej encyklopédie kresťanstva ako 18. kapitola jej tretieho zväzku. Tešíme sa tomuto ďalšiemu objektívnemu predstaveniu Slovákov talianskej čitajúcej verejnosti.

—ŠN—

KULTÚRA A ŽIVOT

LITERÁRNA TVORBA NA SLOVENSKU ROKU 1959

Nielen "inter arma silent musae", ale aj v neslobode, v ovzduší nabitom neistotou a obmedzujúcou voľný prejav srdca a mysle. Skutočnému spisovateľovi a básnikovi nemožno predpisovať, čo má cítiť a myslieť, ak má utvoriť skutočné umelecké dielo a nie agitku, urobenú na rozkaz a podľa vkusu tých, čo si ju objednajú. Už pred rokami povedal to tým, čo na Slovensku robia zo spisovateľov a básnikov žoldnierov režimu v odvážnom verši Ján Smrek. "Žoldnieri nie sú rytieri — písal Smrek v "Úžasnej básni" už roku 1956. — Zabíja žoldnier za peniaze. Len rytier bráni zbrane česť, meč tasí len, keď česť mu káže. Ni básnik slovo netasí inak než rytier — ak by luhal, nech so psom ide za pasy, a horší je než diablov sluha. Zložili básne niektorí, sú rými tam, aj metafory. No že tam luhár hovorí, od básne tej sú ľudia chorí..."

Takéto varovania a stáročná skúsenosť, že len v ovzduší duchovnej slobody môže rásť a vzmáhať sa krásna literatúra, na Slovensku však padli na hluché uši. Bolo trochu voľnejšieho ovzdušia krátko po Stalinovej smrti, ale čoskoro do politickej kazajky zovreli aj básnikov a spisovateľov. Literárna kritika v službe komunistickej strany nemilosrdne odsúdila všetko, čo neslúžilo a neslúži režimu a "novej socialistickej skutočnosti". Len ten spisovateľ a básnik bol uznaný a jeho dielo vynášané, ktorý tvoril v duchu "socialistického realizmu", literárneho to smeru importovaného z Ruska, proti korému aj tam sa búrili skutoční spisovatelia a básnici od Dudinceva po Pasternáka. Na Slovensku, ktorého spisovatelia a básnici až na pár nezrelých debutantov duchovne rástli v "nesocialistickej" skutočnosti a ideove i mravne boli zakotvení v celkom inom svete ako je sovietsky, socialistický realizmus nemohol a nemôže byť smerom, ktorý by rozviazal tvorivé schopnosti spisovateľov; tých skutočných, ktorí tvoria z vlastných duchovných fondov ozajstné umelecké diela a nie propagačné reportáže a rýmovačky.

Preto bilancia literárnej tvorby na Slovensku, ktoré má dnes skoro štyri milióny obyvateľov a ktorého režim urobil zo spisovateľstva zamestnanie, nemohla byť iná ako je — úbohá kvalitou, aj kvantitou.

Tak chudobná a úbohá, že ešte aj kritici režimu v "Slovenských pohľadoch" kladú si rečnícku otázku: "Bol to rok úrodný a či chudobný, znamenal vzostup a rozvoj slovenského umenia, alebo sa v ňom skrývajú momenty stagnácie, nerozhodnosti, respektíve malej odvahy zmocňovať sa nových tvorivých cieľov? Nuž niekoľko desiatok kníh — odpovedá Miloš Tomčík — vydaných troma-štyrmi nakladateľstvami, svedčí o rozličných veciach našej literatúry..."

O čom svedčí? Skutočne o rozličných veciach.

Na Slovensku so štyrmi miliónami obyvateľov, ktorého spisovatelia a básnici "po prvý raz v dejinách sa môžu plne venovať svojej tvorbe" spolu s tvorbou pre mládež dostalo sa na knižný trh okolo 25 diel pôvodnej slovenskej literatúry. "Domnievame sa, že toto neveľké množstvo kníh zo všetkých druhov literatúry nie je primerané — píšu "Slovenské pohľady" — našim potrebám a vôbec nemôžu uspokojiť dnes už značnú rozvrstvenosť nášho čitateľského publika, jeho mnohoraké záujmy a v istom zmysle aj diferencovaný vkus."

Nuž iste je to úboho málo, aj keby tých 25 kníh bolo lepšej umeleckej kva-

lity, ako sú tie, čo roku 1959 uzreli svetlo sveta. Ani jeden známejší slovenský spisovateľ alebo básnik nevydal roku 1959 román alebo zbierku. Umelecká hodnota tých kníh, čo vyšli, je aj podľa "Slovenských pohľadov" až na dve-tri problematická. Mináč, Mňačko, Tatarka a Zuzka Zguriška popri troch-štyroch debutantoch (Cádra, Volanská, Ponická, Modrovich), ktorých knihy aj podľa Pohľadov nemajú ešte umeleckých hodnôt, reprezentujú celú slovenskú literárnu tvorbu. Pritom ani Mňačkova kniha nie je "dielom dosť vyhraneným — nie je to ešte román", Tatarkova kniha nemá koncepcie a ide skôr o novielky a denníkove zápisy, Zuzka Zguriška vo svojich "Zbojníckych chodníčkoch" chce sa zapáčiť aj súčasnému režimu, ale jeho kritici si veľmi nevážia jej malomestský humor.

Pri literárnej tvorbe na Slovensku roku 1959 sú však z nášho hľadiska aj kladné zjavy. Kladom je dokonca aj to zaryté mlčanie skutočných spisovateľov a básnikov, ale ešte viac to, čo aj komunistickí literárni kritici museli priznať a čo zo svojho hľadiska odsudzujú. Lebo kým jedni mlčia, druhí — tí čo knihy vydali — sú podľa Pohľadov "s dneškom len v nepriamom dotyku, vo väčšine prípadov sa blížia k nemu iba cez predobraz odhodlaní a zápasov dostať sa raz k socialistickému spoločenskému poriadku..." Spisovatelia aj ostatní umeleckí pracovníci "sú len v akýchsi dotykoch s mnohotvárnou skutočnosťou (rozumej dnešnou na Slovensku), ešte neprenikli do jej stredu a nestali sa do všetkých dôsledkov jej pretvárateľmi i zvestovateľmi mravného etosu na pôde dneška a na základe poznania a precítenia celej jeho žeraviny".

"Jedna časť literárnej tvorby nemohla nespôsobiť aj značné sklamania" — rezumujú Pohľady. Literárna tvorba im "dokazuje, že v jej rámci je mnoho výkyvov, často až disproporcií, že vývoj jednotlivých jej druhov je značne nejednotný a ak v jednom prípade sa dá zistiť aký-taký organický vývinový proces, inde môžme naraziť na znaky určitej diskontinuity, a to v pomere k nedávnej minulosti."

O poézii súd samých komunistických kritikov je ešte zdrcujúcejší. "Keby sme mali posudzovať stav nášho básnictva — píšu Pohľady — podľa šiestich zbierok, ktoré vyšli roku 1959, museli by sme byť prinajmenšom smutní. Veď okrem Ctibora Štítnického nevydal svoje verše v knižnej podobe ani jeden z básnikov staršej a strednej gegerácie." A to, čo vydali debutanti (Ivan Mojík, Križanová-Bryndzová, Válek, Škamla a Koyš) dokazuje "nevyváženosť básnickej tvorby a labilnosť eticko-estetických hľadísk", nie je to "tématicky ani žánrove dosť vykryštalizované".

Z odboru literárnej kritiky vyšla iba jedna kniha, Matúškove essaye "Od včerajška k dnešku", v ktorých hodnotí vývin slovenskej prózy od roku 1945 po súčasnosť. Jeho pohľad na umeleckú vyspelosť slovenskej prózy za súčasného režimu je však ešte kritickejší ako uvádzame vyššie. Podľa Matúšku sa nielen málo tvorí, ale upozorňuje, že spisovatelia majú veľmi úbohé znalosti literárneho remesla, jazyka, že nemajú životnej skúsenosti, neucelené videnie života a nedôslednosti v umeleckej tvorbe.

Tématicky? "Aby sme nehľadali zbytočné termíny — píšu Pohľady — dá sa povedať, že próza z roku 1959 je okrem nepatrných výnimiek monotématická — námetove zakotvená v udalostiach druhej svetovej vojny alebo v povstaní" — čiže chudobná a šedá.

Filozoficky a ideove sa literárna tvorba na Slovensku pohybovala takmer výhradne v plytkých vodách socialistickej prestavby a v harcovaní za komunistický svetonáhľad. Zdá sa však, že ani puncovaní komunistickí spisovatelia ako Dominik Tatarka sa osobne nevedeli ešte vyrovnať s ideami a ideálmi svojich mladých rokov, kedy neboli ani ateistami, ani neverili v historický materializmus Marxa a Engelsa. Jasne to vysvitá z jeho knihy "Rozhovory bez konca", a z poznámky Pohľadov na jej okraj. V jednej zo svojich čŕt Tatarka takto ukazuje, čo víri jeho dušou: "Mama, a preto sa vy netrápte, preto vy môžete spokojne oči zavrieť, že váš syn-komunista a jeho deti sa nemodlia, žijú bez mravov, sviatku-piatku alebo, že sú v duši nemé"...

V týchto charakteristických vetách Tatarka vyslovil podľa Pohľadov "veci,

ktoré v sebe nosíme a ležia v nás ukryté kdesi v hlbinách duše". Čiže generácia, ktorá ide s režimom na Slovensku, je rozpoltená, odtrhnutá od sveta, v ktorom rástla, v rozpore so svetom vlastnej krvi a podľa vlastného priznania "žijúca bez mravov, sviatku-piatku a v duši nemá". Rada by sa vyhovorila zo svojich problémov, ale zisťuje, že sú to "rozhovory bez konca...".

Z povedaného vysvitá, pričom naschvál sme hodne citovali, že slovenská literárna tvorba je v kríze, v nezdravom závoze. A je zaujímavé, že cestu zo závozu komunistickí kritici vidia viac-menej v tom istom, v čom my v slobodnom svete — v slobode duchovného prejavu. Keď národy boli len v politickej neslobode a závislosti, spisovatelia, básnici hudobníci a filozofi často vytvorili najkrajšie diela, lebo politická nesloboda búrila ich vnútro k reakcii, ktorú mohli vysloviť slobodne. Súčasné totalitné režimy nezasahujú však len politickú sféru, ale obmedzujú totálne, predpisujú čo myslieť a cítiť, čo hovoriť a písať a v takej totálnej neslobode básnici a spisovatelia buď nevedia tvoriť, buď píšu pre priečinky, ale nevydávajú svoje diela. Zdá sa, že si to uvedomujú aj komunistickí kritici na Slovensku, lebo Pohľady radia túto cestu zo závozu: ..."treba vyvolať väčšiu tvorivú aktivitu starších i mladších básnikov bez toho, žeby sa im predpisovala tématiku, alebo aby ich kritika chcela viesť k rovnakému umeleckému výrazu..." Smrek to povedal takto:

Úžasná báseň je to nič,
za čo ti mocnár halier nedá,
no čo sa do sŕdc vbodáva
po celom okršleku sveta.

Nehovor heslá veliké,
nič nadzemského nevymýšľaj,
ale keď povieš Dobrý deň,
už aby ranná zora vyšla.

Nájde slovenská literárna tvorba cestu zo závozu, do ktorej ju vohnala česko-sovietska okupácia Slovenska? Kým slovenskí spisovatelia, básnici a kritici si uvedomujú, že sú v závoze a pozerajú na problémy ako sme tu načrtli, je nádej, že všetko nie je ešte stratené.

J. M. KIRSCHBAUM

LIKVIDÁCIA KULTÚRNYCH USTANOVIZNÍ NA SLOVENSKU

V Česko-Slovensku prebieha silný centralizačný proces. Riadenie hospodárstva, politiky a kultúry sa sústreďuje do Prahy, aj pokiaľ sa tieto prejavy verejného života týkajú špeciálne Slovenska. Nová ústava uzákonila tento centralizmus vraj ako socialistické štádium spolunažívania Čechov a Slovákov.

V skutočnosti Sbor povereníkov viac nejestvuje. Ostáva ešte Slovenská národná rada v Bratislave, ktorá by mala dbať na špecifické zvláštnosti Slovenska. Je však celkom podriadená pražským ministerstvám. A aj v tejto viac-menej symbolickej podobe je bratislavská Slovenská národná rada už predom odsúdená na zánik. Súdruh A. Novotný, prezident Č-SR vo svojom referáte o návrhu novej ústavy 8. apríla výslovne povedal, že do roku 1975 sa majú odstrániť rozdiely medzi slovenským a českým národom a potom už nebude treba nijakých osobitných politických orgánov pre Slovensko.

Veľmi povážlivé je, že komunisti sa neuspokojujú s politickým a hospodárskym cetralizmom, ale uskutočňujú aj kultúrny centralizmus v nebývalej miere. Od 1. januára 1960 nejestvuje podnik SLOVENSKÁ KNIHA, ktorý združoval

slovenské vydavateľstvá. Zrušili ho. Teraz jestvuje celoštátne Sdruženie česko-slovenských nakladateľstiev. Všetka vydavateľská práca, a to plánovanie, tlač i rozpredaj kníh sa teda na Slovensku koná pod centrálnym pražským vedením.

V apríli tohto roku došlo k ďalšiemu veľkému zásahu proti slovenským kultúrnym inštitúciam. SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED (SAV) v Bratislave sa stala súčasťou Česko-slovenskej akadémie vied (ČSAV), ktorá má sídlo v Prahe.

Dňa 12. apríla bolo 13. valné zhromaždenie Slovenskej akadémie vied. Zúčastnila sa na ňom aj delegácia ČSAV. Predseda SAV Sirácky zreferoval "o tom, ako si nové úpravy vo vnútornom živote nášho štátu vyžadujú aj vyšší stupeň organizácie vo vedecko-výskumnej práci. Pôjde o dôsledné uplatnenie zásady, aby v našom štáte veda a výskum boli riadené z jedinej vrcholnej inštitúcie, ktorá so širokou právomocou a plnou zodpovednosťou bude môcť vykonávať spoločensko-politické úlohy v období dovŕšenia socialistickej výstavby a pri prechode ku komunizmu. Potom oboznámil valné zhromaždenie SAV s hlavnými zásadami, v duchu ktorých sa prezídium ČSAV a predsedníctvo SAV dohodli o novej úprave vzťahov medzi dvoma akadémiami. ČSAV ako vrcholná vedecká ustanovizeň v republike preberá zodpovednosť za riadenie celého nášho vedeckého života, najmä za koordináciu jeho úloh, za plánovanie vo vede a rozvoj vedecko-výskumnej základne. Slovenská akadémia vied, ako najvyššia vedecká inštitúcia na Slovensku sa stáva neoddeliteľnou súčasťou ČSAV; jej predsedníctvo a ostatné orgány v dohode s orgánmi ČSAV zabezpečujú špecifické potreby rozvoja vedných odborov a pracovísk na Slovensku. Pracoviská ČSAV a SAV budú tvoriť jednotnú sieť celoštátnych pracovísk. Vedeckí pracovníci na Slovensku sa budú voliť len do ČSAV. Aj tí akademici a členovia korešpondenti SAV, ktorí zatiaľ ešte nie sú členmi ČSAV, budú odteraz pracovať v sekciách ČSAV. Toto opatrenie sleduje cieľ, aby sa voľby do najvyššej vedeckej inštitúcie v našom štáte konali podľa jednotného vedecko-odborného kritéria" (Pravda, 13. apríla 1960).

Zpráva o valnom zhromaždení nehovorí nič o tom, či valné zhromaždenie SAV aspoň ako formalitu previedlo o týchto základných zmenách najvyššej slovenskej vedeckej inštitúcie diskusiu alebo voľby. Vec sa predložila ako hotové rozhodnutie, ktoré sa nedá meniť.

Vec sama (začlenenie SAV do ČSAV) i spôsob, akým bola prevedená, sú ďalším prejavom komunistickej diktatúry, ktorá bezohľadne zotročuje Slovákov na každom poli. Na kultúrnom poli ide o ďalší nespravodlivý zásah, ktorý má priškrtiť osobitné kultúrne prejavy slovenského ducha, aby ich tak bolo možno lepšie zapojiť do služieb komunistického internacionalizmu. Keď uvážime, že Matica slovenská v Turč. Sv. Martine je ako iniciatívna kultúrna inštitúcia zredukovaná na provinčné osvetové a knihárske stredisko, musíme konštatovať, že slovenský kultúrny život sa dostáva do takej situácie, v akej bol po zrušení Matice slovenskej v minulom storočí, keď v záujme štátnom nanucovali Slovákom tiež jednotné kultúrne usmernenie, hoci kultúra je typickým prejavom národného života. Ako vtedy aj teraz porušuje sa základný zákon kultúrneho života, podľa ktorého kultúra je organickým prejavom národného spoločenstva a nie nanúteným produktom umelých organizácií. Veríme, že aj v terajšom prípade sa násilie nevyplatí.

Slovákom v slobodnom svete prichodí za danej situácie nielen protestovať proti likvidovaniu slovenskej kultúry, ale aj tak pracovať, aby sa aj najnáročnejšie kultúrne plody slovenského ducha vypestovali a dostali svetovej verejnosti.

—ŠN—

NOVÝ VÝZNAMNÝ OBJAV CYRILOMETODSKÉHO KRESŤANSTVA V POĽSKU

V Moste (r. I., 1954, č. 3, str. 37-40) zmienili sme sa o historických výskumoch profesorky Karolíny Lanckoronskej týkajúcich sa počiatkov kresťanstva v Poľsku. Všeobecne sa berie za počiatok kresťanstva v Poľsku pokrstenie kniežaťa Meška I. r. 966. Výskum profesorky Lanckoronskej posunuje počiatky kresťanstva v Poľsku o 100 rokov dozadu, do doby cyrilometodskej, teda do polovice 9. storočia. Literárne záznamy o tomto období sú veľmi skromné, čím sa vysvetľuje, že poľskí historici o tej dobe mlčia. Avšak zmienka v staroslovenskom "Žití Metodovom", že už za jeho života prijalo kresťanstvo pohanské knieža sídliace na Visle, ako aj neskoršia zpráva o dvoch metropolách v Poľsku (Gniezdno-Krakov) dali K. Lanckoronskej podnet k novému preštudovaniu prameňov. Autorka stavala ponajviac na hypotézach o jestvovaní cyrilometodského kresťanstva, a teda aj glagolskej, čiže rímsko-slovanskej liturgie v Poľsku, a na ich základe dala nové vysvetlenie tým zprávam v historických prameňoch, ktoré ostali historikmi buď nepovšimnuté, buď násilne vysvetľované. Učená profesorka spracovala svoje výskumy v anglickej práci, ktorá skoro vyjde tlačou.

Neočakávane boli však výskumy a hypotézy profesorky Lanckoronskej potvrdené novými významnými objavmi prevedenými v r. 1958-59 v Poľsku, v meste Wislici, profesorom Vladimírom Antoniewiczom a jeho asistentkou profesorkou Sofiou Wartolowskou.

Wislica leží neďaleko od sútoku riečky Nidy do Visly. Všeobecne sa pokladá, že tu bolo stredisko poľského kmeňa Vislanov, o ktorých je zmienka v "Žití Metodovom". Z tohože "Žitia" a z iných prameňov (napríklad Geograf Bavorský) sa dozvedáme, že územie Vislanov bolo zaujaté kráľom Svätoplukom, včlenené do Veľkomoravskej ríše, a nasledovne knieža a jeho poddaní prijali kresťanstvo z rúk ak nie samého Metoda, tak z rúk jeho žiakov, teda kňazov rímsko-slovanských.

Dnes vo Wislici existujú zrúcaniny ranno-stredovekého hradu zničeného roku 1135 nájazdom Rusínov a Pečenegov. Z druhej strany rieky Nidy v meste stojí velebný kolegiátny kostol gotického slohu, pochádzajúci z r. 1291-1304. No vedelo sa, že pred týmto gotickým kostolom tu stál kostol románsky, z ktorého bolo vidno niekoľko pozostatkov, hlavne v krypte. Ten románsky kostol, zničený v druhej polovici 13. storočia, bol vystavený po nájazde Rusínov a Pečenegov z r. 1135, ktorý zničili už predtým tu stojací kostol. Terajšie vykopávky tohoto najstaršieho kostola poukazujú, že pochádzal asi z 11. storočia.

No ešte vážnejším objavom je odkrytie doteraz celkom neznámeho kostola pod jednou ulicou v meste, mimo základov terajšieho kolegiátneho kostola, o ktorom bola reč vyššie. Tu pod ulicou boli vykopané základy kostola, ktorý je úplnou novosťou v Poľsku, čo do pôdorysu. Podobá sa celkom kostolom vykopaným v posledných rokoch na Morave v Starom Meste a u Mikulčíc. Profesor Antoniewicz usudzuje, že kostol pochádza z počiatku 10. storočia. No idúc ešte hlbšie, na severnej strane základov tohto kostola bolo objavené baptistérium, nachádzajúce sa čiastočne pod základami kostola, takže iba polovica mohla byť odkrytá.

Tu bola objavená veľká misa zo sádrovca, tvaru ôsmibokého, strednej hĺbky 35 cm a priemeru 4 metre; na jednej strane je kamenný podstavec, asi miesto pre krstiaceho kňaza. Okolo boli nájdené jamy, kde asi boli zasadené drevené stĺpy, držiace osembokú konštrukciu baptistéria. Okolo podstavca a misy boli nájdené zvyšky keramiky a tiež nôžka džbána z keramiky, ktoré profesor Antoniewicz dátuje najneskôr do 9. storočia. Neskoršie, počiatkom 10. storočia na mieste baptistéria bol postavený vyššie spomenutý kostol.

Tu sú teda počiatky kresťanstva v Poľsku, a to v druhej polovici 9. storočia,

teda v dobe cyrilometodskej. Vtedy kmeň Vislanov prijal kresťanstvo z Veľkej Moravy, a bližšie zo Slovenska, od kňazov vyslaných sv. Metodom.

Tým je neočakávane a jedinečne znovu potvrdená vieryhodnosť "Žitia Metodovho", ktoré nám o tom, hoci skromne, ale predsa hovorí. Tým sú potvrdené výskumy profesorky Lanckronskej, a zaiste celá historiografia počiatkov kresťanstva v Poľsku odteraz bude musieť byť prepracovaná na základe týchto objavov vo Wislici.

M. LACKO

N. O. LOSSKIJ A SLOVENSKO

(K jeho 90. narodeninám)

PROF. JOZEF DIEŠKA

Dňa 6. decembra 1960 dožíva sa deväťdesiatich rokov života filozof Nikolaj Onufrievič Losskij. My Slováci v slobodnom svete máme v tejto chvíli povinnosť pozdraviť ho menom celého slovenského národa, lebo Losskij symbolizuje svojimi životnými osudami a myšlienkovou sústavou, ktorej je tvorcom, takmer doslovne osudy a myslenie kultúrnej emigrácie a osudy slovenského národa v neobyčajne tragickom zápase proti komunistickej tyranii.

Akoby predobraz mnohých z nás, ktorí sme museli opustiť svoju vlasť pre svoje presvedčenie a pre osobnú slobodu svedomia, opúšťa profesor Losskij už v apríli 1922 s inými 150 ruskými učencami a kultúrnymi pracovníkmi petrohradský prístav, aby nastúpil cestu do vyhnanstva loďou, pripravenou boľševickou vládou ako posledný dar skutočnej ruskej nemarxistickej kultúre a slobodnému mysleniu. Profesor Losskij pripomenul so slzami v očiach tento boľavý moment svojho života, keď pozvaný slovenskou vládou otvoril svoju prvú prednášku ako profesor filozofie na Slovenskej univerzite v apríli 1942.

Boli to nezabudnuteľné chvíle najkrajšieho duchovného a kultúrneho rozvoja, keď profesor Losskij prišiel na Slovensko, aby nám pomohol otvoriť novú éru slovenskej vedeckej činnosti a skutočne naššského myslenia, ktoré myslenie dostalo čoskoro výraz pravej slovenskej filozofie. Ešte dnes vidím tohto vznešeného starca vstupovať do knihovne filozofického seminára s usmiatou tvárou, typickou briadkou ruského mužíka, ale i s hlbokými prenikavými očami. Skromnosť a srdečnosť, ktorá sa predierala z jeho osobnosti do mladistvých duší niekoľkých snaživcov stojacich okolo mňa v tú chvíľu, diktovala mi už vtedy obľúbiť si tohto nového hosťa a nikdy na neho nezabudnúť. Lebo nebolo to len čaro jeho osobnosti ako človeka vysokej inteligencie, hlbokej kresťanskej viery a pohnutých životných osudov exulanta, na ktorého komunistická politická a kultúrna zberba chrlila už vtedy svoje najbrutálnejšie útoky a nadávky. Za celým týmto osobným profilom videl som už vtedy, že v tomto územčistom a dobrom človekovi prichádza medzi nás Slovákov mysliteľ a filozof svetového mena. Medzi tisíckami kníh našich seminárov uchopil som neraz celkom náhodne nemecký preklad jeho logiky "Handbuch der Logik" vydaný Obeliskom v Berlíne v roku 1927 a napísaný v ruskom origináli v roku 1922. Inokedy padla mi do rúk jeho "Čuvstvenaja, intelektuálna i mystičeskaja intuícia"; dielo, ktoré podľa jedného zahraničného filozofa je najvýznamnejším príspevkom k osvetleniu niektorých noetických otázok za posledných desaťročí. Ale i v každej dôkladnejšej filozofickej encyklopédii dočítali sme sa o Looskom ako zakladateľovi tzv. intuitivizmu v modernej filozofii a najvýraznejšom mysliteľovi ruskej nemarxistickej literatúry.

A profesor Losskij spečatil svoj príchod na Slovensko naozaj nevymazateľnými výsledkami. Dal nám mladým pracovníkom na poli filozofických vied nový pohľad, novú vervu ale i novú hĺbku problémov, z ktorých vyrástli mnohé uži-

točné, i keď občas ostro polemické, debaty, diskusie a výmeny náhľadov. I keď sme všetci nesúhlasili s jeho jednotlivými filozofickými teóriami, predsa jedno sa dnes po časovom odstupe musí všeobecne prijať, že Losského myslenie pomohlo Slovákom zbaviť sa nánosu a akademického vplyvu masarykovsko-krejčiovského pozitivizmu, ktorý nadlho hatil slovenskej inteligencii zapojiť sa do skutočne vládnuceho filozofického prúdenia vo svete. Losského filozofický systém metafyzického personalizmu podoprel tiež naše slovenské duchovné tradície, ktoré sú zakotvené v hlbokom kresťanskom cítení a svetonáhľade. A konečne, pokiaľ ide o filozofický profil samotného profesora Losského, jeho pobyt na Slovensku patril, možno povedať bez zveličovania, k najvýznamnejším rokom jeho mysliteľskej pôsobnosti a učiteľskej kariéry. Lebo v týchto rokoch, keď vôkol druhá svetová vojna pozatvárala v mnohých krajinách univerzity a vedecké ústavy, mohol profesor Losskij v Bratislave pripraviť do tlače svoje po logike najobsiahlejšie dielo "Podmienky dokonalého dobra" (Matica 1944), ktoré vyšlo po prvý raz tlačou v slovenskom preklade. Rovnako iné významnejšie diela vyšli po prvý raz tlačou a stali sa známe vedeckej verejnosti iba v slovenčine. Tak uvediem jeho "Dostojevskij a jeho kresťanský svetonázor" (Tranoscius 1945), ako aj jeho originálnu a nesmierne časovú úvahu "Kritika noetiky R. Carnapa z hľadiska ideálu poznania" (Matica 1945) a "Absolútne kritérium pravdy" (tamtiež 1945). Obe tieto štúdie, i keď nie rozsahove tak veľké, znamenajú vo filozofickej tvorbe Losského takmer nové obdobie. V nich podáva ostrú a prenikavú kritiku logického pozitivizmu a iných senzualistických a empiristických smerov, ktoré začínali vtedy prenikať do nášho myslenia zo zahraničia.

Ak uvážime skutočnosť, že v zahraničnej literatúre sa takéto otázky začínajú vedecky diskutovať dobrých desať rokov neskoršie (ako sa možno presvedčiť z literatúry uverejnenej za posledných 20 rokov), musíme my Slováci byť pyšní na to, že zásluhou Losského sme nadobudli náskok vo filozofickej aktuálnosti a pohotovosti nielen pred filozofickým myslením českým ale aj mnohých iných významných národov.

Deväťdesiatka nachodí profesora Losského v Los Angeles, California, USA, kde žije u svojho najmladšieho syna Andreja. Tu sa odsťahoval po svojom odchode z Bratislavy v júni 1945 za veľmi zvláštnych kultúrnych, a samozrejme, politicky mu nebezpečných okolností. Súc exulantom boľševického režimu v Moskve, nebolo nijakej istoty, že by ho ten istý režim, nastolený v Bratislave a v Prahe, bol ušetril od ešte horších príkorí, pred akými unikol v roku 1922. A tak po rozumnom predvídaní požiadal Losskij úrady o výjazdné vízum za svojou rodinou do Francúzska a odtiaľ neskôr do Ameriky.

V slobodnej Amerike a napriek vysokému svojmu veku uverejnil profesor Losskij ďalšie svoje práce v anglickom a ruskom jazyku. Najvýznamnejšie sú jeho "Dejiny ruskej filozofie" po anglicky, History of Russian Philosophy (New York 1951) a "Charakter russkogo naroda" (Possev, Frankfurt, obe diela v ruskom originále 1956). V rukopise je ešte stále nevydané ale už na Slovensku dokončené dielo "Estetika". Posledné číslo nemeckého filozofického časopisu "Kant-Studien" uverejňuje Losského štúdiu "Personalistický ideál-realizmus" a redakcia toho istého časopisu požiadala Losského o autobiografický príspevok o jeho filozofii. Je to len dôkaz, že záujem o Losského filozofiu vo svete je stále na postupe a niet divu. Losskij patrí medzi najvýraznejších svetových mysliteľov nášho storočia a je jedným z tých málo metafyzikov, na bedrách ktorých spočíva nielen posledný zápas proti zmaterializovaným modzgom súčasnosti, ale aj obrana pravého kresťanského špiritualizmu proti nezmyselnostiam dialekticko-materialistického blúznenia o hmote ako jedinom princípe sveta a života.

Slovenská inteligencia, predstavitelia Slovenskej univerzity, Matice, Slovenského ústavu a ostatných vedeckých inštitúcií slovenských, ktorí žijú spolu s profesorom Losským v protikomunistickom exile, sa s povďačnou spomienkou pripájajú k radu gratulantov a privolávajú mu: **Mnogaja lieta!**

XI. MEDZINÁRODNÝ KONGRES HISTORICKÝCH NÁUK

(Štockholm 21.–28. augusta 1960)

Po prvý raz som sa zúčastnil na medzinárodnom historickom kongrese, a to ako člen delegácie Svätej stolice (Vatikán). Čo do počtu účastníkov bol to ohromný kongres. Zúčastnilo sa na ňom okolo 1,700 historikov a k tomu ešte asi 400 ich rodinných príslušníkov, takže na slávnostnom otváracom zasedaní a pri iných príležitostiach účastňovalo vyše 2,000 osôb. Zastúpených bolo 51 štátov, medzi nimi Mongolsko po prvý raz (dvoma predstaviteľmi). Spomeniem tu počet členov niektorých delegátov: USA 229, Nemecko 226 (Západné a Východné Nemecko spolu), Švédsko 207, Francúzsko 177, Anglicko 164, Taliansko 131, SSSR 55, Dánsko 45, Nórsko 39, Holandsko 38, Svätá stolica (Vatikán) 30 atď. Osobitne ešte chcem zaznamenať delegácie z "ľudových demokracií" (okrem Výcho. Nemecka a SSSR): Česko-Slovensko 34, Juhoslávia 33, Rumunsko 18, Poľsko 16, Maďarsko 15, Bulharsko 9. Ako z tohto prehľadu vidno, zo Západu bolo nepomerne viacej účastníkov než z Východu, ale musí sa priznať, že východní, tojest marxistickí historici boli omnoho aktívnejší než západní.

VŠEOBECNÝ POHĽAD

Nielen číselne, ale aj prítomnosťou významných osobností v historických náukách vynikal tento kongres v Štockholme. Boli tu univerzitní profesori, predstavitelia Akadémií vied a súkromní pracovníci. Na prvý pohľad mohlo by sa zdať, že štúdium minulosti bude vecou archeologickou, kde zo zaprášených kníh sa budú vyťahovať nejaké dáta a iné zaujímavosti, a na ktorých sa ľahko historici dohodnú. No vskutku nebolo tak. Kongres bol stretnutím dvoch svetov: Západu a Východu, historikov slobodného sveta a historikov marxistických, a to stretnutie, hoci všeobecne sa udržiavalo na výške akademickej diskusie, predsa viac ráz prešlo na pole dnešných rozporov, ktoré držia svet rozpoltený na dva bloky.

Na kongrese nebola nejaká jednotná téma, čo by bolo ťažko pri takom počte účastníkov. Celkove však bolo päť sekcií: I. Všeobecná, II. Starovek, III. Stredovek, IV. Novovek, V. Najnovšia doba.

V prvej všeobecnej sekcii témy týkali sa filozofie dejín a metodologických otázok. Už pre tú okolnosť prvá sekcia bola najviacej navštevovaná a jej témy už samy od seba vyvolávali obojstrannú diskusiu medzi zástupcami rozličných filozofických smerov, hlavne špiritualizmu a materializmu. Už v prvý deň kongresu prvá téma v tejto sekcii pritiahla do auly "Humanistickej bibliotéky" asi 500 účastníkov. Téma bola "Die Wirkung der Geschichtsphilosophie auf die neueren Geschichtswissenschaften" (Vplyv filozofie dejín na moderné dejepisectvo). Referent bol prof. Rothacker z Bonnu (Záp. Nemecko). Proti jeho referátu a nepriamo proti každej pozícii špiritualistickej sústredil sa prvý organizovaný útok marxistov. Hneď na počiatku sa prihlásilo k diskusii asi 13 marxistov z rozličných krajín východného bloku, ktorí s neobyčajnou vervou predkladali historický materializmus ako jedinú filozofiu, ktorá vysvetľuje historické dianie. Kto vraj nie je marxista, nemôže poňať históriu, a preto historická spisba na Západe, to sú bájky atď. Do tejto diskusie hneď v prvý deň zasiahol som aj ja, poukážuc na niektoré protirečenia v marxistickom systéme medzi teóriou a praxou. Podľa marxistickej filozofie dejín činiteľom, čo riadi beh dejín, sú materiálne podmienky, stav výroby atď., a príčinou zmien v dejinách sú zmeny vo výrobných prostriedkoch atď. K tomu som poznamenal, že kresťanká filozofia dejín nie je monistická, ale dualistická, berúc za základ nielen materiálne podmienky, ale aj vplyv ducha, totiž slobodnej vôle, ktorá či už skrze veľké osobnosti, alebo celé spoločenstvá nielen môže, ale aj skutočne zasahuje do dejín a usmerňuje takto ich beh. Práve pre zásahy slobodnej vôle dejepis nemožno zaradiť medzi ostatné prírodné náuky, ako fyziku, alebo prírodopis, ako to marxizmus

vskutku činí. Svoje vývody osvetlil som príkladom z najnovších dejín Sovietskeho sväzu. Po druhej vojne spravoval osudy SSSR J. V. Stalin. Po jeho smrti však N. Chruščov denuncoval stalinský smer ako deviacionizmus, pretože sa Stalin dal zviesť "kultom osobnosti". Ako následok toho Boľšaja Sovietskaja Encyklopedia, ktorá ešte za života Stalinovho uverejnila ohromne pochvalný životopis, po jeho smrti dala vypracovať iný Stalinov životopis, kde životné dielo Stalinovo sa oceňuje celkom ináč než v prvom životopise. Zakončil som: "Dovolím si položiť otázku, či tá deviácia v nedávnych sovietskych dejinách a ten dvojaký životopis Stalinov boli zavinené nejakou veľkou zmenou v hospodárskej produkcii Sovietskeho sväzu, alebo je tam ešte iná príčina?" Potom prehovorili k téme ešte viacerí historici zo Západu.

Podobne veľkou témou bola "The periodization of the world history" (Periodizácia svetovej histórie). K nej boli traja referenti, a to (neviem čiou "zásluhou") všetci traja marxisti. Hlavný referát pripravil akademik Žukov. Aj tu išlo o vážnu tému, ktorá rozvírila veľkú diskusiu. Marxizmus totiž rúca všetky doterajšie delenia dejín a zavádza nové: prvotný komunizmus, otroctvo, feudalizmus, kapitalizmus, imperializmus, socializmus, komunizmus. Týmito stupňami má prejsť každý národ. No hneď nato sa vyzdvihlo, že toto rozdelenie nedáva nijakú periodizáciu ľudských dejín, lebo napríklad dnes, kým niekde je už socializmus, inde vládne feudalizmus, ba niekde ešte primitívny stupeň spoločnosti, a tak teda všetky existujú spolu, a tým sa ruší princíp periodizácie.

Nakoľko všetci traja referenti boli marxisti (okrem Žukova ešte prof. Husa z Prahy a prof. Djurdjev zo Sarajeva), hlavnými rečníkmi v diskupii boli západní historici (asi 20). Dr. Halecki, známy profesor na Fordham University v New Yorku (Poliak), predložil kresťanskú periodizáciu dejín, kde osoba Ježiša Krista a jeho smrť na kríži je hlavným delidlom v dejinách celého ľudstva. Prof. J. Olšr z Pápežského východného Inštitútu v Ríme poukázal na niektoré nedôslednosti a aprioristické pozície v marxistickom delení dejín. Prof. Vermeulen sa spýtal, aké sú garancie, že dnešný komunizmus (tak ako nimi predpokladaný prvotný komunizmus) nezvrhne sa v otrokárstvo ešte horšie od niekdajšieho?

Po niekoľkých hodinách diskusie akad. Žukov odpovedal: "My position is incompromissible — V tom, čo som napísal, nedopúšťam nijaký kompromis." A prof. Husa z Prahy potom odovzdal predsedovi lístok, že nemá čo odpovedať na objekcie, lebo prof. Žukov už na všetko odpovedal.

Bolo ešte viacej iných zaujímavých diskusií, ale nemožno tu všetko zaznamenať. Jednu vec chcem však vyzdvihnúť: Všetci boli prekvapení rozporom, aký je medzi Nemcami zo Západného a z Východného Nemecka. Niekedy sa zdalo, že kongres je súbojom medzi Východným a Západným Berlínom. Hlavne Nemci z Východnej oblasti boli úžasne agresívni. Zo všetkých národností oni sa najviac hlásili k slovu, zachádzajúc niekedy do háklivých otázok dnešnej politickej situácie. V posledný deň kongresu prof. Stern z Halle, ktorého, zdá sa, pokladajú za hlavného svojho predstaviteľa, hovoril ako nejaký prorok, ale mimo témy o budúcnosti marxizmu. Chcem ešte poznamenať, že hlavne preto, že sa toľkí východní Nemci hlásili k slovu, na celom kongrese prevládala nemčina. Za ňou išli francúzština a angličtina, a konečne taliančina a ruština, ale len veľmi málo. Bolo totiž prijatých päť úradných jazykov. Z historikov slovanských národov, čo žijú v slobodnom svete (mimo vlasti), najviac sa zúčastnilo Ukrajincov, ktorí aj mnoho ráz zasahovali do diskusie. Bolo tiež niekoľko Poliakov na čele so spomenutým už prof. Haleckým. Okrem nich iba asi traja Maďari, dvaja Rumuni, jeden Čech a jeden Slovák. Podľa stanov, títo nemohli vystupovať pod svojou národnosťou, ale pod menom jej krajiny, kde pôsobia. Keď istý Ukrajinec v diskusii povedal, že je Ukrajincom, sovieti protestovali proti tomu.

SLOVENSKO A HISTORICKÝ KONGRES

Zo Slovenska v 34člennej "česko-slovenskej" delegácii bolo 7 Slovákov: Ľudovít Holotík, Miloš Gosiarovský, Miroslav Kropilák, Bohuslav Graca, Milan Strhán, Jozef Vlachovič a Marta Vartíková. Všetci pôsobia v Bratislave, niektorí sú profesori na univerzite a väčšina je z Historického Ústavu slovenskej akadémie. Okrem nich bol tam Slovák iba pisateľ týchto riadkov. Viac ráz mali sme príležitosť navzájom sa stretnúť a diskutovať. Ja som vcelku prehovoril na kongrese dva razy v diskusii a Slováci zo Slovenska tiež dva razy (nakoľko mi je známe): Raz Dr. Holotík a raz Dr. Gosiorovský. Dr. Holotík prečítal svoj príspevok v posledný deň v téme o národnostnej otázke v Rakúsko-Uhorsku a zaoberal sa panslavizmom, o ktorom mali nedávno v Smoleniciach debatu historici z Č-SR.

Vo všeobecnosti možno povedať, že asi na nijakom medzinárodnom kongrese nebolo Slovensko toľko ráz v reči ako v Štokholme. Súvisí to s tým, že niektoré témy sa Slovenska výslovne týkali a aj v iných prišlo Slovensko do reči. Témy vo všetkých sekciách boli obsahove široké a vo všeobecnosti nešlo tam o stanovenie historických faktov, ale skoro vždy o interpretáciu faktov už známych. Rozumie sa, že to tiež vyvolalo živé debaty a niekedy aj škriepky. Slovenska sa týkali napríklad tieto témy: "Národnostná otázka v Rakúsko-Uhorsku od polovice storočia." "Prechod od feudalizmu ku kapitalizmu v strednej Európe." "Európska emigrácia do Ameriky od polovice 19. storočia." Okrem toho na špeciálnom slavistickom kongrese, ktorý sa konal v Uppsale pred hlavným kongresom, bola na pretrase téma: "Czech and Slovak thought in the second half of the eighteenth century" (Myšlienkové prúdy u Čechov a Slovákov v druhej polovici 18. storočia) (prof. R. Auty, Cambridge). Referent hneď na počiatku vyzdvihol, že hovorí o Slovákoch oddelene, nakoľko myšlienkové prúdy v tom čase na Slovensku niesli sa svojou cestou. K tomuto referátu v diskusii sa prihlásil prof. Macurek z Brna, ktorý iba všeobecne prízvukoval pokrokovosť osvietenských ideí. Ako som už spomenul, referát o "Národnostnej otázke v Rakúsko-Uhorsku" vzbudil veľmi ostrú diskusiu, ktorá trvala skoro celý deň. Prihlásilo sa asi 25 rečníkov. Marxisti snažili sa presadiť svoju tézu, že národnostná otázka bola iba "nadstavbou" sociálnej otázky, a že pod rúškom národnostnej otázky vskutku sa viedol boj proletariátu. Na to im poznamenali, že predsa aj medzi Maďarmi boli proletári a že tí proletári národnostne boli proti proletárom slovenským a iným. Vo všeobecnosti marxisti sa snažili predstaviť ako kapitalistov rakúskych Nemcov a nevyzdvihovali národnostnú borbu Maďarov so Slovanmi, nakoľko Maďari sú teraz v marxistickom bloku. Rakúski Nemci teda to najhoršie odniesli.

V diskusii na tému "Emigrácia z Európy do Ameriky od polovice 19. storočia" prihlásil sa o slovo prof. Miloš Gosiorovský z Bratislavy. Ponajprv vyzdvihol, že referent (prof. Thisletwaite, Cambridge) zo slovanských národov spomenul iba pár Poliakov pár riadkami na konci svojho referátu a Slovákov ani len nespomenul. Gosiorovský potom v krátkosti načrtol význam slovenskej emigrácie do Ameriky. Keď berieme do úvahy pomer vysťahovalectva k celkovému počtu národa, slovenská emigrácia pred prvou svetovou vojnou bola na treťom mieste a po prvej vojne na štvrtom mieste. To malo vážne následky pre národ. Kým referent študoval hlavne prínos emigrantov pre Ameriku, prof. Gosiorovský chcel vyzdvihnúť, čo znamená americká emigrácia pre Slovensko. Okrem iného tvrdil, že americkí Slováci sa veľmi zaslúžili o vytvorenie dnešného "socialistického Slovenska." A svoj príspevok zakončil vyhlásením, že dnes na Slovensku sú rozriešené všetky otázky sociálne, národné a iné, takže nikto viac nemyslí na emigráciu. Pre tieto dve tvrdenia chcel som sa prihlásiť k diskusii, no skoro nato sa prihlásil istý Ukrajinec z USA, ktorý sa zaoberal otázkou poslednej emigrácie po druhej svetovej vojne. Vyzdvihol fakt, že v novej emigrácii neboli iba intelektuáli, ale aj robotníci, hlavne z Ukrajiny, ktorých Nemci preniesli na práce do Nemecka. Po vojne americké úrady spočiatku sa na nich pozerali s rezervou, mysliac si, že to sú všetko kolaboranti

s Nemcami. No zistilo sa, keď sovieti zorganizovali akciu, aby ich odviedli naspät do SSSR, mnohí zutekali, lebo sa nechceli vrátiť. Až vtedy sa ich zaujali Američania. Rečník zakončil jasným tvrdením, že príčinou nedávnej emigrácie po druhej svetovej vojne je nesloboda politická a náboženská, ktorá vládne v krajinách ovládaných komunizmom.

O otázke amerických Slovákov diskutoval som s prof. Gosiorovským (za prítomnosti iných Slovákov) súkromne v prestávke. Opýtal som sa ho, čím dokáže svoje tvrdenie o veľkej záslulie amerických Slovákov o vytvorenie dnešného socialistického Slovenska. Odpovedal mi, že už od r. 1915 existoval v Amerike "Slovenský robotnícky spolok", ktorý vydával socialistické noviny "L'udový denník." Ja som však poznamenal, či vie, v akom číselnom pomere bol ten spolok k iným slovenským organizáciám, ktoré sledovali iný smer, hlavne ku slovenským organizáciám, ako je "Jednota", "Slovenská Liga" a iné. On odpovedal, že vie o jestvovaní tých organizácií, ale že on chcel prízvukovať význam "Slovenského robotníckeho spolku." Ja som však nástojil, že to nie je objektívne predstavenie zástoja amerických Slovákov pre rozvoj Slovenska, ak sa iba "Slovenský robotnícky spolok" spomenie ako najvýznamnejší. Je to čiste skreslenie skutočnosti.

A čo sa týka slovenskej emigrácie po druhej vojne, že tou sa nechcel zaoberať, lebo že nie je masová ako predtým, že mala iné príčiny než sociálne, a konečne, že to sú iba stroskotané osobnosti, ktoré v cudzine zapadajú a pre slovenský národ nič neznamenajú. K tomu som poznamenal, že mnohí z popredných Slovákov aj v emigrácii vytvorili diela, ktoré sú trvalým obohatením slovenskej kultúry. Tu prišla reč aj na Hrušovského, aj na Hronského, o ktorého úmrtí ešte nevedeli, a o jeho poslednom románe "Svet na trasovisku." V debate sa pokračovalo viac ráz. Celkove naše rozhovory a debaty boli užitočnou výmenou náhľadov. Bratislavskí historici rozprávali o nových podujatiach Historického Ústavu slovenskej akadémie, ako sa chystá "Slovenský diplomatár", ako sú nové štvorzväzkové "Slovenské dejiny" kolektívne dielo viacerých pracovníkov. Ja som ich zase informoval o najnovších slovenských dejinách v angličtine od Gilberta Oddu, o podujatiach "Slovenského Ústavu" atď. Budúci historický kongres bude roku 1965 vo Viedni.

PROF. DR. MICHAL LACKO

ZAZNAMENÁVAME

SLAVIC AND EAST EUROPEAN STUDIES — dvojjazyčná revue, vydávaná oddelením slovanských štúdií pri Université de Montréal, priniesla v najnovšom dvojčísle anglickú štúdiu prof. J. Kirschbauma pod názvom "Contemporary Tendencies in Slovak Philology" (Súčasné tendencie v slovenskej filológii).

Hodnota štúdie spočíva nielen v tom, že prof. Kirschbaum zahraničným slavistom podáva v nej prehľadný obraz jazykovedných prác na Slovensku, ale vysvetľuje aj podstatu sporu o slovenský spisovný jazyk a dosah rusifikačných snáh. Množstvo citovaných prameňov svedčí o dôkladnom pozorovaní autora kultúrneho vývoja doma a pridáva jeho štúdiu na vedeckej hodnote. Slavic and East European Studies — Etudes slaves et Est-européennes našim čitateľom srdečne doporučujeme. Objednať ich možno na Department of Slavic Studies, Université de Montréal, Montreal, P. Q. Predplatné $4.00.

A. M. Cocagnac O. P., "Où vont les images?" L' ART SACRÉ, Paris 1959, mars-avril. (Nr. 7-8).

V článku autor sa zaoberá umeleckou hodnotou svätých obrázkov, a jeho úsudok vo všeobecnosti nie je veľmi priaznivý. Moderným sériovým obrázkom bez umeleckej ceny protistavia niekdajšie ľudové umenie, v ktorom vidí omnoho väčšiu umeleckú cenu. Článok ilustrujú reprodukcie niekoľkých "moderných" obrázkov, a z druhej strany štyri reprodukcie ľudových obrázkov. Na naše prekvapenie všetky štyri reprodukcie sú "Image slovaque" — totiž slovenské ľudové umenie na skle, predstavujúce: Sv. rodinu na úteku do Egypta, Poslednú večeru, a dve reprodukcie Sv. Trojice.

ZOZNAM PRÁC UVEREJNENÝCH ŠTEFÁNIKOM V "COMPTES RENDUS DE L'ACADÉMIE DES SCIENCES"

Štefánik M. — Recherches spectroscopiques pedant l'éclipse du 30 août 1905 à Alcosebre (Espagne) [Spektroskopické výskumy počas zatemnenia v Alcosebre, Španielsko] — C. R. Ac. Sci., 141, 585, 1905 (Zväzok, strana, rok).

Štefánik M. et Millochan G. — Sur un nouveau dispositif de spectrohéliographe (O novom spektro-heliografickom prístroji) — C. R. Ac. Sci., 142, 825, 1906.

Štefánik M. et Millochan G. — Sur une méthode susceptible de permettre l'étude de la couronne solaire en dehors des éclipses (O metóde umožňujúcej štúdium slnečnej koruny v čase mimo zatmenia) — C. R. Ac. Sci., 442, 945, 1906.

Štefánik M. — Contribution à l'étude du spectre infra-rouge (Príspevok k štúdiu infračerveného spektra) — C. R. Ac. Sci., 142, 986, 1906.

Štefánik M. — Sur la sensibilité de la rétine pour les radiations lumineuses (Citlivosť očnej rohovky na slnečné žiarenie) — C. R. Ac. Sci., 142, 1569, 1906.

Štefánik M. — Héliomètre à reflexion (Odrazový heliometer) — C. R. Ac. Sci., 143, 106, 1906.

Štefánik M. — Recherches sur les raies telluriques (Výskum telurových lúčov) — C. R. Ac. Sci., 143, 573, 1906.

Štefánik M. — Étude photographique des raies telluriques dans le spectre infra-rouge (Fotografická štúdia telurových lúčov v infračervenom spektre) — C. R. Ac. Sci., 143, 734, 1906.

Štefánik Milan — Dépêche relative à l'état de l'atmosphère pendant l'éclipse du 14 janvier 1907 (Telegram o stave atmosféry za zatmenia 14. januára 1907) — C. R. Ac. Sci., 144, 124, 1907.

Štefánik M. — Sur l'expédition au Turkestan pour l'observation de l'éclipse solaire du 14 janvier 1907 (Výprava do Turkestanu za cieľom pozorovania slnečného zatmenia dňa 14. januára 1907) — C. R. Ac. Sci., 144, 1019, 1907.

Štefánik M. et Hanský A. — Observation faites au sommet du Mont Blanc du 31 août au 5 sept. 1906 (Pozorovania na štíte Mont Blancu medzi 31. augustom a 5. septembrom 1906) — C. R. Ac. Sci., 144, 1252, 1907.

Štefánik Milan — Observation de l'éclipse totale de Soleil à l'île Vavan (Archipel Tonga), le 28 avril 1911 (Pozorovanie úplného zatmenia slnka na ostrove Vavan (Súostrovie Tonga) — C. R. Ac. Sci., 154, 565, 1912.

Štefánik Milan — Observation de l'éclipse de Soleil du 17 avril 1912 (Pozorovanie zatmenia slnka 17. apríla 1912) — C. R. Ac. Sci., **154**, 1064, 1912.

V r. 1911 udelila francúzska Akadémia vied Štefánikovi cenu Wilda, o ktorej je v Comptes Rendus Akadémie nasledovný záznam (vo zväzku **153**, na str. 1374 [rok 1911]): "Un prix de 2.000 frs est décerné à M. Štefánik qui a rendu de grands services par ses observations à l'Observatoire du Mont Blanc; a fondé à ses frais un Observatoire à Taïti; à observé le passage de la comète de Halley sur le Soleil; à observé la dernière éclipse de Soleil dans les îles Tonga." ("Cena Wilde 2.000 frankov je udelená p. Štefánikovi za veľké služby, ktoré vykonal svojimi pozorovaniami na Mont Blancu; založil na vlastné trovy obzervatórium na Tahiti; pozoroval prechod Halleyovej kométy na slnku; pozoroval posledné zatmenie slnka na ostrovoch Tonga.")

Záverom k tomuto stručnému zoznamu prác možno povedať, že Štefánik bol dobre známy vo svete svojimi vedeckými prácami v astronómii, a či ako sa to vo vedeckom svete všeobecne hovorí: "mal meno", avšak nebol členom francúzskej Akadémie vied (téza všeobecne rozšírená v našich slovenských kruhoch). Na to bol až veľmi primladý (v r. 1911 mal 31 rokov). Za členov Akadémie volia vedcov najmenej 50ročných. Sekcia astronómie francúzskej Akadémie má šesť miest (stolíc).

Citovaný zoznam prác má byť skromným príspevkom k spomienke 80. narodenín gen. Dr. Milana Rastislava Štefánika. Bolo by však žiadúce uverejniť podrobnú Štefánikovu bibliografiu vo francúzštine, ba i v angličtine. Toto by malo byť jedným z kultúrnych podujatí našej emigrácie.

DR. ING. JÁN FABIANEK,
Chargé de Recherches au Centre National
de la Recherche Scientifique

NOVÉ OBJAVY Z CYRILOMETODSKEJ DOBY NA MORAVE

Doteraz sa nám dostala do rúk iba krátka zpráva o nových vykopávkach na Morave, na mieste zvanom Pohansko, na sútoku Moravy a Dyje na hraniciach moravsko-rakúskych. Tu sa začali vykopávky sídliska, ktoré zaberá 28 hektárov. Medzi iným bol už vykopaný kostol, dlhý 20 metrov a široký 7.5 metrov s polokruhovou apsidou. Bolo odkrytých 208 hrobov a v nich nájdené mnohé predmety. Mesto pochádza z doby Veľkomoravskej ríše a bolo zničené asi v 10.-11. storočí. Je to teda po vykopávkach u Starého Mesta a u Mikulčíc už tretí objav celého mesta z obdobia Veľkej Moravy. Nateraz nemáme ďalších daností k zaradeniu a interpretácii objaveného sídliska.

MOST

ROČNÍK (VOL.) VII. 1960

OBSAH

ŠTÚDIE

Joseph G. Cincík. **Early Slovak Oratories** — 135
J. M. Kirschbaum. **Etnická a jazyková samobytnosť Slovákov v tézach súčasných literátov na Slovensku** — 61
Notes on Slovak Culture, Literature and Language — 1
Dr. Watson Kirkconnel — kanadský prekladateľ slovenskej poézie — 156
Michal Lacko S.J. **Gréckokatolíci na východnom Slovensku bezprávni** — 105
Trnava v jezuitských záznamoch zo XVI. storočia — 77
Dr. Štefan Polakovič. **Presun záujmu: od národa k osobe** — 52
T. J. Zúbek, OFM, S.T.D. **Atamická vojna a kresťanská morálka** — 147

ČLÁNKY

Prof. Jozef Dieška. **N. O. Losskij a Slovensko** — 180
F. L. **Práce z dejín práva na Slovensku (1938–1958)** — 43
J. M. Kirschbaum. **Literárna tvorba na Slovensku roku 1959** — 175
Rev. Ján J. Lach. **Problémy vydavateľa slovenských kníh** — 31
Prof. Dr. Michal Lacko. **XI. medzinárodný kongres historických náuk** — 182
M. Lacko. **Nový významný objav cyrilometodského kresťanstva v Poľsku** — 179
P. Michal Lacko S.J. **Slovenská Amerika 1959** — 15
Dr. Stanislav Mečiar. **Svedectvo našej duchovnej vyspelosti** — 46
Ján Okáľ. **Spomienka na Jozefa C. Hronského** — 97
Mikuláš Šprinc. **P. Andrej Pír, OSB, päťdesiatnikom** — 42
In memoriam Rev. Jána J. Lacha — 49
Š. N. **Likvidácia kultúrnych ustanovizní na Slovensku** — 177
B. Valentín. **Zo stretnutia s Eugenom Suchoňom** — 45

PRÓZA

Draga Divínska. **Zaľúbení** — 131
J. C. Hronský. **Kalošne** (27) — **Kára** (24) — **Priateľ** — 33
Miloš K. Mlynarovič. **Obliečka sestier Magdaleniek** — 72

POÉZIA

Ján E. Bor. **Svojej žene** — 84
Rudolf Dilong. **Pútnik** (104) — **Raz** (130) — **Keď unaví ťa . . .** (155) — **Nostalgia** (160) — **Pomaly zapadnú** (160) — **Pieseň o smrti** (57)
U. M. Oberlin. **Regression** (Marian Žiar) — 25
Karol Strmeň. **Marhuľový konár** (32) — **Nové básne** (29)
Mikuláš Šprinc. **Ruža** (28) — **Ruža** (26) — **Ruža** (71)
Jozef Varínsky. **Korene môjho rodu** (60) — **Ó, Pane nebeský!** (153) — **Verš podjesenný** (154) — **Zbojnícka** (76)
Marian Žiar. **Naša viera** — 134

KNIHY

Filip A. Hrobák. **Kalendár Jednota na rok 1961** (Mikuláš Šprinc) — 170
Mária Aggházy–Alfréd Schiller. **Régi Magyarországi Faszobrok** (Cyril Krásňanský) — 173
Rev. B. S. Buc, OFM, Ph.D. **Slovak Nationalism** (Jozef Paučo) — 167
Rudo Brtáň. **Historické piesne** (Ján Malý) — 40
Historický časopis. Roč. VII. č. 2–3 (J. Kirschbaum) — 171
J. C. Hronský. **Svet na trasovisku** (Michal Gerdelán) — 161
Henryk Kapiszewski. **Eremita Swirad v Panonii** (M. Lacko S.J.) — 94
Joseph M. Kirschbaum. **Slovakia — Nation at the Crossroads of Central Europe** (Andrew Pier, OSB) — 86 — (Konštantín Čulen) — 163
Imrich Kotvan. **Prvotlače Lyceálnej knižnice v Bratislave** (Ján Malý) — 95
Jozef Kuzmík. **Bibliografia kníh v západných rečiach týkajúcich sa slovenských vecí vydaných od XVI. storočia do r. 1955** (Ladislav Džubík) — 38
Jozef Kuzmík. **Bibliografia slovanských kníh týkajúcich sa slovenských vecí vydaných od XVI. storočia do r. 1955** (Ladislav Džubík) — 38
Michael Lacko S.J. **Die Uzhoroder Union** (Ján Malý) — 40
Felix Litva. **Il Popolo Slovacco e il cristianesimo.** Enciclopedia Moderna del cristianesimo, III, st. 836–841, Roma, 1959 (ŠN) — 174
V. S. Mamatey. **The United States and East Central Europe 1914–1918** (ML) — 41
Ludvik Nemec. **The Infant of Prague** (Milan St. Ďurica) — 89
P. Olteanu. **Aux origines dela culture slave dans la Transylvanie du nord et le Maramures** (M. Lacko S.J.) — 88
Dr. Jozef Paučo (red.). **Literárny Almanach Slováka v Amerike na rok 1960** (Mikuláš Šprinc) — 41 — **1961** (M. Šprinc) —168
Dénes Radocsay. **A középkori Magyarország Táblaképe** (Cyril Krásňanský) — 173
F. A. Rixius. **Nesmierny Bože, sláva Tebe** (Karol Strmeň) — 169
Romanoslavica. Vol. I.–III. (M. Lacko S.J. — 90
Roenefahrt–Euler. **Konferenzen und Votraege** (Milan St. Ďurica) — 93
Stephen Smržík. **The Glagolitic or Roman–Slavic Liturgy** (Ladislav Džubík) — 37
Franciscus Škoda. **Doctrina moralis catholica de poena mortis a C. Beccavia usque ad nostros dies (1956)** (M. Lacko S.J.) — 170
Giulio Štefkovič. **Bibliographia di P. Raimondo Spiazzi, OP** (M. Lacko) — 171
Stefano Vagovič. **Etica comunista** (Ľudo Vrava) — 91
Vydavateľská činnosť "Slovenského vydavateľstva sv. Cyrila a Metoda v Ríme" (–ŠN–) — 174

ZAZNAMENÁVAME

A. M. Cocagnac O. P. **L' Art Sacré** — 186
Dr. Ing. Ján Fabianek. **Zoznam prác uverejnených Štefánikom** — 186
Prof. J. Kirschbaum. **Slavic and East European Studies** — 185
M. L. **O vykopávkach Pribinovho kostola v Blatnohrade** — 48 — **Nové objavy z cyrilometodskej doby na Morave** — 187
Dr. Jozef Parčan. **Najstaršia matrikulačná kniha krakovskej univerzity** — 47

UMELECKÉ PRÍLOHY

Dr. Jozef G. Cincík. **Podobizeň Rev. Jána J. Lacha** (č. 2) — **Podobizeň a záber zo života J. C. Hronského** (č. 3–4) — Plate No. 1. **Early Slovak Oratories and Christian Churches in South Moravia** — Plate No. 2. **Ancient Slavic-Pagan Shrines** — Cart No. 1. **Location of Early Slovak Oratories** (č. 3–4)

DO LÁSKAVEJ POZORNOSTI NAŠICH ČITATEĽOV

Šľachetný mecenáš a vydavateľ Mostu rev. Ján J. Lach je na večnosti.

Vo svojej poslednej vôli Most poručil Slovenským otcom benediktínom v Clevelande a oni ho prijali pod svoju pohostinnú strechu v Slovenskom ústave. Tu teda je už a bude jeho administrácia. No strecha nie je dosť. Ten, kto chce žiť pod strechou, musí mať prostriedky života. Musí ich mať aj Most, ak chce ostať i naďalej jedinou nezávislou tribúnou kresťanskej a slovenskej kultúry. O týchto veciach chceme sa našim čitateľom a odberateľom prihovoriť s osobitným listom každému súkromne.

Nateraz by sme vás snažne prosili: ráčte si vyrovnať nedoplatky za minulé ročníky Mostu a predplaťte si ho na rok 1961. Bez vášho porozumenia a bez plnenia predplatiteľských povinností nebude môcť jestvovať. Most bol vždy, ale dnes viac než inokedy musí byť záležitosťou našej spoločnej slovenskej kultúrnej cti. Jeho autori pracovali zadarmo v ňom za sedem rokov a sú ochotní takto pracovať a prispievať i naďalej. Ak sa k ich viere pripojí i povedomie slovenskej národnej a kultúrnej hrdosti Slovákov vo svete, Most bude i naďalej plniť svoje nezištné a dnes už celkom ojedinelé kresťansko-slovenské kultúrne poslanie.

Svoje nedoplatky a predplatné pošlite na túto novú adresu administrácie:

Revue MOST, Slovak Institute, 2900 East Boulevard, Cleveland 4, Ohio, USA.

Redaktor

Z NOVÝCH KNÍH SLOVENSKÉHO ÚSTAVU

Slovak Christmas. Edited by Joseph Duris. A Symposium of Songs, Customs and Plays. Collected and annotated by Joseph Duris. Translations by Rev. Jaroslav Vajda and Sisters of SS. Cyril and Methodius, Danville, Pa. 58 illustrations in color by Joseph G. Cincik. Pp. 96. $3.50.

Jozef Ďuriš. **Pašie na Kvetnú nedeľu.** Text podľa predlohy Biblickej komisie pri SSV a podľa dekrétu Posv. Kongregácie obradov z r. 1955. Moderná notácia. Str. 32. $1.50.

Mikuláš Šprinc. **Z poludnia a polnoci.** Básne. Faksimilované vydanie. Obálka a 12 celostranových perokresieb Dr. Jozefa Cincíka. Str. 124. $2.50.

(Dokončenie z 2. strany obálky)

Nesmierny Bože, sláva Tebe (Karol Strmeň) — Filip A. Hrobák. **Kalendár Jednota na rok 1961** (Mikuláš Šprinc) — Franciscus Škoda. **Doctrina moralis catholica de poena mortis a C. Beccaria usque ad nostros dies (1956)** (M. Lacko S. J.) Giulio Štefkovič. **Bibliografia di P. Raimondo Spiazzi O. P.** (M. Lacko S. J.) — **Historický časopis.** (J. Kirschbaum) — Dénes Radocsay. **A középkori Magyarország Táblaképe** (Cyril Krásňanský) — Mária Aggházy–Alfréd Schiller. **Régi Magyarországi Faszobrok** (Cyril Krásňanský) — **Vydavateľská činnosť "Slovenského vydavateľstva sv. Cyrila a Metoda v Ríme"** (–ŠN–) — Felix Litva. **Il Popolo Slovacco e il cristianesimo** (–ŠN–).

K U L T Ú R A A Ž I V O T

Literárna tvorba na Slovensku roku 1959 (J. M. Kirschbaum — **Likvidácia kultúrnych ustanovizní na Slovensku** (–ŠN–) — **Nový významný objav cyrilometodského kresťanstva v Poľsku** (M. Lacko) — **N. O. Losskij a Slovensko** (Prof. Jozef Dieška) — **XI. medzinárodný kongres historických náuk** (Prof. Dr. Michal Lacko)

Z A Z N A M E N Á V A M E

Prof. J. Kirschbaum. **Slavic and East European Studies** — A. M. Cocagnac O. P. **L' Art Sacré** — Dr. Ing. Ján Fabianek. **Zoznam prác uverejnených Štefánikom** — **Nové objavy z cyrilometodskej doby na Morave.**

31

Printed in the U. S. A.